

Funded by
the European Union

Українська
Асоціація
Європейських
Студій

ISSN 2218-5348

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК INTERNATIONAL SCIENTIFIC HERALD

За матеріалами

XVI КОНГРЕСУ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ
«ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС ТА ВІДБУДОВА»
(м. Ужгород, 17-18 жовтня 2024 р.)

Based on the materials of

XVI CONGRESS OF THE UKRAINIAN EUROPEAN
STUDIES ASSOCIATION
‘UKRAINE'S ACCESSION TO THE EU AND RECONSTRUCTION’
(Uzhhorod, October 17-18, 2024)

Випуск 1 (29), 2025

Матеріали
XVI Конгресу Української асоціації європейських студій
«Вступ України до ЄС та відбудова»
(м. Ужгород, 17-18 жовтня 2024 р.)

Materials of the
XVI Congress of Ukrainian European Studies Association
«Ukraine's Accession to the EU and Reconstruction»
(Uzhhorod, October 17-18, 2024)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТУДІЙ

ISSN 2218-5348

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Випуск 1 (29)

Ужгород
2025

Funded by
the European Union

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
SU «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
UKRAINIAN EUROPEAN STUDIES ASSOCIATION

ISSN 2218-5348

INTERNATIONAL SCIENTIFIC HERALD

Issue 1 (29)

Uzhhorod
2025

*Присвоєно ідентифікатор R30-05202 у Реєстрі суб'єктів у сфері друкованих медіа
(Рішення Нацради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024)*

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «УжНУ»
(протокол № 13 від 26.12.2024 р.)

Головний редактор:

Андрейко Віталій Іванович — кандидат історичних наук, декан факультету історії та міжнародних відносин, доцент (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Заступник головного редактора:

Токар Петро Васильович — кандидат соціологічних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор ННІ євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Відповідальний секретар:

Шелемба Михайло Михайлович — кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Редакційна колегія:

Артёмов Іван Володимирович — кандидат історичних наук, доцент, заступник директора ННІ Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»); **Тодоров Ігор Ярославович** — доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»); **Вегеш Микола Миколайович** — доктор історичних наук, завідувач кафедри політології і державного управління (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»); **Мандрик Іван Олександрович** — доктор історичних наук, професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»); **Паніотто Володимир Ілліч** — доктор філософських наук, генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології, професор кафедри соціології Університету «Києво-Могилянська Академія»; **Горват Ірина-Любов** — старший науковий співробітник Повітового музею Сату-Маре (Румунія); **Кринський Анджей** — доктор філософії, ректор Полонійної академії в Ченстохові (Польща); **Оросова Ольга** — декан факультету гуманітарних наук університету ім. П.І. Шафарика у м. Кошице (Словаччина); **Медебасва Жанар Муратбеківна** — кандидат історичних наук, в.о. професора Євразійського національного університету імені Л.М. Гумільова, координатор проекту «Кафедра Жан Моне «Європейська дипломатія» (м. Астана, Республіка Казахстан); **Фодор Дюло** — проректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II; **Свєженцева Оксана Іванівна** — кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, начальник відділу міжнародних зв'язків (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»); **Гуцул Володимир Миколайович** — кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології.

Фінансовано Європейським Союзом. Погляди і позиції, однак, належать виключно авторам і не обов'язково відповідають поглядам і позиції Європейського Союзу або Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ані Європейський Союз, ані EACEA не несуть відповідальності за них.

За повного або часткового використання матеріалів збірника посилання на видання обов'язкове. Матеріали надруковані методом прямого відтворення тексту, наданого авторами, які несуть відповідальність за його достовірність, зміст і стилістику, за правильне цитування джерел та посилання на них.

© ДВНЗ «УжНУ», НН інститут євроінтеграційних досліджень, 2025

© Українська асоціація європейських студій, 2025

© Артёмов І., Веселовський Б., Головка-Гавришева О., Токар П. та ін., 2025

Assigned identifier R30-05202 in the Register of Print Media Entity (Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 2178 as of 06/27/2024)

*Recommended for publication by the Academic Council SU «UzhNU»
(protocol № 13 of 12/26/2024)*

Chief Editor:

Vitalii Andreyko — Candidate of Sciences in History, Head of the Department Head of the Department, Associate Professor (SU «Uzhhorod National University»)

Deputy Chief Editor:

Petro Tokar — Candidate of Sciences in Sociology, Associate Professor at the Department of International Studies and Public Communications, Director of the ER Institute of European integration studies (SU «Uzhhorod National University»)

Executive Secretary:

Mykhailo Shelemba — Candidate of Sciences in Politics, Associate Professor at the Department of International Studies and Public Communications (SU «Uzhhorod National University»)

Editorial Board:

Ivan Artyomov — Candidate of Sciences in History, Associate Professor, Deputy director of the ER Institute of European integration studies (SU «Uzhhorod National University»); **Ihor Todorov** — Doctor of History, Full Professor, Professor at the Department of International Studies and Public Communications (SU «Uzhhorod National University»); **Mykola Vehesh** — Doctor of History, Head of the Department of Political Science and Public Administration (SU «Uzhhorod National University»); **Ivan Mandryk** — Doctor of History, Professor at the Department of modern history of Ukraine and foreign countries (SU «Uzhhorod National University»); **Volodymyr Paniotto** — Doctor of Philosophy, General Director of the Kyiv International Institute of Sociology, Professor at the Department of Sociology, University of Kyiv-Mohylianska Academy; **Iryna-Liubov Horvat** — Senior Research Officer of the Satu-Mare County Museum (Romania); **Andzhei Krynskyi** — Doctor of Philosophy, Rector of Polonia University in Czestochowa (Poland); **Olha Orosova** — Dean of the Faculty of Arts in Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovakia); **Zhanar Medeubaeva** — Candidate of Sciences in History, Professor of the Eurasian National University named after L. Gumilev, coordinator of the Jean Monnet Chair project «European Diplomacy» (Astana, Republic of Kazakhstan); **Dyulo Fodor** — Vice-Rector in Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute; **Oksana Svyezhentseva** — Ph.D. (History), Associate Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Head of the International Relations Department (SU «Uzhhorod National University»); **Volodymyr Hutsul** — Candidate of Sciences in History, Associate Professor at the Department of archeology, ethnology and culturology.

«Founded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or EACEA. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.»

Full or partial use of materials in the collection requires a link to the publication. The materials are printed by direct reproduction of the text provided by the authors, who are responsible for its accuracy, content and style, and for the correct citation of sources and references.

© SU «UzhNU», ER Institute of European Integration Studies, 2025

© Ukrainian European Studies Association, 2025

© Artyomov I., Veselovskyy B., Holovko-Havrysheva O., Tokar P. and other, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА. Оксана Головко-Гавришева – президентка Української Асоціації Європейських Студій (УАЄС)	10
PREFACE (англійською мовою)	13

ВІТАЛЬНІ ПРОМОВИ

Мирослава Лендьел – доктор політичних наук, проректорка Ужгородського національного університету	16
Оксана Головко-Гавришева – президентка Української Асоціації Європейських Студій (УАЄС)	18
Тарас Триндяк – директор департаменту економічного та регіонального розвитку Закарпатської ОВА	21
Жужанна Барачі – консул Генерального консульства Угорщини в Ужгороді	23
Віталій Андрейко – декан факультету історії та міжнародних відносин УжНУ	26

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

«ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС: МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ТА ВИКЛИКИ»

Михайло Савчин. Конституційні рамки європейської інтеграції в умовах війни ...	30
Богдан Веселовський. Набуття членства в ЄС: конституційні виклики та досвід держав-членів ЄС	33
Ігор Тодоров. Взаємодія ЄС і НАТО у протидії російській агресії	38
Олена Лазоренко. Геополітичні виклики та демократія: український досвід для ЄС	44
Тетяна Карабін. Упровадження стандартів доброго адміністрування у контексті європеїзації публічного права України	48

СЕКЦІЯ

«РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ»

Сергій Касян, Радослав Дзюба. Нетворкінг та міжнародні асоціації в позиціонуванні університетів України та ЄС у глобальному просторі (публікується англійською мовою)	54
Сергій Махновський, Вікторія Крижанівська. Роль університетів у відбудові України: досвід Каразінського університету	57

Ольга Ємець, Володимир Стефінін. Роль університетів у відбудові України.....	59
Наталя Дуброва. Третя місія університетів: виклики під час війни	64
Ірина Сновидович. Інтеграція освіти і бізнесу та нові можливості співпраці в контексті післявоєнної відбудови України	67
Марина Литвин. 10-річчя проєкту «Інноваційний університет і лідерство» та 5-річчя ВГО «Інноваційний університет»	71

СЕКЦІЯ

«МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ»

Тарас Триндяк. Європейські стандарти діяльності у забезпеченні регіонального розвитку у воєнний час: досвід Закарпатської області.....	74
Вікторія Смесова. Сучасні тенденції міграції та міграційна політика Європейського Союзу	82
Наталія Гапак, Ярослав Бойко. Міграційні процеси як фактор розвитку територіальних громад Закарпаття.....	85
Іван Артьомов. Повернення мігрантів як важливий ресурс відновлення України..	89
Петро Токар. Дослідження інклюзії українських біженців та переселенців до територіальних громад: досвід ЄС та України	94
XVI КОНГРЕС УАЄС У СВІТЛИНАХ	101

CONTENTS

PREFACE Oksana Holovko-Havrysheva. <i>President of the Ukrainian European Studies Association (UESA) (in Ukrainian)</i>	10
PREFACE	13

WELCOME ADDRESS

Myroslava Lendel – <i>Vice-rector of the Uzhhorod National University</i>	16
Oksana Holovko-Havrysheva – <i>President of the Ukrainian European Studies Association</i>	18
Taras Tryndyak – <i>Director of the Department of Economic and Regional Development at the Zakarpattia Oblast Military State Administration</i>	21
Zhuzhanna Barachi – <i>Consul of the Consulate General of Hungary in Uzhhorod</i>	23
Vitaliy Andreiko – <i>Dean, Faculty of History and International Relations at the Uzhhorod National University</i>	26

PLENARY SESSION

«EU ACCESSION OF UKRAINE: POSSIBLE SCENARIOS AND CHALLENGES»	
Mykhailo Savchyn. <i>Constitutional Dimension of European Integration in Times of War</i>	30
Bogdan Veselovsky. <i>Accession to the EU: Constitutional Challenges and Experiences of the EU-Member States</i>	33
Ihor Todorov. <i>Interaction between the EU and NATO to Fight russian aggression</i>	38
Olena Lazorenko. <i>Geopolitical Challenges and Democracy: Ukrainian Experience for the EU</i>	44
Tetiana Karabin. <i>Implementing Good Governance Standards within the Context of the Europeanisation of the Public Law in Ukraine</i>	48

SECTION

«ROLE OF UNIVERSITIES IN UKRAINE'S RECOVERY»

Serhii Kasian, Radoslaw Dziuba. <i>Networking and International Associations in Positioning of Ukrainian and EU Universities in the Global Space (published in English)</i>	54
Serhii Makhnovskyi, Viktoriia Kryzhanivska. <i>Role of Universities in Rebuilding Ukraine: the Case of Karazin University</i>	57

Olha Yemets, Volodymyr Stefinin. Role of Universities in Ukraine's Recovery.....	59
Nataliia Dubrova. Third Mission of Universities: Challenges in Wartime.....	64
Iryna Snovydyvych. Integration of Education and Business and New Cooperation Opportunities in the Context of the Postwar Recovery of Ukraine	67
Maryna Lytvyn. 10th anniversary of the project «Innovative University and Leadership» and 5th anniversary of the NGO «Innovative University»	71

SECTION

«MIGRATION CHALLENGES IN THE PROCESSES OF EUROPEAN INTEGRATION: CONTEMPORARY TRENDS»

Taras Tryndyak. European Standards of Activities in Ensuring Economic and Regional Development in Wartime: Experience of Zakarpattia Oblast.....	74
Viktoriia Smesova. Contemporary Migration Trends and EU Migration Policy	82
Nataliya Hapak, Yaroslav Boyko. Migration Processes as Territorial Development Factor for Communities of Zakarpattia.....	85
Ivan Artyomov. The return of migrants as an important resource for the recovery of Ukraine	89
Petro Tokar. Research on Inclusion of Ukrainian Migrants and Refugees in Territorial Communities: Experiences in the EU and Ukraine	94
XVI UESA CONGRESS IN PICTURES	101

ПЕРЕДМОВА

Напад росії на незалежну українську державу поставив під сумнів засади світового ладу, який після Другої світової війни вибудовувався на основі ідей мирного співіснування і відмови від сили у міжнародних відносинах. Дискусія про відхід від побудови світового ладу на основі права і справедливості до побудови міжнародної системи на основі сили визначає сучасний політико-правовий дискурс та підходи до формування системи міжнародної безпеки. Україна у новій системі глобального порядку будує свою практику опірності і стійкості, в основі якої активна міжнародна співпраця за різними напрямками. Від початку війни і до сьогодні ідея міжнародного партнерства задля захисту загальнолюдських, демократичних цінностей є основою для зовнішньої політики нашої країни, суспільних трансформацій у час війни і повоєнної відбудови країни. І це міжнародне партнерство має і глобальний, і регіональний вимір, передовсім європейський. Саме європейський вимір співпраці України є основною темою, яка об'єднує дослідників та фахівців у сфері європейської інтеграції і європейських студій в Українську асоціацію європейських студій, яка з часу свого заснування у 2006 р. здійснює академічний супровід інтеграції України в європейські та євроатлантичні структури. Щорічні конгреси УАЄС традиційно присвячені актуальним питанням у цій сфері.

У 2024 році питання приєднання України до Європейського Союзу і повоєнної відбудови стали темою нашого щорічного Конгресу УАЄС, який відбувся у гібридному форматі на базі Ужгородського національного університету. Щорічний Конгрес УАЄС традиційно відбувається у тісній співпраці із Національним Еразмус+ Офісом в Україні, а цього року до організації Конгресу УАЄС 2024 долучилася ГО «Інноваційний університет», яка відзначає десятиріччя своєї діяльності. Протягом 17-18 жовтня українські дослідники, науковці та експерти дискутували про політико-правові аспекти приєднання України до ЄС, виклики у політиці підтримки демократії ЄС, роль освіти та університетів у повоєнній відбудові України, значення соціальних трансформацій та інновацій для забезпечення стійкості і сталого розвитку у час війни та повоєнний час, а також про міграційні виклики для України та ЄС. Окремою частиною Конгресу УАЄС 2024 стали питання підтримки наукових досліджень у сфері європейських студій, які розглядалися у Школі молодого вченого УАЄС з особливим наголосом на можливості, які надає ЄС у рамках різних програм підтримки та науки, і, зокрема програми Еразмус+ та Горизонт Європа.

Наслідком плідної роботи Конгресу УАЄС 2024 став цей збірник матеріалів, де представлені результати наукових розвідок доповідачів, які тематично структуровані у чотири розділи: розділ з вітальними промовами та три тематичні блоки, присвячені питанням, які розглядалися у пленарних засіданнях і під час секційної роботи. У вітальних словах *Мирослави Лендьел*, проректорки Ужгородського національного університету, *Оксани Головки-Гавришевої*, президентки Української асоціації європейських студій, *Тараса Триндяка*, директора департаменту економічного та регіонального розвитку Закарпатської ОВА, *Жужанни Барачі*, консула Генерального консульства Угорщини в Ужгороді, та *Віталія Андрейка*, декана факультету історії

та міжнародних відносин Ужгородського національного університету відзначено актуальність теми Конгресу УАЕС 2024 для країни, регіону і міжнародних партнерів.

Тематичні розділи збірника присвячені можливим сценаріям вступу України до ЄС та політико-правовим викликам на цьому шляху, практикам реалізації третьої місії університетів як основи для повоєнної відбудови України та сучасним міграційним викликам у відносинах України та ЄС. У першій секції проаналізовано конституційні рамки європейської інтеграції в умовах війни (*Михайло Савчин*, Ужгородський національний університет), конституційні виклики для членства і досвід конституційного регулювання у практиці держав-членів, які приєднувалися до ЄС (*Богдан Веселовський*, Київський національний університет імені Тараса Шевченка), впровадження стандартів доброго адміністрування в контексті європеїзації публічного права України (*Тетяна Карабін*, Ужгородський національний університет), безпекові та політичні виклики у процесі вступу України та ЄС (*Ігор Тодоров*, Ужгородський національний університет) та геополітичні аспекти набуття членства Україною в ЄС та виклики для демократії (*Олена Лазоренко*, Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України).

Роль університетів і якісна освіта є визначальним для повоєнної відбудови в Україні. Ця роль університетів найбільше виявляється через систематизацію ними їхньої соціально-орієнтованої діяльності. Саме суспільно-орієнтована діяльність ЗВО, їхня «третя місія» є основною темою матеріалів у другій секції цього збірника. Саме досвід адаптації українських університетів до викликів, спричинених війною, та соціальна місія університету для забезпечення майбутнього розвитку регіону, України та людства представлено через практику соціального залучення Каразінського університету (*Сергій Махновський*, *Вікторія Крижанівська*, Національний університет імені В.Н. Каразіна), досвіду Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та ролі університету у розвитку міст (*Володимир Стефінін*, *Ольга Ємець*, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника), третій місії університетів у час війни (*Наталія Дуброва*, Дніпровський державний аграрно-економічний університет), новим можливостям та практикам співпраці ЗВО та бізнес-спільноти задля відбудови (*Ірина Сновидович*, Львівський національний університет імені Івана Франка) та ролі мережування для розвитку ЗВО (*Сергій Касян*, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»; *Радослав Дзюба*, Лодзький університет).

Міграційні процеси у Європі та сучасні міграційні тренди представлені у третій секції збірника. Увагу авторів зосереджено на впливі війни на релокацію та розвиток бізнесу в Закарпатті (*Тарас Триндяк*, Закарпатська ОВА), тенденціях розвитку міграційної політики ЄС (*Вікторія Смесова*, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»), особливостях Закарпаття і впливі міграції на процеси розвитку територіальних громад (*Наталія Гапак*, *Ярослав Бойко*, Ужгородський національний університет), ролі переміщених осіб у зміцненні ЗСУ і відновленні нашої держави (*Іван Артёмов*, Ужгородський національний університет) та практиці включення українських переміщених осіб у суспільні процеси в країнах, яка реалізується уже після масового вимушеного виїзду громадян України через війну (*Петро Токар*, Ужгородський національний університет).

Співпраця України з Європейським Союзом відбувається у складний час перебудови архітектури безпеки на глобальному рівні і на європейському континенті, і значення України у цих процесах переосмислюється. Представлені у збірнику матеріали

пропонують читачам міркування авторів як щодо моделі конституційного регулювання співпраці з ЄС, так і суспільної ролі університетів у час війни і у повоєнному відновленні, так і щодо роботи із міграційними викликами. Це цікаво як для дослідників, так і практиків, адже аналізуються різні аспекти співпраці України і Європейського Союзу, також іде пошук відповіді на питання про те, якою має бути ефективна модель співпраці України в контексті відновлення нашої держави після війни.

Ми дякуємо учасникам Конгресу УАЄС 2024 за активну участь, авторам за подані матеріали та запрошуємо наших читачів до ознайомлення. Принагідно вітаємо Ужгородський національний університет із 79-річницею від дня заснування та бажаємо нових звитяг у царині європейських студій.

Окремо висловлюємо пошану Збройним Силам України за захист! Слава ЗСУ!

Президентка УАЄС

Оксана Головка-Гавришева

PREFACE

Russia's attack on the independent Ukrainian state has called into question the foundations of the world order built after World War II on the ideas of peaceful coexistence and non-use of force in international relations. The debate about the shift from constructing a world order based on law and justice to creating an international system based on the use of force determines the current political and legal discourse and approaches to forming the international security system. In the new system of global order, Ukraine is building its practice of resilience and sustainability based on active international cooperation in various fields. From the beginning of the war to the present day, the idea of international partnership for protecting human and democratic values has been the basis of our country's foreign policy and social transformations during the war and post-war reconstruction. And this international partnership has both global and regional dimensions, especially the European one. The European dimension of Ukraine's cooperation is the main topic that unites researchers and specialists in the field of European integration and European studies in the Ukrainian European Studies Association (UESA), which, since its foundation in 2006, has provided academic support for Ukraine's integration into European and Euro-Atlantic structures. The annual congresses of the UESA are traditionally devoted to topical issues in this field.

In 2024, the issues of Ukraine's accession to the European Union and post-war reconstruction became the topic of our annual UESA Congress, which was held in a hybrid format at Uzhhorod National University. The annual UESA Congress is traditionally held in close cooperation with the National Erasmus+ Office in Ukraine, and this year, the NGO «Innovative University,» which celebrates its tenth anniversary, joined the organization of the 2024 UESA Congress. On October 17-18, Ukrainian researchers, scholars, and experts discussed the political and legal aspects of Ukraine's accession to the EU, challenges in the EU's democracy support policy, the role of education and universities in the post-war reconstruction of Ukraine, the importance of social transformation and innovation for resilience and sustainable development in war and post-war situations, and migration challenges for Ukraine and the EU. A separate part of the UESA Congress 2024 was the promotion of research in the field of European studies, which was discussed at the UESA School of Young Scientists, with a special focus on the opportunities provided by the EU under various funding and science programs, in particular the Erasmus+ and Horizon Europe programs.

The result of the fruitful work of the UESA Congress 2024 is this Collection of materials, which presents the results of the scientific research of the speakers, thematically divided into four sections: a section with welcoming speeches and three thematic blocks dedicated to the topics discussed in the plenary sessions and during the breakout sessions. In their welcoming remarks, *Myroslava Lendel*, Vice-Rector of Uzhhorod National University, *Oksana Holovko-Havrysheva*, President of the Ukrainian Association of European Studies, *Taras Tryndyak*, Director of the Department of Economic and Regional Development of the Transcarpathian Regional State Administration, *Zsuzsanna Baracsy*, Consul of the Consulate General of Hungary in Uzhhorod, and *Vitaliy Andreiko*, Dean of the Faculty of History and International Relations of Uzhhorod National University, emphasized the relevance of the topic of the UESA Congress 2024 for the country, region, and international partners.

Thematic sections of the Collection are devoted to possible scenarios of Ukraine's accession to the EU and political and legal challenges on this path, practices of implementing the third mission of universities as a basis for post-war reconstruction of Ukraine, and current migration challenges in Ukraine-EU relations. The first section analyzed the constitutional framework of European integration in times of war (*Mykhailo Savchyn*, Uzhhorod National University), constitutional obstacles to membership, and the experience of constitutional regulation in the practice of EU accession states (*Bohdan Veselovsky*, Taras Shevchenko National University of Kyiv), the implementation of good administration standards in the context of Europeanization of public law in Ukraine (*Tetiana Karabin*, Uzhhorod National University), security and political challenges in the process of Ukraine's accession to the EU (*Ihor Todorov*, Uzhhorod National University) and geopolitical aspects of Ukraine's accession to the EU and challenges for democracy (*Olena Lazorenko*, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine).

Universities and quality education are crucial for the post-war reconstruction of Ukraine. This role of universities is most evident in the systematization of their socially oriented activities. It is the socially oriented activities of higher education institutions, their «third mission», which is the main theme of the materials in the second part of this Collection. It is the experience of adaptation of Ukrainian universities to the challenges caused by the war and the social mission of the university to ensure the future development of the region, Ukraine and humanity that is presented through the practice of social engagement of Karazin University (*Serhii Makhnovskiyi*, *Viktoriia Kryzhanivska*, V. N. Karazin National University), the experience of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University and the role of the university in urban development (*Volodymyr Stefinin*, *Olha Yemets*, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University), third mission of universities in times of war (*Natalia Dubrova*, Dnipro State Agrarian and Economic University), new opportunities and practices of cooperation between higher education institutions and business for reconstruction (*Iryna Snovydyovych*, Ivan Franko National University of Lviv), and the role of networking for the development of higher education institutions (*Serhiy Kasyan*, National Technical University «Dnipro Polytechnic»; *Radoslaw Dziuba*, University of Lodz).

Migration processes in Europe and current migration trends are presented in the third part of the Collection. The authors focus on the impact of the war on the relocation and development of business in Zakarpattia (*Taras Tryndyak*, Zakarpattia Oblast Military State Administration), trends in the development of EU migration policy (*Victoria Smesova*, National Technical University «Dnipro Polytechnic»), Zakarpattia peculiarities and the impact of migration on the development of territorial communities (*Natalia Hapak*, *Yaroslav Boyko*, Uzhhorod National University), the role of displaced persons in strengthening the Armed Forces of Ukraine and restoring our state (*Ivan Artyomov*, Uzhhorod National University) and the practice of integration of Ukrainian displaced persons into the social processes in the countries, which was implemented after the massive forced departure of Ukrainian citizens due to the war (*Petro Tokar*, Uzhhorod National University).

Ukraine's cooperation with the European Union is taking place at a difficult time in the global security architecture restructuring at the European continent. Ukraine's role in these processes is being rethought. The materials presented in the collection offer readers the authors' thoughts on the model of constitutional regulation of cooperation with the EU, the public role of universities during the war and in post-war reconstruction, and work with

the challenges of migration. It is of interest to both researchers and practitioners, as it analyzes various aspects of cooperation between Ukraine and the European Union and seeks to answer the question of what should be an effective model of cooperation in the context of Ukraine's recovery from war.

We thank the participants of the UESA 2024 Congress for their active participation, the authors for their contributions, and invite our readers to read them. We congratulate Uzhhorod National University on the 79th anniversary of its foundation and wish it new achievements in the field of European studies.

We would also like to express our gratitude to the Armed Forces of Ukraine for their protection! Glory to the Armed Forces of Ukraine!

UESA President

Oksana Holovko-Havrysheva

ВІТАЛЬНІ ПРОМОВИ WELCOME ADDRESS

Мирослава Лендель,

доктор політичних наук, проректорка Ужгородського національного університету

Myroslava Lendel,

Vice-rector of the Uzhhorod National University

Шановні колеги!

Прийміть сердечні вітання з початком **XVI Конгресу Української асоціації європейських студій**. Знаменно, що це зібрання проходить на теренах Ужгородського національного університету в день його 79-річчя.

Відзначу, у вересні було оприлюднено впливовий світовий рейтинг університетів World University Rankings 2024 від Times Higher Education. Ужгородський національний університет вдруге отримав позицію в цьому рейтингу, наразі знаходиться на 1501 місці серед кращих університетів світу. Найвищу позицію ДВНЗ «УжНУ» вдруге посідає у розділі «Міжнародні перспективи». Цьогоріч ми увійшли у трійку найкращих українських вишів за цим показником. Також високі бали університет здобув у рубриці «Навчання». Вдалося покращити бали й за трьома показниками, а саме: дослідницьке середовище, якість досліджень та співпраця з індустрією.

Хочу сказати кілька слів про участь УжНУ в конкурсах Жана Моне. У 2005

Dear colleagues!

Please accept my sincere congratulations on the occasion of the opening of the XVI Congress of Ukrainian European Studies Associations. It is significant that this event is being held on the premises of Uzhhorod National University on the day of its 79th anniversary.

I would like to note that in September the influential World University Rankings 2024 by Times Higher Education was published. Uzhhorod National University was included in this ranking for the second time and is currently ranked 1501 among the best universities in the world. For the second time UzhNU takes the highest position in the section «International Perspectives». This year we are among the top three Ukrainian universities in this indicator. The University also received high marks in the section «Education». We also managed to improve our scores in three indicators: research environment, research quality and cooperation with industry.

I would like to say a few words about the participation of Uzhhorod National Uni-

році я стала першою науковицею в університеті, яка виграла модуль Жана Моне. Це були перші роки запровадження цієї програми в нашому виші. Тоді я розпочала викладати для студентів-політологів навчальний курс, у якому говорила, що можливо, колись, через кілька десятків років, Україна розпочне переговори щодо вступу до ЄС. У цей же період мені було запропоновано створити на Закарпатті осередок Української асоціації європейських студій. У 2019 році цю роботу продовжив професор Ігор Тодоров, а зараз цю діяльність успішно провадить нинішній директор ННІ євроінтеграційних досліджень УжНУ Петро Токар. Тож для мене цей досвід є дуже важливим та цікавим. Адже пам'ятаю, як створювалась Асоціація, з чого починала, і якою важливою для політики наближення України до вступу в ЄС є зараз.

Наш університет в Асоціації представляє Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень (*директор — Токар Петро Васильович, кандидат соціологічних наук, доцент*). Названий Інститут нещодавно завершив реалізацію 3-річного наукового проєкту «Транскардонний Центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку». На стендах у нашому залі ви можете ознайомитись з виставкою напрацювань команди науковців за результатами виконання наукового проєкту. Це 7 навчальних посібників і потужне монографічне дослідження «Європейські стратегії розвитку: досвід для України».

Шановні друзі! Впевнена, що результати роботи конгресу будуть значним внеском науковців у дослідження надважливої проблематики «Вступ України до ЄС та відбудова». Бажаю учасникам конгресу плідної роботи та подальших успіхів у реалізації європейських проєктів в Україні.

versity in the Jean Monnet competitions. In 2005, I was the first researcher at the university to win a Jean Monnet module. Those were the first years of the introduction of this program at our university. At that time I began to teach a course for political science students, in which I said that perhaps one day, in a few decades, Ukraine would start negotiations on joining the EU. At the same time I was offered to create a branch of the Ukrainian Association of European Studies in Zakarpattia. In 2019, this work was continued by Professor Ihor Todorov, and now this activity is successfully carried out by the current director of the Institute of European Integration Studies of UzhNU Petro Tokar. So for me this experience is very important and interesting. After all, I remember how the Association was created, where it started and how important it is for the policy of Ukraine's accession to the EU today.

Our University is represented in the Association by the Educational and Research Institute of European Integration Studies (*Director — Petro Tokar, Ph.D. in Sociology, Associate Professor*). This institute has recently completed the implementation of a 3-year research project «Jean Monnet Transcarpathian Center for Studying European Development Strategies at UzhNU». At the stands in our hall you can see the exhibition of the team's achievements based on the results of the research project. These are 7 manuals and a powerful monographic study «European Development Strategies: Experience for Ukraine».

Dear friends! I am confident that the results of the Congress will be a significant contribution of scientists to the study of the crucial issue of **Ukraine's accession to the EU and its reconstruction**. I wish the participants of the Congress fruitful work and further success in the implementation of European projects in Ukraine.

Оксана Головко-Гавришева,

кандидат юридичних наук, доцентка, завідувачка Центру досконалості Жана Моне «Західно-український дослідницький центр з європейських студій», Львівський національний університет імені Івана Франка, доцентка Національного університету «Києво-Могилянська академія», президентка Української асоціації європейських студій (УАЕСС)

Oksana Holovko-Havrysheva,

PhD in Law, head of the JMCES WURCES at the Ivan Franko National University, associate Professor at the NaUKMA, UESA President

Шановна пані проректор Ужгородського національного університету!

Шановний пане директоре департаменту економіки та регіонального розвитку Закарпатської обласної державної військової адміністрації!

Високоповажна пані консул Генерального консульства Угорщини в Ужгороді! Шановний президенте Міжнародного фонду дослідження освітньої політики, дорогі учасники конгресу!

Сердечно вітаємо вас на 16-му щорічному конгресі Української асоціації європейських студій. Цьогоріч ми проводимо його у гібридному форматі в чарівному Ужгороді за підтримки та гостинності Ужгородського національного університету.

Темою цьогорічного конгресу стали питання набуття членства України в Європейському Союзі та відбудови країни, адже повномасштабна війна проти України триває, завдаючи нашій країні величезних втрат у людському і державницькому вимірах. Питання відбудови стає одним із найважливіших на порядку денному.

Робота конгресу передбачена у кількох тематичних напрямках. Першим з них є питання членства в Європейському Сою-

Dear Vice Rector of Uzhhorod National University!

Dear Head of the Department of Economic and Regional Development at the Zakarpattia Oblast Military State Administration!

Honorable Consul of the Consulate General of Hungary in Uzhhorod! Dear President of the International Foundation for Educational Policy Research, dear participants of the Congress!

We cordially welcome you to the 16th Annual Congress of the Ukrainian European Studies Association. This year we are holding it in a hybrid format in charming Uzhhorod with the support and hospitality of Uzhhorod National University.

The theme of this year's congress is Ukraine's membership in the European Union and the reconstruction of the country, as the full-scale war against Ukraine continues, causing huge losses to our country in human and state dimensions. The issue of reconstruction is becoming one of the most important on the agenda.

The Congress will focus on several thematic areas. The first is the issue of membership in the European Union, in par-

зі, зокрема конституційного виміру цього процесу. Ми обговоримо досвід європейських країн та можливі шляхи розвитку конституційного регулювання в Україні. Також на конгресі будуть розглянуті питання демократизації Європейського Союзу, міграційної політики, соціальної політики та політики соціального згуртування. Особливу увагу буде приділено ролі університетів у повоєнній відбудові України.

Агресивна війна Росії проти України триває, вносячи тектонічні зміни у відносини України з Європейським Союзом. Україна розпочинає перемовини про набуття членства в ЄС, стає важливою частиною сучасної архітектури європейської безпеки та світової безпеки загалом. Наша держава будує власні механізми для захисту своїх інтересів, зокрема у національній площині, та формує практику національної стійкості. Важливими інструментами на шляху збереження стійкості є забезпечення економічного життя в країні у час війни, де в основі стає управління процесами релокації бізнесу і внутрішньоміграційними процесами, де Закарпаття займає особливе місце.

Університети відіграють неймовірно важливу роль у суспільних процесах, адже вони супроводжують євроінтеграційні процеси та впроваджують соціальні інновації, що дозволяють будувати майбутнє України.

Ми зібралися тут, щоб обговорити не лише поточні виклики, але й можливості, які відкриваються перед Україною на шляху до європейської інтеграції. Важливо розуміти, що процес набуття членства в ЄС вимагає глибоких реформ у різних сферах, включаючи правову систему, економіку, соціальну політику та інші ключові аспекти державного управління.

Наші дискусії сьогодні спрямовані на те, щоб знайти найкращі шляхи для реалізації цих реформ, враховуючи досвід інших країн та специфіку українсько-

тicular the constitutional dimension of this process. We will discuss the experience of European countries and possible ways to develop constitutional regulation in Ukraine. The Congress will also address the issues of democratization of the European Union, migration policy, social policy and social cohesion policy. Special attention will be paid to the role of universities in the post-war reconstruction of Ukraine.

Russia's aggressive war against Ukraine continues, bringing tectonic changes to Ukraine's relations with the European Union. Ukraine begins negotiations on EU membership, becoming an important part of the modern architecture of European security and global security in general. Our state is building its own mechanisms to protect its interests, especially at the national level, and is developing the practice of national resilience. Important tools for maintaining resilience are ensuring economic life in the country in times of war, which is based on managing business relocations and internal migration processes, where Zakarpattia occupies a special place.

Universities play an incredibly important role in social processes, as they support European integration processes and introduce social innovations that help build the future of Ukraine.

We are here to discuss not only the current challenges, but also the opportunities that lie ahead for Ukraine on its path to European integration. It is important to understand that the process of becoming an EU member requires profound reforms in various areas, including the legal system, the economy, social policy, and other key aspects of public administration.

Our discussions today are aimed at finding the best ways to implement these reforms, taking into account the experience of other countries and the specifics of the

го контексту. Ми маємо можливість обмінятися думками, поділитися досвідом та знайти спільні рішення, які допоможуть Україні стати повноправним членом європейської спільноти.

Сердечно дякую співорганізаторам цього заходу, зокрема Національному Еразмус+ офісу в Україні, Всеукраїнській неурядовій організації «Інноваційний університет», яка святкує своє 10-річчя як проєкт формування лідерів у сфері вищої освіти і 5-річчя з часу заснування.

Ще раз дякуємо за гостинність Ужгородському національному університету, а саме Науково-навчальному інституту євроінтеграційних досліджень на чолі з паном Петром Токарем за підтримку в організації і проведенні конгресу. Бажаю всім нам плідної роботи задля процвітання України та її ефективної інтеграції у Європейський Союз.

Ukrainian context. We have an opportunity to exchange views, share experiences and find common solutions that will help Ukraine become a full member of the European community.

My sincere thanks go to the co-organizers of this event, in particular the National Erasmus+ Office in Ukraine, the All-Ukrainian NGO «Innovative University», which is celebrating its 10th anniversary as a project for the formation of leaders in higher education and the 5th anniversary of its foundation.

Once again we thank the Uzhhorod National University, namely the Educational and Research Institute for European Integration Studies, headed by Mr. Petro Tokar, for its support in the organization and holding of the Congress. I wish us all fruitful work for the prosperity of Ukraine and its effective integration into the European Union.

Тарас Триндяк,
директор департаменту економіки та регіонального розвитку Закарпатської обласної військової адміністрації

Taras Tryndyak,
Director of the Department of Economic and Regional Development at the Zakarpattia Oblast Military State Administration

Шановні організатори сьогоднішнього зібрання! Шановні колеги!

Депутатом Європейського парламенту Міхаелем Галером під час форуму «Re: Open Zakarpattia 2023» було дуже влучно сказано про те, що Україна, ще не будучи офіційно членом співдружності, уже ним є. Серед чинників, чому Україна фактично вже є однією з країн Євроспільноти, Міхаель Галер назвав історію Закарпаття.

Цьому сприяє і особливе геополітичне розташування регіону, який межує з чотирма східноєвропейськими державами і, отже, є не просто прикордонною областю країни, а і своєрідними «воротами» у Європу.

«Європейскість» нашого регіону, його багатонаціональність, активна участь області в багатьох програмах фінансування ЄС, що сприяє поглибленню співпраці з безпосередніми країнами — сусідами ЄС, зумовлює впровадження європейських стандартів на теренах області. Завдяки поглибленій прикордонній співпраці із сусідніми країнами наша область може стати піотною в поширенні досвіду в інших регіонах України щодо соціально-економічного зростання.

Для поглиблення єврорегіональної співпраці Закарпатською обласною військовою адміністрацією передбачено ряд

***Dear organisers of today's event!
Dear colleagues!***

During the forum «Re: Open Zakarpattia 2023» Michael Haller, a member of the European Parliament, aptly stated that although Ukraine is not yet an official member of the Commonwealth, it is already one. Among the factors why Ukraine is already a member of the European Community, Michael Gahler mentioned the history of Zakarpattia.

The special geopolitical location of the region, which borders four Eastern European countries and is therefore not only a border region of the country, but also a kind of «gateway» to Europe, contributes to this.

The «Europeanness» of our region, its multinationality, the active participation of the region in many EU funding programs, which contributes to the deepening of cooperation with the immediate neighboring countries of the EU, and the introduction of European standards in the region. Thanks to the deepened cross-border cooperation with neighboring countries, our region can become a pilot region for the dissemination of experience in the field of socio-economic growth in other regions of Ukraine.

In order to deepen Euro-regional cooperation, the Zakarpattia Regional Military Administration has planned a number of

спільних ефективних заходів, серед яких модернізація, реконструкція, розбудова митної та прикордонної інфраструктури, зокрема і пунктів пропуску, що є дуже важливим і актуальним як для області, так і для України в цілому, оскільки Закарпатська область виступає транзитною із значним потоком вантажів і пасажирів між Україною та Євроспільнотою.

У нас є амбітна мета — ми хочемо бути технічно готовими до вступу до ЄС. Хочемо рухатись паралельно, одразу по всіх напрямках, і робити наші «домашні завдання» дуже швидко, як робили це в попередні роки.

Ми довели, що можемо долати жорсткі бар'єри та досягати окреслених цілей. У нас є команда, переговорні плани, підтримка європейських партнерів і віра у те, що Україна стане гідним членом Європейського Союзу.

Від Закарпатської обласної державної адміністрації бажаю учасникам сьогоднішнього зібрання плідної роботи.

joint effective measures, including modernization, reconstruction and development of customs and border infrastructure, including checkpoints, which is very important and relevant both for the region and for Ukraine as a whole, as the Zakarpattia region is a transit region with a significant flow of goods and people between Ukraine and the European Community.

We have an ambitious goal — we want to be technically ready to join the EU. We want to move in parallel, in all directions at once, and do our «homework» very quickly, as we did in previous years.

We have proven that we can overcome difficult obstacles and achieve our goals. We have a team, negotiation plans, support of European partners, and we believe that Ukraine will become a worthy member of the European Union.

On behalf of the state administration of Zakarpattia region I wish the participants of today's meeting fruitful work.

Жужанна Барачі,

консул Генерального консульства Угорщини в Ужгороді

Zhuzhanna Barachi,

Consul of the Consulate General of Hungary in Uzhhorod

Шановна пані проректор! Шановні пані та панове! Любі студенти!

Вітаю вас від імені Генерального консульства Угорщини у м. Ужгород та дякую за запрошення взяти участь у сьогоднішньому заході.

У зв'язку з процесом вступу України до Європейського Союзу хотіла би зробити короткий огляд, торкнувшись аспектів, пов'язаних з Угорщиною, виділивши позитивні тенденції. Важливо підкреслити постійну та безпрецедентну підтримку реформ в Україні з боку ЄС та його держав-членів.

Можна констатувати факт, що офіційний початок переговорів про вступ до ЄС є знаковою подією. На міжурядовій конференції, що відбулася в Люксембурзі в червні, ЄС представив хід переговорів про вступ, т.зв. рамки переговорів. З боку Угорщини ми вважаємо позитивним факт, що Україна приймає план дій щодо захисту осіб, які належать до національних меншин.

Україна є нашим важливим сусідом, батьківщиною для значної кількості угорців, тому ми зацікавлені в подальшому розвитку двостороннього співробітництва у цій темі та прагнемо до конструктивного діалогу.

Dear Vice-Rector! Dear Ladies and Gentlemen! Dear Students!

On behalf of the Consulate General of Hungary in Uzhhorod, I would like to welcome you and thank you for inviting me to today's event.

In connection with the process of Ukraine's accession to the European Union, I would like to give a brief overview, touching on the aspects related to Hungary and highlighting the positive trends. It is important to emphasize the continuous and unprecedented support of the EU and its member states for reforms in Ukraine.

The official opening of EU accession negotiations is a milestone. At the Intergovernmental Conference held in Luxembourg in June, the EU presented the progress of the accession negotiations, the so-called negotiating framework. From the Hungarian side, we consider it positive that Ukraine is adopting an action plan for the protection of persons belonging to national minorities.

Ukraine is our important neighbour, where a significant number of Hungarians live, so we are interested in further developing bilateral cooperation on this issue and are committed to a constructive dialogue.

29 січня 2024 р. на перемовинах в Ужгороді Петер Сійярто представив п. Кулебi, тодішньому міністру закордонних справ України, наші запити щодо відновлення прав закарпатської угорської меншини, що склали 11 пунктів. Відтоді ми проводимо регулярні консультації стосовно цих пунктів на експертному рівні з українською стороною. Крім того, консультації також часто відбуваються на політичному рівні, зокрема під час візиту Андрія Сибіги, міністра закордонних справ України до Будапешта 30 вересня 2024 р. Міністри закордонних справ оптимістично висловлювалися щодо цієї теми, і обговорення продовжуватиметься.

Угорщина постійно наполягає на тому, що процес вступу повинен базуватися на результативності. Усі країни-кандидати мають відповідати критеріям вступу і можуть просуватися в цьому процесі, лише якщо вони виконують усі умови. Тому ми сподіваємося, що нещодавно розпочаті переговори про вступ допоможуть Україні виконати умови, зокрема щодо гарантій прав меншин.

Захист прав національних меншин і добросусідські відносини є не лише двосторонніми питаннями, а універсальними цінностями, на яких побудований Європейський Союз.

Під час головування Угорщини в ЄС ми прагнули сприяти процесу скринінгу національного законодавства України, т.зв. перевірки, яка входить до компетенції Союзу.

Угорщина підтримує зусилля України щодо інтеграції в Європейський Союз, ми хочемо, щоб Україна якомога швидше стала процвітаючою, економічно розвинутою, демократичною, європейською правовою державою.

Користуючись нагодою, хотіла би підкреслити, що Угорщина рішуче засуджує російську агресію проти України, ми послідовно відстоюємо суверенітет

On January 29, 2024, Peter Szijjarto presented our 11-point request for the restoration of the rights of the Transcarpathian Hungarian minority to Mr. Kuleba, then Foreign Minister of Ukraine, at talks in Uzhhorod. Since then, we have been holding regular expert level consultations with the Ukrainian side on these points. In addition, there are frequent consultations at the political level, especially during the visit of the Ukrainian Foreign Minister Andriy Sybiga to Budapest on September 30. The foreign ministers were optimistic on this issue and the talks will continue.

Hungary has always insisted that the accession process should be merit-based. All candidate countries must meet the accession criteria and can only move forward in the process if they meet all the conditions. Therefore, we hope that the recently launched accession negotiations will help Ukraine to meet the conditions, especially with regard to guarantees of minority rights.

The protection of national minority rights and good neighborly relations are not just bilateral issues, but universal values on which the European Union is built.

During the Hungarian EU Presidency, we will facilitate the process of reviewing Ukrainian national legislation, the so-called vetting process, which is within the competence of the Union.

Hungary supports Ukraine's efforts to integrate into the European Union, and we want Ukraine to become a prosperous, economically developed, democratic, European state based on the rule of law as soon as possible.

I would like to take this opportunity to emphasize that Hungary strongly condemns Russia's aggression against Ukraine, and we have consistently defended Ukraine's sover-

і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах.

З перших хвилин війни Угорщина, угорський уряд, угорське суспільство солідарні з героїчним народом України. В Угорщині прийнято і досі діє одностайне політичне рішення про безперервну гуманітарну допомогу та підтримку проєктів реконструкції та розвитку в Україні. Угорщина продовжуватиме наймасштабнішу гуманітарну акцію у своїй історії стільки, скільки це буде потрібно, щоб допомогти людям та родинам, які опинилися у складній життєвій ситуації, і наше Генеральне консульство також братиме участь у значній частині з них. Уряд уже скерував 66 мільярдів форинтів на допомогу Україні. Сьогодні в Угорщині працюють сотні шкіл і дитсадків, де навчаються діти з сімей біженців, у Будапешті відкрито двомовну школу. Ми надали можливість розміщення близько 15 тисячам українських дітей, у тому числі дітей військових та дітей-сиріт війни. Крім того, з 2014 року в Угорщині лікують українських військових.

Ми беремо участь у відбудові, у роботах, необхідних для відновлення функціонування навчальних, медичних та адміністративних закладів.

Угорщина відіграє також важливу роль у постачанні природного газу та електроенергії, необхідних для безпеки енергопостачання України, це більш ніж 3 млн. кубічних метрів. З початком війни (з червня місяця) Угорщина забезпечує Україну найбільшим джерелом імпорту електроенергії.

Важливо зазначити, що ми перебуваємо в процесі розширення наших пунктів пропуску і готові розвивати відповідну інфраструктуру.

Дякую за увагу!

Бажаю успішної роботи всім учасникам конгресу!

eignty and territorial integrity within its internationally recognized borders.

From the first moments of the war, Hungary, the Hungarian government and Hungarian society have stood in solidarity with the heroic people of Ukraine. A unanimous political decision was made in Hungary, and is still in force, to provide continuous humanitarian aid and support for reconstruction and development projects in Ukraine. Hungary will continue the largest humanitarian operation in its history for as long as it takes to help people and families in difficult situations, and our Consulate General will also be involved in a significant part of it. The government has already allocated 66 billion forints to help Ukraine. Today, there are hundreds of schools and kindergartens in Hungary where children of refugee families study, and a bilingual school has been opened in Budapest. We have provided shelter for about 15,000 Ukrainian children, including military children and war orphans. In addition, Ukrainian soldiers have been receiving medical treatment in Hungary since 2014.

We are participating in the reconstruction, in the work necessary to restore the functioning of educational, medical and administrative institutions.

Hungary also plays an important role in the supply of natural gas and electricity, which is essential for the security of Ukraine's energy supply, amounting to more than 3 million cubic meters. Since the beginning of the war (since June), Hungary has been the largest source of electricity imports for Ukraine.

It is important to note that we are in the process of expanding our border crossing points and are ready to develop the relevant infrastructure.

Thank you for your attention!

I wish all participants of the Congress successful work!

Віталій Андрейко,

*кандидат історичних наук, доцент, декан факультету історії та міжнародних відносин
Ужгородського національного університету*

Vitaliy Andreiko,

Dean, Faculty of History and International Relations at the Uzhhorod National University

***Шановні колеги,
дорогі партнери, друзі!***

Щиро радий бачити й вітати вас усіх сьогодні, напередодні 79-ї річниці Ужгородського національного університету. Проведення конгресу **Української асоціації європейських студій** у нашому навчальному закладі — це визнання вкладу УжНУ в реалізацію численних наукових проєктів. Ми щойно завершили реалізацію проєкту «Транскарпатський Центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку».

Навчально-науковий інститут євроінтеграційних досліджень, який виборов право реалізувати проєкт «Транскарпатський Центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку», сформував потужну команду науковців для проведення досліджень, що дозволило створити інноваційні наукові продукти. Серед них слід відзначити навчальні посібники: «Сучасна політика розвитку Європейського Союзу», «Державно-адміністративні інновації: європейський досвід», «Імміграція і транснаціоналізм», «Перезавантаження зовнішньої політики України в контексті агресії Росії».

На завершення проєкту підготовлено колективну монографію «Європейські

***Dear colleagues,
dear partners, friends!***

I am very glad to see and greet you all today, on the eve of the 79th anniversary of Uzhhorod National University. The holding of the Congress of **Ukrainian European Studies Association** at our University is a recognition of UzhNU's contribution to the implementation of numerous research projects. We have just completed the implementation of the project «Jean Monnet Trans-Carpathian Center for the Study of European Development Strategies».

The Educational and Research Institute of European Integration Studies, having won the right to implement the project «Jean Monnet Center for the Study of European Development Strategies», has created a powerful research team, which has led to the creation of innovative scientific products. Among them are textbooks: «**Modern Development Policy of the European Union**», «**Public Administration Innovations: European Experience**», «**Immigration and Transnationalism**», «**Resetting Ukraine's Foreign Policy in the Context of Russian Aggression**».

At the end of the project a collective monograph «European Development Strate-

стратегії розвитку: досвід для України», яка перекладена англійською мовою.

Досвід виконання проєктів у програмі Еразмус+ за напрямом Жана Моне засвідчує, що європейські студії в Україні стають «мотором» суспільних змін у різних сферах життя країни. У секторі освіти вплив проєктів Жана Моне є значним внеском у модернізацію викладання і досліджень, зокрема через сприяння запровадженню мультидисциплінарних, кросдисциплінарних і трансдисциплінарних підходів у сфері європейських студій для студентської аудиторії, професійного середовища та широкого загалу.

Впевнений, що результатом роботи конгресу стануть інноваційні наукові надбання з досліджень проблематики вступу України до ЄС та її відбудови.

Шановні колеги, бажаю успіхів і плідної роботи!

gies: Experience for Ukraine» was prepared and translated into English.

The experience of the implementation of Jean Monnet projects under the Erasmus+ program shows that European studies in Ukraine are becoming a «motor» of social change in various spheres of life in the country. In the educational sector, the impact of Jean Monnet projects is a significant contribution to the modernization of teaching and research, in particular by promoting the introduction of multidisciplinary, cross-disciplinary and transdisciplinary approaches in the field of European studies for students, professionals and the general public.

I am confident that the Congress will lead to innovative scientific achievements in the field of Ukraine's accession to the EU and its reconstruction.

Dear colleagues, I wish you success and good work!

**ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ
«ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄС:
МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ТА ВИКЛИКИ»**

**PLENARY SESSION
«EU ACCESSION OF UKRAINE:
POSSIBLE SCENARIOS
AND CHALLENGES»**

Михайло Савчин,
доктор юридичних наук, професор, директор
НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права,
Ужгородський національний університет, Україна
Український вільний університет, Мюнхен, ФРН
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9551-1203>

КОНСТИТУЦІЙНІ РАМКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після внесення змін до Конституції України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції періодично виникають дискусії щодо того, чи є необхідність внесення змін до неї у разі інтеграції України до Європейського Союзу. Така дискусія обумовлена тим, що суперечливим видається питання щодо ступеня визначеності участі представників України у діяльності інститутів ЄС і чи це не посягає на національний суверенітет України. У зв'язку із цим є два основні підходи щодо розуміння конституційних засад європейської інтеграції України з урахуванням того, що в умовах воєнного стану внести зміни до Конституції немає можливості. Самі по собі обставини воєнного стану служать перепорою у поступі України до ЄС. Власне кажучи, російсько-українська війна, попри боротьбу за природні ресурси (поклади сланцевого газу, літню тощо) була викликана насамперед протестами українців проти згортання колишнім правителем Януковичем курсу на європейську інтеграцію України.

Спочатку розглянемо варіант щодо внесення змін до Конституції України, який ніби потрібен для реального процесу європейської інтеграції України. Якщо говорити про умови воєнного стану, то стаття 157(2) Конституції забороняє за таких обставин вносити до неї зміни. Міркування щодо внесення змін до Конституції ґрунтуються на тому, що слід визначити, в яких межах держава може делегувати частину своїх повноважень інституціям ЄС. Це ніби може змінити інституційний дизайн публічної влади, зокрема розподіл повноважень по вертикалі і по горизонталі. З цих міркувань є проблемною конституційна формула про виборче право (стаття 71(1)), носієм якого визнаються лише громадяни України. Це суперечить принаймні тренду можливості голосування на місцевих виборах всіх осіб, які на законних підставах проживають хоча би шість місяців у відповідній місцевості, і таке право не пов'язується із громадянством певної держави.

Якщо аналізувати іноземний досвід, то класичними прикладами є конституції Франції, Німеччини, Словаччини. Наприклад, у Конституції Франції [1] питанням інтеграції держави присвячено окремий розділ XV «Європейський Союз», в якій є посилання на Лісабонський договір (стаття 88¹), застереження про участь у місцевих виборах громадян держав-членів ЄС та обмеження щодо здійснення ними пасивного виборчого права (стаття 88³). Далі йдуть правила щодо узгодження дій парламенту та уряду при схваленні рішень, що пов'язано із прерогативами ЄС, зокрема щодо додержання засад пропорційності і субсидіарності при вжитті певних заходів. Французька модель зумовлена логікою поділу влади, і слід також розуміти особливості функціо-

нування моделі раціоналізованого парламентаризму, за якого значна частка у законотворенні належить урядові. Це накладає свій відбиток на відносини Франції із ЄС та участь французьких представників у виробленні рішень (decision-making) в ЄС.

Стаття 23 Основного Закону ФРН [2] говорить про передачу суверенних прав держави на засадах субсидіарності за згодою Бундестагу. Ця стаття передбачає різні аспекти участі Бундестагу, Бундесрату та Федерального уряду, а також федеральних земель у виробленні політики інститутами ЄС. Стаття 24 також включає можливість участі ФРН у інших міждержавних об'єднаннях, зокрема системі взаємної колективної безпеки. Як видно, особливості конституційних засад участі ФРН у здійсненні політики ЄС зумовлені федеральним державним устроєм країн та ступенем залучення федеральних земель у цей процес, що визначається виключною компетенцією федерації та конкуруючою компетенцією федерації і земель. Значну роль у забезпеченні цього механізму відіграє Федеральний конституційний суд.

Конституція Словачької Республіки [3] передбачає можливість входження у міждержавні союзи на підставі конституційного закону, який має бути схваленим на референдумі (стаття 7). Юридичні конструкції щодо входження Словаччини до ЄС та до систем колективної безпеки подібні до німецьких з урахуванням унітарного державного устрою цієї держави. Слід наголосити, що, подібно до Німеччини, у Словаччині сильна модель Конституційного суду, який також стоїть на сторожі національного суверенітету.

Всі зазначені підходи потребують внесення змін до Конституції України, які неможливо провести в умовах воєнного стану. Такий ригідний підхід ще описують у праві як ориджиналізм або текстуалізм, який виходить із ідеї, що юридичні правила та інститути зумовлені виключно волею конституцієдавця та суто конституційним текстом.

Разом з тим, уважне вивчення Конституції України свідчить про існування іншого підходу до питань європейської інтеграції. Згадка у Преамбулі Конституції про європейську і євроатлантичну інтеграцію має більш предметне спрямування, на відміну від проаналізованих вище прикладів.

У силу приписів Преамбули Конституції Україна визнає свою європейську ідентичність та політичний курс на європейську інтеграцію, що також охоплює позитивні зобов'язання інститутів влади відповідно до приписів її статей 85(1)(15), 102(3) та 116(1¹). Вказане цілком узгоджується з однією із трьох основоположних конституційних цінностей у сенсі статті 157 Конституції України, оскільки розширює можливості відстоювання національних інтересів та ухвалення суверенних рішень Україною, а не має наслідком ліквідацію суверенітету України. Зазначена проблематика лежить у площині інтерпретації конституційних положень та мистецтві дипломатії й інституційної спроможності держави відстоювати національні інтереси у зовнішньополітичній сфері [4].

Конституційний закон № 2680-VIII, який став вже невід'ємною частиною Конституції України та конституційного порядку, має дуалістичну природу: стосовно євроатлантичної інтеграції він накладає на органи публічної влади конкретні позитивні обов'язки, а стосовно інтеграції України в ЄС — визначає політичну спрямованість здійснення зовнішньополітичного курсу. Відповідно до цих засад Верховна Рада, Президент і Кабінет міністрів наділені прерогативами щодо реалізації заходів щодо

європейської інтеграції України та участі представників держави у діяльності інститутів ЄС у разі вступу у цей наднаціональний союз держав.

Така система нагадує італійський підхід, де мало уваги приділяється питанням правового регулювання процесу інтеграції загалом. Стаття 11 Конституції Італійської Республіки [5], говорячи про заперечення війни як засобу вирішення міжнародних спорів, доволі лапідарно сформулювала основи інтеграції на засадах взаємності з іншими державами з можливим обмеженням суверенітету, необхідної для встановлення правопорядку, що забезпечить народам мир і справедливість. Тут взагалі немає згадки про Європейські спільноти та/або ЄС, а лише покладаються загальні політичні цілі щодо міжнародної співпраці та інтеграції Італії у глобальному аспекті. До речі, у свій час я сформулював відповідний конституційний законопроект в якості додатку до своєї монографії, в якій основна ідея інтеграції України у глобальні структури мала бути заснована на повазі до прав людини та конституційної демократії [6]. Натомість дещо про взаємодію інститутів влади Італії та ЄС йде мова при правовому регулюванні відносин держави з ЄС (стаття 117(2)(а)) та конкуруючому законотворенні республіки та автономій (117(3)) щодо відносин регіонів з ЄС.

Такий підхід надає більш широке коло свободи політичним інститутам влади щодо забезпечення процесу європейської інтеграції, і в цьому український підхід ближче до італійського, аніж до німецького чи французького. Він зумовлює посилення ролі конституційної юстиції в забезпеченні захисту вічних конституційних цінностей (*eternal clause*), що лежить в основі розуміння національної конституційної ідентичності. Згідно з доктриною конституційного патріотизму, втілення універсальних конституційних принципів, як-то справедливості, верховенства права, свободи, рівності, прав людини, демократії, обумовлені наявними інституціями та процедурами. Наприклад, організація судочинства чи держави та відповідні процедури здійснення владних повноважень мають бути пронизані ідеєю ефективного захисту прав людини, але механізми здійснення такого захисту будуть різнитися через наявність чи відсутність спеціалізованих судів, а також особливості форми правління, розподілу повноважень між державою та місцевим самоврядуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О.М., 2018.
2. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/germany.pdf>
3. Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1992-460>
4. Савчин М. Конституція України: люди та інституції (SWOT-коментар). Юрінком Інтер 2024. 644.
5. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Москаленко О.М., 2018.
6. Савчин М. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Ужгород: РІК-У, 2018. С. 411-412.

Богдан Веселовський,
доктор філософії (міжнародне право),
доцент кафедри порівняльного і європейського права
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2891-2741>

НАБУТТЯ ЧЛЕНСТВА В ЄС: КОНСТИТУЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ДОСВІД ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Набуття членства в Європейському Союзі — це амбітна мета, що відкриває нові перспективи для України, але одночасно ставить перед країною численні виклики, особливо в сфері правових реформ. Цей процес вимагає глибоких змін не тільки в економічних і політичних сферах, а й у національній правовій системі, зокрема через адаптацію Конституції. Як свідчить досвід країн, що пройшли шлях євроінтеграції, конституційні зміни є невід’ємною частиною підготовки до повноправного членства, оскільки вони створюють правову основу для виконання вимог *acquis* ЄС, яке визначає права та обов’язки держав-членів ЄС.

Дослідження побудоване на порівняльному та аналітичному підходах, що дозволяють всебічно оцінити конституційні виклики на шляху європейської інтеграції України. Порівняльний підхід зосереджений на вивченні досвіду держав-членів ЄС, зокрема Німеччини, Польщі, Франції та Італії, які здійснювали конституційні реформи у зв’язку з приєднанням до Європейського Союзу. Такий підхід дозволяє виокремити найкращі практики адаптації конституційного права до вимог європейського правопорядку, зокрема в питаннях передачі частини суверенних повноважень, забезпечення верховенства права ЄС та збереження національної ідентичності.

Аналітичний аспект методології полягає в детальному вивченні юридичних документів, зокрема рішень Суду Європейського Союзу, правових норм *acquis* ЄС та положень конституцій досліджуваних країн-членів ЄС.

Шлях до членства в ЄС ніколи не є суто бюрократичним процесом. Для України це глибокі зміни, які вимагають внесення змін до найбільш фундаментального правового документа країни — Конституції. Як підкреслила Ольга Стефанішина, віцепрем’єр-міністр з питань європейської та євроатлантичної інтеграції-Міністр юстиції України, Україна має бути готовою адаптувати свою конституційну базу до реалій членства в ЄС, зокрема до застосування права ЄС. Вона підкреслила, що без внесення змін до Конституції не обійтися, оскільки є питання застосування рішень Європейського суду, а також питання про застосування регламентів ЄС, які стануть нормами прямої дії для України[1].

Ці заяви відображають ширший європейський правовий ландшафт, де національні конституції історично були як сприятливими факторами, так і перешкодами для європейської інтеграції. Ця динаміка добре задокументована в дослідженнях, у тому числі Європейського парламенту, які вивчають конституційні реакції усіх країн-членів на поглиблення права ЄС. Україна зараз стоїть на тому ж перехресті, стикаючись зі схожими питаннями щодо суверенітету, ідентичності та інтеграції.

Порівняльний аналіз країн-членів ЄС показує, що конституційні зміни — це не просто бюрократична формальність, а життєво важливий механізм управління балансом між національним суверенітетом і верховенством права ЄС. Такі країни, як Німеччина, Польща закріпили в своїх конституціях принципи, які обмежують ступінь, до якого право ЄС може замінити національне право, особливо в тих сферах, які вважаються важливими для національної ідентичності. У Рішенні Конституційного суду Німеччини щодо відповідності Лісабонського договору Конституції ФРН [2] було підкреслено, що хоча Німеччина залишається відкритою для глибшої інтеграції в ЄС, існують основні сфери національного суверенітету, які не підлягають обговоренню і мають бути збережені, зокрема державний контроль над збройними силами і фінансова політика.

Для України ці конституційні червоні лінії, ймовірно, будуть зосереджені на таких сферах, як національна безпека, публічне управління і, можливо, її прихильність до децентралізації. Як зазначила пані Стефанішина, в українській Конституції наразі відсутні положення, які б дозволяли пряме застосування права ЄС. Відсутність таких положень може призвести до конфліктів між законодавством ЄС та національним законодавством, особливо в тих сферах, де норми ЄС є обов'язковими до виконання.

Такі країни, як Хорватія та Чехія, які провели значні конституційні реформи для вступу до ЄС, пропонують іншу перспективу. Обидві держави запровадили положення, що дозволяють передачу певних суверенних повноважень ЄС, зберігаючи при цьому конституційні гарантії проти потенційного перевищення повноважень. Взаємозв'язок між національним конституційним правом та європейською інтеграцією є фундаментальним для розуміння того, як розвивався Європейський Союз (ЄС) і як держави-члени продовжують балансувати між правовим верховенством ЄС та власною конституційною ідентичністю. Ця взаємодія включає два основні елементи: практика Суду справедливості ЄС щодо верховенства права ЄС і національні правові засади та умови членства в ЄС. Твердження Суду ЄС про безумовне верховенство права ЄС було оскаржене національними конституційними судами багатьох держав-членів, що призвело до нюансованого розуміння цих відносин, особливо після підписання Лісабонського договору.

Вже на початку 1960-х років Суд ЄС заявив, що Співтовариство становить «новий правовий порядок міжнародного права»[3]. Невдовзі Суд змінив свою риторику, назвавши Договір про Європейське економічне співтовариство незалежним джерелом права. Ще раніше Суд визначив наслідки цієї концепції для співвідношення між правом Співтовариства і національним правом, дійшовши висновку про безумовне верховенство права Співтовариства над національним правом.

Проект Конституції ЄС, від якого відмовилися, вперше містив би чітке застереження про верховенство закону, прийнятого інституціями Союзу, тим самим започаткувавши відповідну практику Суду ЄС: «Конституція та закони, прийняті інституціями Союзу при здійсненні наданих їм повноважень мають верховенство над законодавством держав-членів»[4]. Лісабонський договір, навпаки, вилучає це положення. Натомість включено Декларацію (№ 17) до Консолідованої версії установчих договорів. Вона нагадує, що «відповідно до усталеної судової практики Суду Європейського Союзу, Договори і право, прийняте Союзом на основі Договорів, мають верховенство над правом держав-членів, за умов, визначених цією практикою»[5].

Міжурядова конференція також вирішила додати як додаток до Заключного акта висновок Юридичної служби Ради. У своїй основній частині цей висновок звучить так: «Той факт, що принцип верховенства не буде включений до майбутнього договору, жодним чином не змінить існування цього принципу та існуючої прецедентної практики Суду ЄС»[6].

Інтеграція до ЄС часто вимагає від держав-членів внесення змін до конституцій, але такі зміни не є необмеженими. Наприклад, стаття 4(2) Договору про Європейський Союз (ДЄС) зобов'язує ЄС поважати національну ідентичність, включаючи основні державні функції, такі як підтримання територіальної цілісності та забезпечення національної безпеки. Це положення відображає визнання конституційних обмежень, з якими ЄС повинен рахуватися, просуваючись до глибшої інтеграції. Зокрема, національна безпека залишається виключно відповідальністю держав-членів, що посилює межу між юрисдикцією ЄС і національним суверенітетом.

Відповідно, якщо Союз не поважатиме ці національні ідентичності, притаманні їхнім фундаментальним конституційним і політичним структурам, він порушуватиме не лише ці ідентичності, але й зобов'язання за Договором поважати їх. Питання про те, чи це дійсно так, відповідно до права ЄС має вирішуватися Судом ЄС, а не державами-членами в односторонньому порядку. Крім того, згідно зі статтею 4(2) ДФЄС, Союз повинен поважати основні державні функції держав-членів, включаючи забезпечення територіальної цілісності держави, підтримання правопорядку та гарантування національної безпеки. Зокрема, національна безпека залишається виключною відповідальністю кожної держави-члена. Таким чином, Договір визнає, що існують «основні державні функції», які залишаються за державами-членами і які ЄС повинен поважати. Що саме це за функції, незрозуміло, окрім тих, що згадуються в цьому положенні. З іншого боку, незважаючи на центральну роль національних конституцій у конституційній структурі ЄС, держави-члени не можуть поспиратися на свої національні конституції, щоб уникнути дотримання права ЄС у Суді Європейського Союзу. І навіть у національних судах національне конституційне право не повинно, згідно з правом ЄС, мати пріоритет над суперечливими положеннями національного законодавства.

З національної точки зору, конституції діють як захисний щит від необґрунтованих зазіхань з боку ЄС, особливо в тих сферах, які вважаються важливими для державності. З поглибленням інтеграції до ЄС ці конституційні питання стають більш виразними, особливо щодо передачі повноважень у таких ключових сферах, як зовнішня політика, оборона або кримінальне право. У багатьох випадках національні конституції вимагають суворих процедур схвалення договорів, пов'язаних з ЄС, які часто включають референдуми або переважну більшість голосів у національних парламентах.

Членство в Європейському Союзі кидає виклик національним конституціям у різних аспектах: повноваження, які згідно з конституцією належать національним органам, передаються ЄС, а отже, здійснюються не так, як це передбачено національною конституцією. ЄС, як такий, не пов'язаний цими національними конституціями, але вимагає від держав-членів застосовувати право ЄС, навіть якщо це суперечить національним конституціям. Відповідно верховенство самої Конституції ставиться під сумнів. У цьому світлі не дивно, що багато держав-членів, адаптувавши свої консти-

туції до членства в ЄС і сприяючи йому, водночас зберегли конституційні обмеження і застереження, а також накладають умови на право ЄС.

Також у своєму рішенні щодо конституційності Лісабонського договору Конституційний суд Польщі визначив конституційні межі європейської інтеграції[7]. Він постановив, що стаття 90 Конституції, як нормативний якір державного суверенітету, визначає межі надання повноважень Європейському Союзу, а саме: «Права громадян і конституційні питання». Ці межі були б визначені певними факторами, що визначають конституційну ідентичність Республіки Польща (повага до принципів польської суверенної державності, демократії, принципу правової держави, принципу соціальної справедливості, принципів, що визначають основи економічної системи, захисту людської гідності та конституційних прав і свобод). Конституційний Суд також розглянув питання можливого надмірного контролю з боку польських органів. У своєму рішенні щодо угоди про вступ він постановив, що Суд ЄС буде основним, але не єдиним органом, уповноваженим застосовувати договори в правовій системі Європейського Співтовариства та Європейського Союзу. Суд ЄС прийматиме рішення щодо дійсності та тлумачення права Співтовариства (тепер — права Союзу) винятково в межах своєї компетенції. Однак Суд ЄС повинен поважати межі повноважень і функцій, переданих державами-членами, а також принцип субсидіарності та принцип взаємної лояльності між органами Співтовариства/Союзу та державами-членами. Згідно з рішенням Конституційного Суду, за державами-членами зберігається право оцінювати, чи діяв орган Союзу при прийнятті певного заходу (правового акта) в межах переданих йому повноважень і чи здійснював він свої повноваження відповідно до принципів субсидіарності та пропорційності. Порушення цих меж одночасно призвело б до порушення меж верховенства права Співтовариства (тепер — права Союзу). У польській правовій системі такі рішення мали б прийматися у світлі ч. 1 ст. 8 Конституції, яка проголошує, що Конституція залишається найвищим законом у Республіці.

Національні конституції слугують як інструментами, так і сторожами інтеграції до ЄС. Дозволяючи передачу суверенних повноважень до ЄС, вони також встановлюють обмеження для захисту основних прав, державного суверенітету і демократії. Ця подвійна роль створює як можливості, так і перешкоди для поглиблення інтеграції. Конституція Франції, зокрема стаття 88-1, дозволяє членство в ЄС, але вимагає внесення конституційних поправок для будь-якої передачі повноважень, що впливає на фундаментальну реалізацію суверенітету. Франція неодноразово вносила зміни до своєї конституції, щоб пристосувати її до договорів ЄС, але вона зберігає право оскаржувати закони ЄС, які суперечать її конституційним принципам, особливо в таких сферах, як національна безпека і демократичне врядування[8].

Конституція Італії містить доктрину *controlimiti*, яка захищає невід'ємні права людини і фундаментальні конституційні принципи від верховенства права ЄС. Доктрина «*controlimiti*» — це концепція, розроблена Конституційним судом Італії з метою захисту вищих принципів і основних прав національного конституційного ладу, навіть в умовах європейської інтеграції. Згідно з цією доктриною, якщо норма права Європейського Союзу (ЄС) порушує основоположні принципи італійської Конституції, ця норма не може бути застосована в рамках національної правової системи. Суд розробив цю теорію, щоб захистити сутність італійського конституційного ладу від зовнішніх втручань, які можуть скомпрометувати його унікальні характеристики. Зо-

крема, Суд підтвердив, що обмеження суверенітету, дозволені статтею 11 Конституції, не можуть виправдати принесення в жертву вищих принципів і невід'ємних прав. Показовим прикладом застосування контроліміті є справа «Тарікко»[9]. У цій справі Конституційний Суд поставив перед Судом ЄС попереднє питання щодо тлумачення статті 325 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Італійський суд висловив занепокоєння, що пряме застосування цієї статті може суперечити принципу законності в кримінальних справах, який вважається найвищим принципом італійської правової системи.

Таким чином, процес набуття членства в Європейському Союзі потребує від України не тільки політичної готовності, але й серйозних конституційних змін, спрямованих на забезпечення правової сумісності з європейськими нормами. Конституція повинна забезпечити правові умови для ефективного застосування права ЄС в Україні, що вимагатиме врахування рішень Суду Європейського Союзу, а також прямих норм і регламентів ЄС. Україна наразі перебуває на етапі, коли необхідно розробити гнучкі, але водночас захисні правові механізми, що дозволять країні інтегруватися до європейської правової системи, зберігаючи при цьому основні елементи суверенітету.

Досвід держав-членів ЄС, таких, як Німеччина, Польща, Хорватія та Італія, свідчить про те, що конституційні зміни є фундаментальними для досягнення балансу між національною ідентичністю та зобов'язаннями перед Союзом. Наприклад, визнання пріоритету права ЄС не означає повного зневаження національного суверенітету, а радше створює простір для співіснування національних правових норм та європейських вимог. Німеччина і Польща закріпили в своїх конституціях так звані «червоні лінії» у сферах національної безпеки та публічного управління, обмежуючи вплив права ЄС у цих сферах, що може бути корисним підходом і для України.

У процесі набуття членства в ЄС Україні необхідно врахувати ризики, пов'язані з потенційними конфліктами між європейськими нормами та національним правом. Одним із можливих рішень є введення механізмів, що дозволять українським судам здійснювати контроль за застосуванням права ЄС на території України у відповідності з конституційними принципами країни. З іншого боку, надмірне обмеження застосування норм ЄС може сповільнити інтеграційний процес і викликати негативну реакцію з боку Європейського Союзу.

Ключовим завданням для України є створення правової основи, яка дозволить інтегруватися до ЄС, але водночас захистить національні інтереси та забезпечить стабільність політичної системи. Такі положення Конституції України, як принцип верховенства національного права у сферах безпеки та оборони, можуть бути переглянуті з метою інтеграції з ЄС, але мають бути впроваджені за умови, що це не зашкодить державному суверенітету. Досвід країн-членів ЄС показує, що такий підхід допомагає зберегти конституційну ідентичність, сприяючи інтеграції, а не підриваючи її.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стефанішина О. (2024, 6 вересня). Приєднання України до ЄС потребуватиме змін до Конституції. *Європейська правда*. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/09/6/7193657/>

2. Federal Constitutional Court of Germany. (2009, June 30). *Decision on the Treaty of Lisbon*. Retrieved from https://www.cvce.eu/content/publication/2013/10/15/8facbcac-b236-47c8-9db3-e2199d825cfb/publishable_en.pdf
3. Court of Justice of the European Union. (1963, February 5). *NV Algemene Transporten Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, Case 26-62
4. European Union. (2004). Treaty Establishing a Constitution for Europe. Official Journal of the European Union, C 310, 1–475. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:C2004/310/01>
5. European Union. (2008). Declaration on Article 17 of the Treaty on European Union. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:12008E/AFI/DCL/17>
6. Directorate-General for Internal Policies. (2014). National Constitutional Avenues for Further EU Integration. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Legal Affairs. European Parliament. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493046/IPOL-JURI_ET\(2014\)493046_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493046/IPOL-JURI_ET(2014)493046_EN.pdf)
7. Lasek-Markey, M. (2021). Poland's Constitutional Tribunal on the status of EU law: The Polish government got all the answers it needed from a court it controls. European Law Blog. <https://doi.org/10.21428/9885764c.50f3c7b7>
8. Centre of Policy and Legal Reform. (2018). The French Constitution of 1958. Retrieved from https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439702fr_const_new_a5-_web.pdf
9. Court of Justice of the European Union. (2015, September 8). *Taricco and Others*, Case C-105/14, EU:C:2015:555.

Ігор Тодоров,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID <https://orcid.org/0000000309869485>

ВЗАЄМОДІЯ ЄС І НАТО У ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Відносини між Організацією Північноатлантичного договору і Європейським Союзом мали б мати абсолютно природний характер. На тепер з 32 країн НАТО і 27 країн ЄС — 23 держави є членами обох об'єднань. Втім, до ХХІ століття таких відносин офіційно майже не існувало.

Аналіз низки нещодавніх досліджень та виступів європейських та американських політиків і експертів дає змогу окреслити основні чинники, які обумовлюють посилення співпраці між Європейською унією та Організацією Північноатлантичного договору в умовах вторгнення РФ в Україну та впливають на хід війни.

Співпраця НАТО — ЄС бере початок 24 січня 2001 року, коли тодішній Генеральний секретар Альянсу лорд Робертсон і представники Швеції, яка тоді головує в

ЄС, обмінялися листами, в яких визначались аспекти співпраці і формат проведення консультацій між двома організаціями. Обидві об'єднання погодилися, що вони розвиватимуть процес консультацій і співпрацю у вирішенні питань, що становлять спільний інтерес і стосуються безпеки, ефективної оборони і врегулювання криз, з метою забезпечення адекватного військового реагування центром координації реагування на катастрофи і Управлінням ООН з координації гуманітарних справ. 17 березня 2003 року були підписані домовленості «Берлін-плюс», що стало основою для практичної співпраці двох організацій у галузі врегулювання кризових ситуацій, забезпечення доступу до колективних ресурсів і потужностей НАТО для очолюваних ЄС операцій, в яких Альянс як організація не брав участі. Декларація НАТО — ЄС про Європейську політику безпеки і оборони не лише гарантувала доступ ЄС до ресурсів планування НАТО для проведення власних військових операцій, але також підтвердила такі політичні принципи стратегічного партнерства, як: ефективні спільні консультації; рівність і належна повага до незалежності ЄС і НАТО у процесі прийняття рішень; повага до інтересів країн — членів ЄС і НАТО; узгоджена, прозора і скоординована розробка вимог військової спроможності, спільних для двох організацій. Під впливом розгортання взаємодії між Альянсом та ЄС в Лісабонському договорі Європейського Союзу від 13 грудня 2007 року з'явилася стаття 42. В ній зокрема вказано, що спільна політика безпеки та оборони є невід'ємною частиною спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Вона надала Союзу оперативний потенціал, який базувався на цивільних і військових активах. Загальна політика безпеки та оборони включала поступове формування спільної оборонної політики Союзу. Принциповим положенням цієї статті є згадка про певний аналог 5-ї статті Північноатлантичного договору. Якщо держава-член є жертвою збройної агресії на її території, інші держави-члени зобов'язані надавати їй допомогу всіма доступними способами відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй. Це не завдає шкоди специфічному характеру політики безпеки та оборони певних держав-членів. Зобов'язання та співпраця в цій сфері повинні узгоджуватися із зобов'язаннями в рамках Організації Північноатлантичного договору, яка для тих держав, які є її членами, залишається основою їхньої колективної оборони та форумом для її виконання. З передачею відповідальності від Західноєвропейського союзу до ЄС відносини між НАТО та Європейським Союзом набули нового виміру, що знайшло відображення в порядку денному обох організацій [1].

Водночас варто зазначити, що до початку російського вторгнення в Україну стосунки між НАТО та ЄС мали певною мірою формальний характер. Незрозуміло чому ЄС та НАТО на початку 2010-х років проводили окремі операції, спрямовані проти сомалійських піратів («Океанський щит» та «Аталанта»). І ще, наприклад, до 2014 року в Києві спостерігалася така ситуація: якщо захід був організований Центром інформації та документації НАТО, то в ньому, як правило, не брали участь працівники Представництва ЄС в Україні, і навпаки.

Російська агресія об'єктивно вплинула на взаємини між НАТО та ЄС. НАТО була мабуть єдиною міжнародною організацією, яка з весни 2014 р. найбільш рішучим чином засуджувала війну Росії проти України. Альянс неодноразово закликав Росію припинити бойові дії, повністю вивести російські війська з України і працювати над мирним дипломатичним рішенням. В 2002 році, щоб уникнути прямої конфронтації з

Росією, країни НАТО чітко дали зрозуміти, що не будуть ні розгортати сили в Україні, яка не є членом НАТО, ні впроваджувати безпольотну зону над Україною. Постачання зброї і техніки в Україну (окремими країнами-союзниками по НАТО) і введення безпрецедентних санкцій здійснювалося переважно поза рамками НАТО. Щоб стримати подальшу агресію Росії та заспокоїти країни Альянсу, НАТО суттєво посилила власну позицію стримування, розгорнувши велику кількість військових сил та техніки на східному фланзі території Альянсу. Лідери НАТО назвали війну Росії проти України «найсерйознішою загрозою для євроатлантичної безпеки за останні десятиліття» і засудили вторгнення найбільш рішучим чином. Країни-члени НАТО підтвердили свою рішучість у протидії спробам Росії зруйнувати основи міжнародної безпеки і стабільності, а також захистити країн Альянсу. НАТО засудила рішення Росії визнати сепаратистські регіони на сході України і підкреслила, що підтримує народ України і її законного, демократично обраного президента, Верховну Раду і уряд.

У грудні 2021 року Москва висунула вимоги у вигляді проєктів пактів про безпеку до Сполучених Штатів і НАТО, вимагаючи від НАТО вивести війська зі Східної Європи та припинити політику відкритих дверей для майбутніх членів Альянсу, включаючи Україну, що було відхилено США та НАТО.

У відповідь на широкомасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року лідери Європейського Союзу негайно й рішуче засудили російську агресію та порушення норм міжнародного права. ЄС теж вимагав від Росії негайного припинення військових дій, виведення збройних сил і військової техніки, поваги до територіальної цілісності, суверенітету й незалежності України. Принциповим було рішення відповісти на заявку України і визнати її кандидатом на членство ЄС та початок переговорів. На відміну від ЄС, НАТО не розглядала заявку України. Втім, подача заявки не обумовлена процедурами, що існують в Альянсі. Прохання України отримати запрошення до НАТО не знаходять відгуку. Триває повторення запевнень, що Україна буде в НАТО.

Саме Європейський Союз зайняв провідну позицію в допомозі Україні після початку широкомасштабного вторгнення. ЄС виділив понад 100 млрд євро на економічну, соціальну, фінансову та військову допомогу, включаючи 57,8 млрд євро на економічну підтримку та 43,5 млрд євро на військові потреби. Крім цього, 118,3 млрд євро пішло на підтримку українських біженців у Європі. ЄС також застосував серію безпрецедентних санкцій, обмеживши доступ Росії до SWIFT, заклавши повітряний простір для російських літаків і запровадивши ембарго на російську нафту. Санкції охопили фінансовий сектор, енергетику, транспорт та ключові технології, а також включають індивідуальні санкції проти понад 2200 осіб і компаній. ЄС запровадив кілька пакетів обмежень разом зі своїми партнерами й союзниками: НАТО, G7, США, Великобританією, Канадою, Норвегією, Південною Кореєю, Японією та Австралією. Перший пакет було прийнято 23 лютого 2022 року у відповідь на визнання Росією так званих «ДНР» та «ЛНР». А від початку повномасштабного вторгнення було застосовано ще 14 пакетів санкцій: 24 лютого, 26 лютого, 28 лютого, 15 березня, 8 квітня, 30 травня, 21 липня, 6 жовтня, 16 грудня 2022 року, 25 лютого, 23 червня, 18 грудня 2023 року, 23 лютого 2024 року і 24 червня 2024 року [2].

ЄС постачає Україні військову техніку, зокрема летальну зброю, через Європейський фонд миру (6,1 млрд євро), а також запустив Місію військової допомоги для

підготовки українських Збройних Сил. Гуманітарна допомога Україні склала 966 млн євро на проекти для підтримки постраждалих від війни, включаючи програми екстреної підтримки. ЄС також зібрав 9,1 млрд євро на глобальній події «Stand Up for Ukraine» для переселенців і активно координує гуманітарну допомогу через Механізм цивільного захисту ЄС. Отже, не можна сказати, що «Європа спить», але у протидії російській агресії вона мала б діяти активніше.

У Стратегічній концепції НАТО — 2022, ухваленій главами держав і урядів на Мадридському саміті 22 червня 2022 р., було зафіксовано, що Європейський Союз виступає унікальним та стратегічно важливим партнером НАТО. Держави-члени Альянсу та країни ЄС об'єднують спільні цінності, що лежать в основі їхнього співробітництва. НАТО та ЄС взаємодоповнюють і посилюють один одного у підтримці міжнародної безпеки та миру. Спираючись на тривалу історію співпраці, сторони планують зміцнити стратегічне партнерство, посилити політичні консультації та поглибити співпрацю з важливих питань, як-от мобільність військ, суспільна стійкість, наслідки зміни клімату для безпеки, новітні та проривні технології, захист прав людини, програма «Жінки, мир і безпека», а також протидія кібер- та гібридним загрозам і реагування на системні виклики євроатлантичній безпеці з боку Китаю.

Залучення несвропейських членів НАТО до розбудови європейської системи оборони є важливим для розвитку стратегічного партнерства між НАТО та ЄС. НАТО визнає значущість посиленої європейської оборони з сучасними можливостями, що сприяє трансатлантичній та глобальній безпеці й узгоджується з функціональністю Альянсу. Підтримка ініціатив, спрямованих на збільшення оборонних видатків та розвиток взаємопідсилювальних можливостей без зайвого дублювання, є вирішальною для успішного забезпечення безпеки в євроатлантичному просторі [3].

В Декларації Вашингтонського саміту, виданій главами держав і урядів, які взяли участь у засіданні Північноатлантичної ради у Вашингтоні, округ Колумбія, 10 липня 2024 року, також фіксувалося, що Європейський Союз залишається унікальним і стратегічно важливим партнером для НАТО. Рівень співпраці між НАТО та ЄС досягнув безпрецедентних висот, що дозволило розширити практичну взаємодію з питань космічної безпеки, кіберпростору, впливу оборонної діяльності на кліматичні зміни, а також у сферах новітніх та проривних технологій. Особливу значущість ця співпраця набуває в контексті підтримки України. НАТО визнає важливість потужної та ефектної європейської оборони, що сприяє зміцненню трансатлантичної та глобальної безпеки, при цьому органічно доповнюючи та сумісно функціонуючи з Альянсом. Важливим аспектом є розбудова узгодженого, взаємодоповнювального та оперативно сумісного оборонного потенціалу, що виключає зайве дублювання та підвищує ефективність спільних зусиль із забезпечення безпеки в євроатлантичному регіоні. Повноцінне залучення членів НАТО, які не є членами ЄС, до європейських оборонних ініціатив залишається вагомим елементом для зміцнення стратегічного партнерства між НАТО та ЄС. Організації продовжуватимуть розвивати стратегічне партнерство на засадах повної відкритості, прозорості, взаємодоповнюваності та поваги до мандатів і автономії обох структур, а також інституційної цілісності, згідно з досягнутими домовленостями [4].

Важливе значення мала Спільна декларація про співпрацю ЄС-НАТО, укладена 10 січня 2023 року Президентом Європейської Ради, Президентом Європейської Ко-

місії та Генеральним секретарем Організації Північноатлантичного договору. В ній зокрема йшлося про те, що стратегічне партнерство між НАТО та ЄС базується на спільних цінностях, готовності долати загальні виклики та зобов'язаності захищати мир, свободу й процвітання в євроатлантичному регіоні. У сучасних умовах, коли євроатлантична безпека стикається з найсерйознішими загрозами за останні десятиліття, війна Росії проти України створює виклики для міжнародного права та безпеки, загострюючи енергетичну й продовольчу кризу, що має глобальні наслідки.

НАТО та ЄС рішуче засуджують агресію Росії, закликаючи її до негайного припинення бойових дій та виведення військ з України. Підтримка України є важливим елементом цього партнерства, яке зберігає стійку підтримку її суверенітету та територіальної цілісності. Водночас авторитарні режими кидають виклик демократичним принципам та інтересам, використовуючи політичні, економічні, технологічні й військові засоби. Зокрема, наполеглива політика Китаю створює додаткові геостратегічні виклики, що вимагають скоординованих рішень.

Як у Стратегічній концепції НАТО, так і в Стратегічному компасі ЄС підкреслюється важливість трансатлантичної співпраці для зміцнення євроатлантичної стабільності. НАТО залишається основою колективної оборони своїх членів і відіграє важливу роль у забезпеченні регіональної безпеки. Потужна європейська оборона доповнює НАТО, підвищуючи безпеку в трансатлантичному та глобальному вимірах.

Сьогоднішнє стратегічне партнерство НАТО та ЄС ґрунтується на взаємодоповнюваності та спрямоване на зміцнення безпеки в Європі та за її межами. Для цього використовуються політичні, економічні та військові ресурси для досягнення спільних цілей і забезпечення стабільності для громадян обох союзів. Спираючись на Варшавську декларацію 2016 року та Брюссельську декларацію 2018 року, партнерські відносини набули безпрецедентного рівня розвитку, що охоплює такі сфери, як протидія гібридним загрозам, кібербезпека, морська безпека, військова мобільність, оборонні спроможності, боротьба з тероризмом та підвищення стійкості партнерів.

З урахуванням зростання безпекових загроз планувалося вивести партнерство між НАТО та ЄС на новий рівень, розвиваючи його в нових сферах, таких, як геостратегічна конкуренція, стійкість критичної інфраструктури, новітні технології, космос, зміни клімату та інформаційна безпека. В декларації підкреслювалося необхідність підсилювати партнерство НАТО-ЄС, залишатися у повній взаємодії та прозорості. Також заохочувалося залучення членів НАТО, які не є частиною ЄС, та членів ЄС, які не є частиною НАТО, для забезпечення ефективної співпраці та досягнення спільних цілей безпеки [5].

Вторгнення РФ в Україну стало порушенням норм і всіх основних принципів міжнародного права. Воно стало найсерйознішим викликом європейській стабільності та безпеці з 1945 р. Це прояв російського ревізіонізму та злочин агресії відповідно до міжнародного кримінального права, оскільки така поведінка порушує фундаментальні принципи Статуту ООН. Наслідки російського вторгнення в Україну особливо з 2022 р. є значними для системи міжнародної безпеки. Найперше — західні держави єдині в сприйнятті РФ як ревізіоністської держави. Російська пропаганда намагається виправдати вторгнення в Україну низкою фальшивих історичних, ідеологічних та геополітичних аргументів. Після оперативних невдач РФ в 2022 р. оновила дискурс, визначаючи війну як «екзистенційну конфронтацію з колективним Заходом», а Україну — як поле битви між Заходом і Росією.

Війна в Україні має далекосяжні наслідки, змінюючи не лише архітектуру безпеки Європи, а й впливаючи на геополітику майже в усьому світі. Керівництво Росії не відмовиться від своїх довгострокових стратегічних цілей, і надалі у війні логістика Заходу протистоятиме логістиці Росії і навпаки. Однак, попри погрози, РФ не наважиться кинути виклик НАТО, вона зосереджуватиметься на певних державах і намагатиметься стримати їхню участь у війні за допомогою підривної діяльності, медійної пропаганди, кібервійни та енергетичних блокад.

На Заході, на жаль, досі вважають, що стримувати ядерну, енергетичну та сировинну наддержаву РФ буде дуже складно, і кінцевою метою має бути «налагодження з нею мирного співіснування після повернення Росії в рамки міжнародного права». При цьому ігнорується, що РФ має довгострокові геостратегічні цілі, від яких не має наміру відмовлятися. Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну 2022 р. є критичною подією для міжнародного порядку та безпеки західних держав, особливо європейських – це вимагає ефективних заходів з підтримки захисту суверенітету й територіальної цілісності України. Водночас такі заходи з боку західних держав мають поміркований характер й не містять ризику ескалації конфлікту у світовому масштабі. Багато дослідників та політиків вважають, що імовірність застосування РФ ядерної зброї доволі низька.

Росія використовувала різні методи підривної діяльності після завершення «холодної війни» проти своїх сусідів у Східній Європі, на Кавказі та в Центральній Азії, а також прямо чи опосередковано окупувала частину національної території інших держав. Але все це не призвело навіть до «занепокоєння» західних країн.

Отже, не викликає сумнівів необхідність зміцнення військового потенціалу та внутрішньої згуртованості НАТО та ЄС у протидії російській експансії. На жаль, існує висока ймовірність затяжного характеру війни РФ проти України, а також відсутність готових рішень щодо припинення російської агресії потребує консолідації колективного Заходу в особі його основних інституцій — ЄС та НАТО. Отримані висновки сприятимуть ефективній взаємодії України з міжнародними партнерами у сфері протидії російському ревізіонізму та перемозі нашої держави у війні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. The documents that help shape new EU legislation. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/thinktank>
2. Як ЄС підтримує Україну: від санкцій до військової та гуманітарної допомоги. [Електронний ресурс]. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/explainers/yak-yes-pidtrymuje-ukrayinu-vid-sankcij-do-vijskovoyi-ta-gumanitarnoyi-dopomogy>
3. NATO 2022 STRATEGIC CONCEPT. [Електронний ресурс]. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
4. Washington Summit Declaration issued by the NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. 10 July 2024. [Електронний ресурс]. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_227678.htm
5. Joint Declaration on EU-NATO Cooperation. [Електронний ресурс]. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_210549.htm

Олена Лазоренко,
доктор філософії, старший науковий співробітник
Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України,
президент ГО «Жіноча Професійна Ліга» (м. Київ, Україна)
ORCID 0000-0001-9983-2840

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ДЕМОКРАТІЯ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД ДЛЯ ЄС

Геополітика у контексті українського та загальноєвропейського дискурсу посіла останні десять років важливе місце. Різного ґатунку аналіз та обговорення геополітичного контексту та викликів стає трендом не тільки в академічних дослідженнях, а й у політичних, журналістських, громадських, публіцистичних тощо розвідках. Можливо, більшість соціальних дослідників та освітян, державних та громадських експертів (особливо поза межами України та інших країн, де точаться станом на осінь 2024 року активні військові дії та є жертви агресії), ще не відчули цей тренд на власному житті, але починаючи з 2014 року і до нинішнього часу відбувається **екзистенційна криза**, протистояння двох світів — того, який спирається **на правила** (ці правила відомі нам як **міжнародне право**), і світу, який покладається і поважає лише **право сили**. Чим скоріше прийде розуміння та визнання реальності, геополітичних викликів щодо демократичного врядування, загроз для захисту та дотримання прав людини (які можуть взагалі не дотримуватися, якщо домінуючим у світі стане «право сили»), тим більше буде шансів на зменшення впливу тих країн, що спираються на право сили, і більше шансів — для демократії. Зазначу, що демократія використовується тут у трактуванні, запропонованому Амартієм Сеном [1], згідно з яким «демократія має складні вимоги, які, безумовно, включають голосування та повагу до результатів виборів, але вона також вимагає захисту прав і свобод, поваги до законних прав, а також гарантії вільного обговорення та поширення новин без цензури та чесних коментарів. (...) Демократія є вимогливою системою, а не просто механічним станом (як правило більшості), взятим ізольовано».

Не намагаючись подати вичерпний перелік сучасних геополітичних викликів, які впливають на Україну та ЄС, наведу такі. Праві та ультраправі популістські лідери посіли чільне місце у кількох демократичних країнах завдяки перемозі на виборах і здобули владу на певний час, а в деяких країнах вони продовжують бути активними політичними гравцями. Транснаціональна клептократія, еліти яких використовують незаконні фінанси, мають у своєму розпорядженні практично необмежені ресурси для маніпулювання виборами, забруднення інформаційного простору та придушення свободи (як індивідуальної, так і політичної). Пандемія коронавірусу (COVID-19), яка охопила увесь світ, болюче вдарила по нас. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року, що прийшло на зміну гібридній війні, яка йде в Україні вже з 2014 року, спричинила гуманітарну, соціальну та економічну кризи (включаючи вимушену міграцію мільйонів українців як всередині країни, так і до країн ЄС); нерегульоване використання нових технологій, інформаційні та кібернетичні війни у цифровому просторі.

Залишаючи поза розглядом проблематику виборів і можновладців, транснаціональної клептократії, наслідків COVID-19 та війн у цифровому просторі, фокусом поточного аналізу є деякі геополітичні виклики для сфери освіти та навчання для наших країн, що є наслідками війни РФ проти України (не розглядаючи питання передумов російської агресії та можливих сценаріїв її закінчення).

В Україні система освіти та навчання (також використовують термін «навчання впродовж життя») охоплює дошкільну, середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу, вищу освіту, навчання та освіту дорослих (включаючи післядипломну освіту), а також форми, в яких може відбуватися така освіта чи навчання, як-от: дуальна, інклюзивна, дистанційна освіта, змішане навчання, інтерактивне навчання тощо; форми освіти — формальна, неформальна, інформальна. Сконцентровано тільки на сегменті навчання та освіти дорослих (НОД), не розглядаючи інші складові безперервного навчання, хоча війна вплинула на усю систему освіти та людський капітал країни. Зазначимо, що навчання та освіта дорослих (скорочено — НОД) трактуються як «стала діяльність, спрямована на набуття, визнання та застосування ключових навичок та обмін ними. НОД є центральним компонентом навчання протягом життя, базою для суспільств і міст, що навчаються. НОД охоплює всю сукупність процесів формального, неформального та інформального навчання дорослих людей, завдяки яким особи розвивають і збагачують свої здібності, необхідні для життя і праці, як у своїх власних інтересах, так і в інтересах своїх громад, організацій та суспільства. Концепція дорослого навчання включає також аспекти соціального, громадянського та індивідуального розвитку людини» [2]. НОД має *три ключові* (згідно з Марракеською рамковою програмою дій 2022 р.) [3] види програм з навчання дорослих: (а) грамотність і початкові навички; (б) безперервну освіту та професійні навички, а також (в) ліберальне виховання і громадянську освіту та навчання.

Отже, російська війна проти України є першими військовими діями на теренах Європи з часів закінчення Другої світової війни, де в таких масштабах залучена конвенційна зброя і засоби з обох боків; втрати серед військових розраховуються у сотнях тисяч; росіяни завдають масованих ударів по українській цивільній інфраструктурі на території усієї країни. Так, за період з **24 лютого 2022 року — по серпень 2024 р.** в Україні російські ракети та дрони уразили **11 879 об'єктів**, з яких **більшість цивільні — 6 203**, решта військові — 5 676, повідомляє Головнокомандувач ЗСУ Олександр Сирський [4].

За оперативною інформацією Міністерства освіти і науки України (МОН України) станом на 1 липня 2023 р. постраждало майже 3 800 закладів освіти України, серед них 331 заклад повністю зруйновано, 3 450 закладів частково пошкоджено (на 43%). У регіональному розрізі найбільше зруйнованих закладів у Донецькій і Луганській областях [5]. Найбільше пошкоджень зазнали заклади освіти в Харківській, Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій і Миколаївській областях. У цих п'яти областях сконцентровано 71,1 % всіх пошкоджених закладів освіти. За оцінками Київської школи економіки (KSE) станом на початок 2024 р. у грошовому еквіваленті освітній інфраструктурі було нанесено збитків на суму 6,8 млрд. дол. США [6].

Наслідки великої війни для українського цивільного населення, включаючи жінок та дітей, є жахливими. Як повідомлялося у доповіді Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (УВКПЛ) [7] за травень 2024 р., втрати серед цивільних осіб в Укра-

їні з 24.02.2022 сягають **32 989 осіб** (загиблими 11 126, пораненими 21 863), де дорослі жінки становлять приблизно 8 628 осіб, чоловіки — 12 939 осіб, стать інших — ще не встановлена. «Фактичний масштаб шкоди, заподіяної цивільному населенню, — як втрат серед цивільних осіб, так і пошкоджень інфраструктури, — ймовірно, є значно більшим, тому що багато повідомлень про таку шкоду, особливо за період відразу після повномасштабного збройного нападу, неможливо перевірити через велику кількість повідомлень і відсутність доступу до відповідних районів. Кількість втрат серед цивільних осіб, ймовірно, є заниженою в містах, де на початку збройного нападу в 2022 році велися тривалі інтенсивні бойові дії — як Маріуполь (Донецька область), Лисичанськ, Попасна і Сєверодонецьк (Луганська область)» [8].

Велика кількість людей в Україні була змушена покинути свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами (ВПО), або виїхали за кордон. За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), фактична чисельність ВПО в Україні становить **3 548 000 осіб** станом на квітень 2024 року [9]. Станом на квітень 2024 року 11% домогосподарств ВПО є неповними сім'ями (лише одна особа старша за 18 років, решта — у віці 0–17 років). Серед **переміщених людей 59% — жінки, 41% — чоловіки**. Хоча більшість ВПО є людьми працездатного віку (54%), чверть переміщених осіб (27%) — це діти, і значну частку (19%) становлять також люди у віці 60 років і старше.

З 4 березня 2022р. частина цивільних українців — здебільшого це жінки та діти — скористались можливістю тимчасового захисту [10] в країнах ЄС, таких за даними Євростату — **4,3 мільйона громадян** станом на **30.06.2024** [11]. На кінець червня 2024 р., за даними Євростату, громадяни України становили понад 98% тих, хто отримав тимчасовий захист. Жінки становили майже половину (45,6%), а діти — майже третину (32,4%). Чоловіки — трохи більше п'ятої частини (22,0%).

Зважаючи на геополітичні виклики, особливої актуальності, значущості як в Україні, так і в ЄС, набуває питання переосмислення **ролі**, яку може відігравати **освіта в демократичних суспільствах**. На порядок денний встає трансформація та перегляд предмету програм, курсів громадянської та громадської освіти (англ. Civic and Civil Education), яка є складовою навчання та освіти дорослих, згідно з Марракеською рамковою програмою дій ЮНЕСКО 2022 р. Особлива роль має бути відведена розбудові громадянських компетенцій, питань національної ідентичності, розвитку критичного мислення, захисту демократії. Згідно з Заявою Зальцбурзького семінару, «підкреслюється життєво важлива роль освіти в демократичних суспільствах і пропонуються рекомендації щодо розвитку демократії, соціальних рухів та складних політичних, економічних і соціальних систем» [1]. Не заперечуючи важливість STEM (наука, технології, інженерія та математика), програм з цифрової грамотності, але для подальшої життєдіяльності демократичного суспільства як вільного та стійкого, яке є спільним простором цінностей, політичної свободи та верховенства права, саме свідомі, освічені громадяни є ключовим джерелом. Тому розбудова державної політики у сфері навчання та освіти дорослих, трансформація змісту предметів навчання та освіти дорослих у сегменті громадянської освіти, пошук додаткових фінансових джерел — донорських, державних, роботодавців, з урахуванням інклюзивного підходу та врахування навчальних потреб жінок і чоловіків (які різняться), є **суттєвим викликом** для всіх зацікавлених сторін в Україні та ЄС.

Серед рекомендацій для організацій публічної влади, які наводяться у новому дослідженні авторки [13], зазначається, що проблематику «розвиток людського капіталу» в програмі та плані фінансової підтримки «Ukraine Facility» [14] з боку ЄС на 2024-2027 роки або іншому донорському проєкті, є сенс розширити, додавши до освітніх напрямів, що підтримуються, ще сегмент навчання та освіти дорослих. Адже без кваліфікованих та мотивованих людей різного віку та статі не буде відновлення та ефективної повоєнної відбудови України. Повоєнна відбудова та сталий розвиток України можливий за умов впровадження інновацій та розвитку науки, залучення до європейського наукового та освітнього просторів. А для цього потрібно постійно підвищувати кваліфікацію та вдосконалювати професійні навички; розвивати різні форми громадської взаємодії.

Підсумовуючи, підкреслимо, що державна політика та донорська підтримка щодо людського капіталу країни є одним з визначальних факторів щодо можливості реалізації в Україні оптимістичної чи базової тенденції, траєкторії подальшого соціоекономічного розвитку. В оптимістичній траєкторії людський капітал є каталізатором розвитку країни та перетворення сировинної економіки на інноваційну. При базовій тенденції суттєві втрати людського капіталу через «війну на виснаження», міграцію (у тому числі через освітні пропозиції) та інші чинники призводять до консервування сировинної економіки в Україні. Особливого значення домінування однієї з траєкторій у подальшому набуває в процесі євроінтеграційних переговорів, які розпочалися у 2024 р., незважаючи на триваючу повномасштабну російську агресію проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Sen, A. K. (1999). Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy*, 10 (3), 3–17. <https://doi.org/10.1353/jod.1999.0055> (access date:8.10.2024). Title from the screen.
2. Лазоренко О.О., Чала Н.Д., Гомілко О.Є., Кожина А.В. Навчальні потреби жінок в Україні: аналітичний звіт дослідження. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2020. 104 с. С. 11. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://communitylpw.wixsite.com/publish/brochure>
3. Див.: UNESCO Institute for Lifelong Learning (2022). CONFINTEA VII Marrakech Framework for Action: Harnessing the transformational power of Adult Learning and Education. С. 2. <https://uil.unesco.org/adult-education/confintea/confintea-vii-marrakech-framework-action-harnessing-transformational-power>
4. Див.: Defense Express. 20 серпня 2024. URL: https://defence-ua.com/army_and_war/sirskij_opriljudniv_skilki_zagalom_vorog_vikoristav_raket_ta_droniv_skilki_perehopili_j_skilki_objektiv_urazhenno-16370.html
5. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
6. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
7. Див.: УВКПЛ. Україна. Захист цивільних осіб під час збройного конфлікту — травень 2024 року \ Ukraine — protection of civilians in armed conflict (May 2024). <https://ukraine.>

- un.org/sites/default/files/2024-06/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28May%202024%29_UKR.pdf
8. УВКПЛ. Україна. Захист цивільних осіб під час збройного конфлікту — травень 2024 року. С. 4. https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-06/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28May%202024%29_UKR.pdf
  9. МОМ. ЗВІТ ПРО ВНУТРІШНЄ ПЕРЕМІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ — Р16 | КВІТЕНЬ 2024 РОКУ. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/GPS_IDP_R16_2024_UKR.pdf
  10. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.071.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A071%3ATOC
  11. Див.:Eurostat. 4.3 million people under temporary protection in June. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240809-1> (9/08/2024)
  12. Див.: Salzburg Statement for Civic and Civil Education. Презентація 17.09.2024. <https://www.salzburgglobal.org/multi-year-series/education/pageId/11319>
  13. Див.: Лазоренко Олена, Чала Ніна (2024). Аналітичний огляд стану жінок у сферах освіти, навчання та економіки в Україні у перспективі членства в ЄС. ГО «Жіноча Професійна Ліга», Київ. 60 с. [Електронне видання]. Режим доступу: <https://communitylpw.wixsite.com/publish/policy-paper-2024>
  14. Див.:Ukraine Facility. Програма фінансової підтримки України від Європейського Союзу. <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> 2024-2027

Тетяна Карабін,
 доктор юридичних наук, професор,
 завідувачка кафедри адміністративного,
 фінансового та інформаційного права
 Ужгородського національного університету

УПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ДОБРОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ*

Процеси реформування нашого вітчизняного законодавства пов'язані переважно з необхідністю його адаптації, а в деяких випадках і уніфікації із положеннями асquis ЄС. Нині працюють комісії фахівців у різних сферах, аналізуючи на відповідність положення галузевого законодавства із положеннями асquis. Ця діяльність однозначно спрямована на взятий курс європеїзації, який позначає різні зміни, що відбуваються

---

* Підготовлено в рамках виконання проєкту Жан Моне (модуль) «Європеїзація публічного права України: методи, рушії та впливи» (101127562), що фінансується ЄС.

як у країнах-членах ЄС, так і тих, що тільки намагаються долучитися до співдружності, у зв'язку із розширенням інтеграційних процесів [1].

Європеїзація саме публічного права яскраво виражається через реформування *засад* організації і діяльності адміністративних органів. Фактично успіх усіх інших реформ в нашій державі залежить від успішності саме цієї реформи — реформи публічної адміністрації.

Одним із ключових понять, що відображає євроінтеграційні вимоги і стандарти, є концепція «доброго адміністрування». Ця концепція виникла та розвинулася в рамках Ради Європи, а потім і ЄС. Регламентація принципів доброго адміністрування здійснена у Рекомендації CM/Rec(2007)7 [2] та додатку до неї у формі Кодексу належного адміністрування. Текст рекомендації включив до свого змісту найбільш важливі принципи належного адміністрування, а у преамбулі окреслено рамки самого поняття. Зокрема, визначено, що належне адміністрування передбачає, що послуги повинні задовольняти основні потреби суспільства, і тому воно стосується не тільки правових механізмів, але і залежить від якості та організації управління в цілому. Крім того, належне адміністрування передбачає баланс між правами й інтересами тих, на кого прямо впливають дії адміністративних органів, та інтересами суспільства в цілому, а процедури, призначені для захисту приватних осіб у відносинах із державою, повинні в деяких випадках захищати інтереси інших осіб та суспільства в цілому.

Незважаючи на те, що положення рекомендації не містять імперативних норм та не передбачають інструменти контролю та моніторингу, вони встановлюють необхідність впроваджувати належне адміністрування у практику діяльності публічної адміністрації, забезпечувати їх ефективне здійснення посадовими особами держав-членів та місцевих органів влади.

До систематизованих нормативних документів Європейського Союзу, що визначають складники належного адміністрування, належить Хартія основоположних прав Європейського Союзу [3] (ст. 41, 42) та Кодекс Європейського омбудсмена належної адміністративної поведінки [4]. Так, Хартія визначає, що кожна людина має право на неупереджений, справедливий розгляд її справи упродовж розумного строку інститутами і органами ЄС.

Це право передбачає, зокрема:

а) право кожної людини висловити свою думку, до того як до нього персонально будуть застосовані заходи, які можуть спричинити за собою несприятливі для нього наслідки;

б) право кожної людини на доступ до матеріалів, що стосуються особи, із дотриманням законних інтересів конфіденційності та професійної і ділової таємниці;

в) обов'язок адміністративних органів мотивувати прийняті рішення.

Положення Хартії є обов'язковими для членів ЄС та мають таку саму юридичну силу, як і положення договорів ЄС, оскільки це прямо передбачено у п. 1 ст. 6 Лісабонського договору про внесення змін в Угоду про Європейський Союз.

Європейський Союз не має адміністрації на рівні окремої країни, він покладається на виконання своїх рішень кожною державою-членом. Тому для ЄС є важливим, щоб держави-кандидати відповідали вимогам та стандартам доброго адміністрування. Саме тому при вступі до ЄС перед країнами ставиться ряд вимог, які визначають не

тільки вимогу імплементувати законодавство до вимог європейського законодавства, але і привести публічну адміністрацію, органи, порядок та процедури їх діяльності до такого стану, щоб вони змогли імплементувати законодавство ЄС.

У опитувальнику, який наша держава отримала у квітні 2022 року перед отриманням статусу кандидата, також були питання доброго адміністрування: питання прозорості у стосунках адміністрація-приватна особа і питання правового регулювання адміністративної процедури [5].

Таким чином, суть вимог «доброго адміністрування» полягає не в уніфікації з точки зору ідентичних національних стандартів адміністративних організацій, а в гармонізації адміністративних органів щодо користувачів (отримувачів) публічних послуг. Адміністративні органи, відповідно до стандартів «доброго адміністрування», повинні забезпечувати легітимне та передбачуване законодавство, законні дії, відкрите та прозоре виконання повноважень, підзвітність, водночас ефективну діяльність, яка веде до реалізації поставлених цілей.

Загалом концепція доброго адміністрування є парасольковою. Її зміст поширюється на багато належних складових. Переважно це процедурні складові, тобто стандарти, пов'язані з ініціюванням прийняття адміністративних актів, запитами від приватних осіб, залученням приватних осіб до прийняття окремих рішень, формами адміністративних актів, порядком набрання їх чинності та виконання, оскарження адміністративних актів і компенсації за незаконні рішення адміністративних органів.

До основних процедурних принципів належать:

- принцип участі, який означає, що суб'єкти адміністрування повинні надавати приватним особам можливість брати участь у підготовці та реалізації адміністративних рішень, які зачіпають їхні права чи інтереси. Участь приватних осіб може здійснюватися шляхом залучення представників громадськості до діяльності спеціальних органів, організації зустрічей тощо. Реалізація цього принципу є засобом зближення громадськості з адміністративними органами;

- принцип вжиття заходів протягом розумного строку полягає в тому, що адміністративні органи повинні ухвалювати рішення у строки, установлені національним законодавством, або в розумні строки, забезпечуючи правову визначеність. Розумний строк залежить від характеру ухваленого рішення та адміністративної процедури, що застосовується. Цей принцип застосовується незалежно від того, із чиєї ініціативи вчиняється дія чи приймається рішення: самого органу чи приватної особи;

- принцип доступності означає, що суб'єкти адміністрування повинні розглядати й реагувати на звернення осіб щодо ухвалення адміністративних рішень з питань, які стосуються їхньої компетенції та стосовно яких особи мають легітимний інтерес. Цей принцип передбачає, з одного боку, право кожного звертатися до адміністративного органу, мати вільний доступ до інформації щодо повноважень та діяльності адміністративних органів, а з іншого — обов'язок владних суб'єктів надавати інформацію про спосіб подачі окремих заяв, доброзичливо та прихильно ставитися до осіб, які звертаються із запитом про надання інформації. До того ж адміністративні процедури повинні бути організовані з урахуванням саме потреб громадськості, щоб органи публічної влади були доступними для людей;

- право бути почутим, як процедурний принцип передбачає можливість висловити свою точку зору особою щодо майбутнього адміністративного акта, який може

негативно вплинути на її права. У зв'язку з цим має важливе значення належне інформування осіб про прийняття акта та доступ до офіційної інформації для надання особам можливості робити заяви.

До 2022 року правове регулювання адміністративної процедури було «слабким місцем» українського адміністративного права. Україна залишалася однією з двох країн, яка не мала закону про загальну адміністративну процедуру на усьому пострадянському просторі. Однак питання належного регулювання процедурної діяльності адміністративних органів, яке на перший погляд може здаватися внутрішньодержавною справою, є вирішальним для приведення українського законодавства у відповідність до європейських стандартів доброго адміністрування. Закон України «Про адміністративну процедуру» [6] був прийнятий у 2022 році та набув чинності в грудні 2023 року. Це означає, що він діє менше, ніж рік. Більше того, зовсім недавно (13 листопада цього року) Президент України підписав закон [7], який вносить зміни до дев'яти кодексів та близько 200 законів з метою приведення спеціального законодавства до вимог загальної адміністративної процедури. Це відповідно створює необхідні умови для втілення та реалізації європейських стандартів прозорості та участі громадян в управлінні у більшості сфер публічного життя, а загалом стандартів «доброго адміністрування».

На жаль, ситуація наразі така, що деякі адміністративні органи вважають за зручніше діяти за правовими вимогами, які регулювали їх діяльність до змін адміністративно-процедурного законодавства, і відповідно намагаються звільнити себе від положень цього закону. Першою була спроба виключити земельні відносини з регуляторного впливу норм цього закону та стандартів доброго адміністрування. Так, було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» [8]. Хоча у назві закону і присутнє слово «захист», проте для добросовісних учасників відносин, власників і землекористувачів він не був спрямований на створення саме механізмів захисту. На щастя, президент наклав вето. Наразі закон прийнято вже із пропозиціями президента.

Тепер Національна поліція «активно працює» над тим, щоб довести, що Закон «Про адміністративну процедуру» на них не поширюється. Така ж ситуація виникає і з Податковим кодексом, який є спеціальним законом, що врегульовує адміністративні процедури у податковій сфері. Проводяться конференції, круглі столи, на яких дискутується питання наявності чи відсутності потреби в додатковому регулюванні відповідних відносин адміністративно-процедурним законодавством.

Однак, вважаю, йдеться не про питання додаткового акта чи окремого регулювання, а питання принципів «доброго адміністрування», які відображають європейські цінності і повинні бути вбудовані в українське законодавство. Процес впровадження цих цінностей і принципів є довгим і, безумовно, значно складнішим, ніж просто імплементація положень європейських директив у законодавство України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карабін Т.О. Особливості європеїзації публічного права України. Закарпатські правові читання. Сталий розвиток та інституційна спроможність в умовах війни: національний та міжнародно-правовий аспекти: Матеріали XVI міжнародної науково-

- практичної конференції, м. Ужгород, 26–27 квітня 2024 р. Львів — Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 311-313.
2. Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. URL: <https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c>
  3. Charter of fundamental rights of the European Union. 2012/C 326/02. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>
  4. The European Code of Good Administrative Behaviour. URL: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/publication/en/3510>
  5. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС. Євроінтеграційний портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opytuvalnyk-yes-ta-vidpovid-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v-yes/>
  6. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
  7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10.10.2024 № 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20#Text>
  8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин: Закон України 3993-IX від 08.10.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/43931>

**СЕКЦІЯ
«РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ
У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ»**

**SECTION
«ROLE OF UNIVERSITIES
IN UKRAINE'S RECOVERY»**

Serhii Kasian,
professor of Marketing Department,
Dnipro University of Technology, Ukraine

Radoslaw Dziuba,
Doctor of Economics, Department of World Economy
and European Integration, University of Lodz,
Poland, EU

NETWORKING AND INTERNATIONAL ASSOCIATIONS IN THE POSITIONING OF UKRAINIAN AND EU UNIVERSITIES IN THE GLOBAL SPACE

The European University Association (EUA) is a powerful integrator of leading EU universities, which makes it very attractive for successful international partnerships. European Society for Engineering Education (SEFI) established in 1973, SEFI is the largest European network of engineering education. Collective and individual membership in SEFI allows to concentrate teams of like-minded people in the field of engineering and technical sciences. Significant within South Eastern and Central Europe is the functioning of Black Sea Universities Network. the participation of EU universities in the IAEE provides a window of opportunity for the systematic implementation of the principles and goals of sustainable development, which should be implemented on a marketing basis. the formation of an academic culture of communication interaction within international networking makes it possible to combine the efforts of many educational agents in positioning their educational and scientific products in the target markets of Ukraine, EU and the world.

Keywords: networking, international associations, positioning, university, global.

Today, it is important to develop a marketing strategy for university promotion as a certain set of marketing tools and stages of strategy development. It is reasonable to interpret the marketing strategy as a policy of the university's market activities in the long term. In this projection, a number of digital tools are used, taking into account the concept of sustainable development. The formation of powerful networking communities of European universities in the context of current geopolitical challenges contributes to a more complete and effective implementation of the third mission of these educational agents, improving their communication interaction with society and communities [5; 6].

A. Y. Yakymchuk describes the partnership with the University of Warsaw Polonicum Centre within the framework of project «Internationalisation of Modern University: Implementation of the Successful Polish Experience». The formation of international foreign scientific journal «International Journal of New Economics, Public Administration and Law» (IJONEPAAL), which is placed in the relevant scientometric databases, looks promising [8, p. 122-125]. In our view, internationalisation indicators should fully reflect the configuration of universities' participation in various unions and associations, which forms the desired networking potential for enhancing internationalisation

With more than 850 members, including 34 national rectors' conferences, EUA offers access to the largest and most extensive association of European universities. In an increasingly globalised world, EUA provides universities of all calibres with a unique support network and access to a wealth of knowledge that contributes to universities' development. The Association helps its members to shape their future and represents the whole sector in a number of policy fora, including the European institutions, the Council of Europe and the Bologna Process [1].

Really, The European University Association (EUA) is a powerful integrator of leading EU universities, which makes it very attractive for successful international partnerships. Such interaction naturally includes joining forces to jointly apply for important international educational and research projects. The EUA often acts as a communication platform for the joint organisation of seminars, webinars, conferences, and other educational and scientific events in the field of academic education policy and higher education quality.

Therefore, we positively support the participation of EU universities and countries that have signed the Association Agreement in the European educational and scientific integration vector. It is worth noting the successful holding of the EUA Annual Conferences, where representatives of leading EU universities, including Poland, Ukraine, successfully exchange their views on the formation of European values in the field of higher education and science [5; 7].

European Society for Engineering Education (SEFI) established in 1973, SEFI is the largest European network of engineering education institutions, academics, students and industrial partners [2]. Join SEFI today and become an integral part of community of professors, experts, students and enthusiasts that are interested in improving engineering education in Europe. By being a member of SEFI, you are represented at European and international levels and have access to our network and to our network and to our activities [2]. We note that collective and individual membership in SEFI allows to concentrate teams of like-minded people in the field of engineering and technical sciences. This makes it possible to jointly create innovation hubs, a space for the development and scaling of successful start-up projects, and successfully implement all technical ideas within the networking framework.

Significant within South Eastern and Central Europe is the functioning of Black Sea Universities Network. The Black Sea Universities Network (BSUN) is an initiative aiming the development of a collaborative platform between the universities from the Black Sea Region. The network has the legal status of an international ad-hoc organization [3]. In our opinion, BSUN successfully coordinates the educational, scientific and international activities of its partner universities.

The International Association for Energy Economics (IAEE) mission is to enhance and disseminate knowledge that furthers understanding of energy economics and informs best policies and practices in the utilization of energy sources. IAEE promotes the following areas:

- Worldwide information flow and exchange of ideas on energy issues;
- High quality research
- Development and education of students and energy professionals [4].

In our opinion, the participation of EU universities in the IAEE provides a window of opportunity for the systematic implementation of the principles and goals of sustainable de-

velopment, which should be implemented on a marketing basis. Today, the implementation of European Green Deals requires information and communication support.

Therefore, membership and networking within the IAEE will allow higher education institutions in Ukraine, EU and the world to achieve environmental sustainability in their communication interaction with environment, partners, stakeholders, authorities and public. Moreover, the IAEE constantly publishes The Energy Journal, comprehensively conducts Economics of Energy & Environmental Policy, and organises The IAEE Energy Forum as a quarterly newsletter containing articles [4].

Thus, the formation of an academic culture of communication interaction within international networking makes it possible to combine the efforts of many educational agents in positioning their educational and scientific products in the target markets of Ukraine, EU and the world. The synergistic effect is to facilitate the submission of applications for important international educational and research projects, which improves the indicators of internationalisation in the projection of partner business interaction and the implementation of the university's third mission.

LIST OF REFERENCES

1. The European University Association (EUA). Official page. URL: <https://eua.eu/>
2. The European Society for Engineering Education. Official page. URL: <https://www.sefi.be/about/history/>
3. Black Sea Universities Network. Official page. URL: <https://bsun.org/pages/about/bsun.php>
4. The International Association for Energy Economics (IAEE). Official page. URL: <https://www.iaee.org/en/inside/index.aspx>
5. Dziuba Radosław. EU regional policy in the new financial perspective 2014 — 2020 for example of Poland [w:] *Advances in Management and Applied Economics*, s. 15 — 24 vol. 6, no. 4, ISSN: 1792-7544; London, United Kingdom 2016 .
6. Азюковський О. О., Бардась А. В., Касян С. Я., Литвин М. В. Організація гібридного навчання: моделі, структура, специфіка та цифрові інструменти. Розділ 2. Гібридна освіта в XXI ст.: Основні моделі, тенденції розвитку та перспективи // *Гібридна освіта: моделі, світові практики, українське впровадження.* / Укладачі: Т. Яцишин, І. Семенець-Орлова, С. Касян. Україна, Одеса : Олді+, 2023. С. 54-75 (348 с.). ISBN 978-966-289-802-6. URL: <https://cutt.ly/KwJ2DG66>
7. Касян С. Я., Губа Д. М. Формування детермінант конкурентних переваг торговельних підприємств України в умовах євроінтеграції. *Економічний простір: збірник наукових праць.* Україна, Дніпро: Придніпровська державна академія будівництва та архітектури. 2016. №108. С. 26–37.
8. Якимчук А.Ю. Інтернаціоналізація діяльності сучасного університету: імплементація заходів підвищення якості освіти. *Інноваційний університет і лідерство: проєкт і мікропроєкти.* III. Варшава: Wydział «Artes Liberales» UW, 2019. С. 122-130 (412 с.). ISBN 978-83-63636-84-5.

Сергій Махновський,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітніх наук,
цифрового навчання та академічного підприємництва
навчально-наукового інституту міжнародної освіти
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2086-1938>

Вікторія Крижанівська,
доктор філософії з соціології,
заступник директора
центру зв'язків з громадськістю
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8230-0001>

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ: ДОСВІД КАРАЗІНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Україна проходить через важкі випробування, викликані війною, і перед нею стоять завдання не лише фізичної відбудови, а й зміцнення своєї позиції на міжнародній арені, зокрема через інтеграцію до Європейського Союзу. У цьому процесі університети відіграють вирішальну роль, демонструючи гнучкість, інноваційність та соціальну відповідальність. Прикладом таких зусиль є досвід Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Сьогодні, як ніколи, важливою є третя місія університетів. Вона передбачає активну участь університетів у житті суспільства за межами освітньої та наукової діяльності, зосереджуючись на впровадженні соціальних ініціатив, спрямованих на розвиток та підтримку громад (Нестерова, Антажева & Заможський, 2023). Ця місія тісно пов'язана з Цілями сталого розвитку ООН (Department of Economic and Social Affairs of the United Nations, 2015), зокрема забезпеченням якісної освіти, гендерної рівності, економічного зростання, захисту здоров'я і добробуту, а також побудовою мирних і інклюзивних суспільств. Каразінський університет є прикладом реалізації цієї місії в умовах кризи: під час війни він активно надає гуманітарну та психологічну підтримку, продовжує освітні проєкти для внутрішньо переміщених осіб і долучається до відновлення суспільства, що відповідає принципам сталого розвитку і сприяє соціальній згуртованості.

Каразінський університет, як один із найстаріших університетів України, активно залучений до ініціатив, спрямованих на відновлення країни. Університет зіштовхнувся зі значними викликами через руйнування інфраструктури, які спричинили збитки на суму 4,2 млрд грн (інфраструктурні пошкодження) та 7,5 млрд грн (екологічні збитки). Попри це, освітній процес було поновлено 28 березня 2022 року. Викладачі продовжують навчання у складних умовах, забезпечуючи безперервність освіти у прифронтовому місті Харків, демонструючи стійкість та адаптивність університетської спільноти.

Одним із важливих кроків стало створення у 2022 році благодійного фонду Kharkiv Karazin University Foundation, що об'єднує ресурси для підтримки університету та громадських ініціатив. Залучення міжнародної допомоги й підтримка з боку європейських партнерів дозволяють зберігати академічний потенціал і підтримувати розвиток освітніх програм.

Університет відіграє значну роль у розробці інноваційних технологій, спрямованих на забезпечення обороноздатності держави та підтримку критичних галузей економіки. Науковці Каразінського університету займаються розробкою антенних систем для військових потреб, безпілотних літальних апаратів, а також радіопеленгаційних систем. Ці дослідження не лише посилюють обороноздатність, але й сприяють розвитку високотехнологічного сектору в Україні.

Серед перспективних напрямів також відновлення сільськогосподарських земель Харківської області, яка зазнала значного хімічного забруднення через обстріли. Університетські науковці пропонують конкретні заходи для реабілітації землі, що стане основою для відновлення аграрного потенціалу регіону, а також є втіленням цілей сталого розвитку екологічного спрямування (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2023b).

Інші важливі перспективні напрями включають розвиток кіберфізичних технологій, ядерної медицини та енергетики. Зокрема, проєкт Міжнародного центру ядерної медицини має на меті застосування радіохірургічних методів для лікування пацієнтів, використовуючи штучний інтелект і квантові розрахунки. Це допоможе розв'язати складні ядерно-фізичні завдання і сприятиме впровадженню передових медичних технологій. Також важливим напрямом є психофізична реабілітація військових і цивільних осіб, які постраждали від бойових дій, з використанням інноваційних підходів до відновлення здоров'я. Ці ініціативи відповідають європейським стандартам і підвищують рівень медичних послуг в Україні (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017).

Окремий аспект діяльності університету стосується підтримки громад, постраждалих від війни, що лежить в основі соціальної відповідальності університету. Університет надає житло для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), створює безпечні простори для культурних та освітніх подій, що сприяє соціальній стабільності у Харкові. Зокрема, у трьох гуртожитках університету проживає 956 ВПО з північних і східних районів Харківської області.

Соціальна відповідальність університету реалізується і через профорієнтаційну роботу, яка, зокрема, спрямована на те, щоб сприяти соціалізації, комунікації та емоційному відновленню школярів через участь в офлайн-проєктах в університеті (проєкти «Karazin Weekends Legacy» і «Karazin Weekends Scholarships», які протягом року відвідали понад 1 000 школярів, екскурсійний проєкт «Відкрий для себе Каразінський», виставки інтерактивної науки та ін.).

Університет також запровадив тренінги з тактичної медицини, психологічні консультації та заходи з підтримки ментального здоров'я для студентів і викладачів. Окрім того, створено Центр ветеранського розвитку, який пропонує безкоштовні онлайн-курси та підготовку помічників ветеранів у співпраці з Міністерством ветеранів України. Така діяльність є важливою складовою соціальної інтеграції й відновлення суспільства після війни (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2023a).

Розроблено реноваційні проекти у напрямі популяризації інтерактивної, цікавої науки для дітей дошкільного та шкільного віку (реконструкція ЛандауЦентру, створення та оновлення понад 100 інтерактивних об'єктів), а також рекреаційний проєкт — повна реконструкція ботанічного саду як місця для рекреації та психоемоційного розвантаження.

Таким чином, досвід Каразінського університету демонструє, як університет може ефективно відповідати на виклики війни, забезпечуючи стійкість освітніх і наукових процесів. Інноваційні дослідження, соціальна відповідальність та міжнародна співпраця закладають основи для майбутньої відбудови України та її інтеграції до Європейського Союзу. Університети як центри знань та інновацій стають ключовими гравцями у відбудові, підтримуючи європейські цінності і сприяючи розвитку країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Department of Economic and Social Affairs of the United Nations, 2015. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (2017). *Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна»*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

Нестерова, М., Антажева Л. & Заможський А. (2023). Соціальні інновації та управління різноманіттям у співпраці університетів та громад. *Вища освіта України. Теоретичний та науково-методичний часопис*, 1 (88), 47–53.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2023a). *Стратегічні цілі й наміри до 2030 року*. URL: https://karazin.ua/storage/static-content/source/documents/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_2023.pdf

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (2023b). *Стратегія екологічної стійкості Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна до 2030 року*. URL: https://karazin.ua/storage/documents/940_rnGDMTJleaxpiGboo5iOnNt39.pdf

Ольга Ємець,

доцентка кафедри підприємництва, торгівлі та прикладної економіки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0003-1338-2880

Володимир Стефінін,

доцент кафедри підприємництва, торгівлі та прикладної економіки
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-9115-0068

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ

Російська агресія проти України завдала значних збитків інфраструктурі, економіці та суспільному життю країни. В умовах військової відбудови на перший план

виходить роль університетів як центрів інновацій, наукових досліджень та підготовки кваліфікованих кадрів. Університети здатні сприяти не тільки фізичному відновленню країни, а й розвитку нових підходів до економічного, соціального та культурного відродження.

Метою дослідження є аналіз ролі університетів у відбудові України та визначення ключових напрямів їх участі в цьому процесі.

Методологія дослідження ґрунтується на якісних та кількісних методах аналізу. Нами використано такі методи. Аналіз літератури — огляд наукових статей, звітів міжнародних організацій, які стосуються ролі університетів у процесі відновлення економіки та інфраструктури. Інтерв'ювання — проведення інтерв'ю з студентами міста Івано-Франківська. Кейс-стаді — вивчення успішних практик залучення університетів до відбудови країни, зокрема Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Українські університети можуть відігравати важливу роль у створенні інноваційної економіки, яка орієнтована на сталий розвиток. Вони здатні готувати фахівців у галузях, критично важливих для економіки. Співпраця університетів з бізнесом і державними установами сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу країни.

У результаті аналізу окремих публікацій щодо ролі університетів у відбудові України нами синтезовано основні підходи щодо вивчення проблематики. Так, автори Зацарна, М. Ю., & Гречаник, Н. І. [1] акцентували увагу на тому, що університети мають стати центрами передачі знань і навичок, підтримки наукових досліджень і технологічних інновацій, формування лідерів і непересічних особистостей. «Станом на сьогодні ЄС не сформував єдиної політики щодо України; відсутня артикуляція конкретного значення співпраці з Україною для європейського бізнесу» [2]. Підтримуємо думку Олександра Луговського [3, с. 366], відбудова відбуватиметься одночасно з європейською та євроатлантичною інтеграцією України, освітня галузь має фокусуватися на розвитку зв'язків, зокрема з іноземними університетами, щоб поглибити обмін ідеями й талантами та розвивати спільні проекти. Модель потрійної спіралі було розвинено Кравченко М. О., Броницькою М. В. [4, С.171] для пояснення динаміки відносин між урядом, бізнесом та університетами на взаємовигідних умовах для ефективного функціонування інноваційної економічної системи.

Нами визначено ключові напрями ролі університетів у відбудові України (рис.1).

Науково-дослідні центри при університетах можуть стати рушіями розробок нових технологій і підходів до відбудови. Це включає дослідження у сферах енергоефективності, зеленої енергетики, відновлених джерел енергії та адаптивної архітектури для реконструкції інфраструктури. Розробка нових матеріалів, технологій будівництва та енергоефективних рішень є критично важливою складовою відбудови.

- **Розробка нових будівельних технологій.** Університети можуть працювати над створенням енергоефективних матеріалів, які допоможуть швидко та якісно відновити зруйновану інфраструктуру. Це включає використання технологій 3D-друку, модульного будівництва та вторинної переробки будівельних відходів.

- **Агроінновації.** Для відновлення аграрного сектору промисловості є дослідження у сфері стійких методів ведення сільського господарства. Це зокрема розвиток технологій для збереження обґрунтувань, зруйнованих військовими діями, та підвищення врожайності в умовах кліматичних змін.

Рис. 1. Ключові напрями реалізації ролі університетів у відбудові України

Джерело: систематизовано авторами

Університети відіграють успішну ключову роль у перепідготовці кадрів та висококваліфікованих спеціалістів для відбудови країни. Особливо це стосується працівників, які втратили роботу через війну, а також ветеранів, які повертаються до мирного життя. Важливою є розробка програми швидкої перепідготовки у співпраці з державними та міжнародними організаціями.

- **Програми швидкої перепідготовки** — це можуть бути короткострокові курси та тренінги у таких сферах, як ІТ, менеджмент проєктів, цифровий маркетинг, які потребують сучасного ринку праці.

- **Навчання для ветеранів** — університети можуть сприяти соціальній адаптації ветеранів, надаючи можливості для отримання нових професійних навичок, що сприяють їх інтеграції в цивільне життя.

Українські університети мають підготувати висококваліфікованих спеціалістів, найважливіших для післявоєнного відновлення країни. Це стосується не лише традиційних галузей, таких, як будівництво, інженерія, енергетика, а й новітніх сфер — кібербезпеки, відновлюваної енергетики, сталого розвитку та цифровізації. Сьогодні важливо розробити нові освітні програми та курси, яких потребують сучасний ринок праці та воєнне відновлення.

- **Інженерно-технічні спеціальності.** Університети можуть активно співпрацювати з будівельними компаніями та державними установами для підготовки інженерів, архітекторів та урбаністів, які володіють навичками відбудови інфраструктури.

- **Сфера охорони здоров'я.** Розширення медичних освітніх програм, включаючи підготовку психологів, психотерапевтів та реабілітологів, допоможе впоратися з викликами посттравматичного синдрому та іншими психологічними наслідками війни.

Університети можуть сприяти відновленню соціальної згуртованості в суспільстві. Вони здатні виконувати роль платформи для діалогу та співпраці різних груп населення, сприяючи процесам реінтеграції та національного примирення. Через освітні програми та громадські ініціативи університети можуть підтримувати розвиток громадянського суспільства.

- **Платформи для діалогу та примирення** — через створення освітніх та громадських програм університети можуть сприяти національному діалогу, подоланню конфліктів та відновленню соціальної єдності.

- **Психологічна підтримка** — університетські психологічні центри можуть надавати безкоштовні консультації для постраждалих від війни, сприяючи покращенню психічного здоров'я населення.

Українські університети мають можливість активно співпрацювати з міжнародними партнерами для залучення фінансової, технічної та експертної підтримки. Програми обміну, спільні дослідницькі проєкти та гранти від міжнародних організацій сприяють підвищенню наукового потенціалу та прискоренню відбудови.

Для ефективної відбудови країни важливо розвивати міжнародне співробітництво українських університетів із закордонними партнерами. Це сприятиме обміну досвідом, залученню фінансування та впровадженню найкращих практик у процес відновлення.

- **Міжнародні гранти та проєкти** — українські університети можуть брати участь у міжнародних програмах, таких, як Horizon Europe, Erasmus+, USAID, що сприятиме фінансуванню досліджень та інфраструктурних проєктів.

- **Спільні дослідження та обміни** — співпраця з університетами з країн ЄС, США, Канади та інших держав може допомогти залучити новітні технології та методики до відновлення процесу, а також розвинути програму академічного обміну.

Університети можуть сприяти розвитку підприємництва серед студентів та випускників, що стане рушійною силою економічного відродження.

- **Бізнес-інкубатори та стартап-центри** — створення бізнес-інкубаторів та стартап-центрів при університетах допоможе молодим підприємцям реалізувати свої ідеї у сферах, критично важливих для відновлення країни, таких як екологічно чиста енергетика, аграрні технології та ІТ.

- **Розвиток кластерів** — університети можуть стати ядром регіональних інноваційних кластерів, що об'єднують наукові установи, бізнес та місцеву владу для спільного вирішення проблем відбудови.

Останні роки продемонстрували важливість цифрових технологій у забезпеченні безперервного навчання та досліджень. Підтримка цифровізації освітнього процесу дозволяє університетам ефективніше виконувати свою місію у період відбудови.

- **Онлайн-курси та дистанційне навчання** — університети можуть розширити пропозиції онлайн-курсів для залучення ширшої аудиторії, включаючи переселенців та громадян, які перебувають за кордоном.

- **Впровадження штучного інтелекту в дослідження** — використання штучного інтелекту для аналізу даних, зокрема у сферах урбаністики, медицини та екології, може прискорити відновлювальні процеси.

На прикладі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, який займає високі місця у вітчизняних та міжнародних рейтингах (рис.2), можна проаналізувати вплив на розвиток регіону та формування людського капіталу.

Рис. 2. Рейтинги Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (узагальнено на основі джерела [5])

За даними inforesurs.gov.ua, станом на перший семестр 2024-2025 н.р. в університеті навчається 17346 студентів, з них: 13184 за денною та 4162 за заочною формами навчання. Слід звернути увагу, що 40% студентів денної форми навчання орендують житло, а 14% — проживають у гуртожитках. Середньостатистичний розрахунок витрат здобувача вищої освіти денної форми навчання міста Івано-Франківськ у 2024 р., який під час навчання перебуває у закладі: на харчування (150 грн за один день), на оренду житла (6000 грн за один місяць). Крім того, студенти мають витрати, на транспортні, послуги, дозвілля, медичні послуги, придбання одягу та необхідних товарів (6000-7000 грн за один місяць). За сумарними оцінками майже 3 мільярди гривень на рік витрачають студенти лише Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника в місті.

За останні роки в університеті реалізовано різноманітних проєктів на загальну суму понад 600 мільйонів гривень. Найперспективнішими проєктами є: Міжнародний науковий центр «Обсерваторія», розташований на горі Піп Іван на висоті 2022 м; будівництво міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Республіки Польща (платформа для розвитку міжнародної молодіжної наукової діяльності, IT-хабів, студентських стартапів, дискусійний клуб «Карпатський діалог»).

Наведені факти засвідчують важливість ролі університетів як наукових центрів досліджень та інновацій у підготовці кадрів для відбудови країни. Також через соціальну роль університету, міжнародне співробітництво покращується процес цифровізації освіти та наукових досліджень.

ВИСНОВКИ. Університети мають значний потенціал для участі у відбудові України після війни. Вони можуть стати каталізаторами соціально-економічного відновлення, наукових інновацій та перепідготовки кадрів. Роль українських університетів у відбудові країни є багатогранною та стратегічно важливою. Максимізація їхнього потенціалу вимагатиме тісного співробітництва між державою, бізнесом та міжнародною спільнотою, що стане запорукою сталого відновлення та розвитку України.

Війна в Україні призвела до значної міграції населення, що створює потребу у перепідготовці кадрів. Університети можуть розробляти програми швидкої перепідготовки для дорослого населення, яке втратило роботу через війну, та ветеранів, які повертаються до мирного життя.

Україна потребує інноваційних підходів для подолання викликів військового відновлення, і університети можуть стати елементом цієї трансформації. Державна підтримка та активне залучення академічної спільноти до вирішення національ-

них завдань стануть запорукою успішного відновлення країни та її сталого розвитку в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зацарна М. Ю., & Гречаник Н. І. (2023, August). Місія університетів у повоєнній відбудові України: окремі аспекти. In The 12 th International scientific and practical conference «Progressive research in the modern world»(August 17-19, 2023) BoScience Publisher, Boston, USA. 2023. 310 p. (p. 132).
2. Небрат В. (2023). Зарубіжний досвід і національні пріоритети для стратегування повоєнної відбудови України. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_23_2_134_uk.pdf (дата звернення: 01.10. 2024).
3. Луговський О. Ф. (2023). Дизайн-освіта в умовах відбудови України: функціонування. Реформування // Синергія науки і бізнесу у повоєнному відновленні Херсонщини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, ХНТУ, 26–28 квітня 2023 р.: у 2-х т. Т. 2, 365-368.
4. Кравченко М. О., & Броницька М. В. (2023). Розвиток вітчизняних закладів вищої освіти на основі концепції потрійної спіралі // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Вип. 26, 167-175.
5. Сайт Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. URL: <https://pnu.edu.ua/zahalna-informatsiia-2/> (дата звернення: 01.09. 2024).

Наталія Дуброва,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і права
Дніпровського державного аграрно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8584-3338>

ТРЕТЯ МІСІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ: ВИКЛИКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Університет як особлива інституція з моменту свого утворення завжди займав провідне місце у суспільстві та постійно змінювався відповідно до вимог суспільства щодо якості вищої освіти. Крім того, університет був ознакою елітарності певної верстви населення, яка здобула вищу освіту. Як зазначають Заячук Ю. та Ковальська О. [4], останні є форпостом розвитку суспільної сфери, ринку праці та науково-технічної галузі як на національному, так і наднаціональному рівні. Це і є причиною змін парадигми місії університету.

Виділяють три основні місії університету: інтелектуальну, соціальну та освітню, відповідно до яких реалізуються такі функції: навчальна, дослідницька, або наукова, професійна, сервісна, культурна, гуманістична [3]. Перші дві функції є звичними та

зрозумілими, а от третя місія залишається і досі недостатньо реалізованою у вітчизняних університетах, хоча активно обговорюється в наукових джерелах. Для дослідження сутності третьої місії університету та її ролі в сучасних умовах в Україні використовуємо теоретичні методи дослідження, такі, як аналіз та синтез.

Безперечно, університет — це не тільки фізичний простір, а й унікальна спільнота викладачів і студентів, пов'язаних між собою способом життя та світоглядом [9]. Основними принципами роботи університетів є самоврядування, саморегулювання, процесуальність наукової та викладацької діяльності, відкритість, мобільність учасників спільноти.

Як зазначає С. Курбатов [7, с. 5-6], в умовах становлення національної держави саме університет виступає «центром акумуляції та вивчення національної культурної спадщини» та «центром формування специфічних світоглядних та ідеологічних конструктів певного національно обґрунтованого типу». Історія розвитку та становлення університетів показує, що на етапі становлення державності останні виступають джерелом формування ідентичності нації, формуючи певний історичний базис. На думку більшості дослідників, практично всі вагомі реформи були реалізовані представниками університетського середовища, оскільки академічна свобода, права та привілеї останніх надавали їм захист і від церкви, і від держави [1-9].

Кінець 20-го сторіччя позначився формуванням глобального освітнього простору, посиленням взаємної залежності держав, активним поширенням інформаційних технологій, що привело до необхідності комерціалізації освіти. Наочним прикладом є університети США, які конкурують один з одним, залучаючи кращих викладачів, дослідників та студентів з різних країн світу. Такий підхід сприяє актуалізації питання інтернаціоналізації університетів, що, в свою чергу, робить виклик системі національної вищої освіти та університетам. Університетське середовище є найбільш консервативним і швидко не піддається змінам. А реалії, з якими стикаються академічні ієрархії, що десятиліттями формували середовище вищої освіти країни, вказують, що те, що вважалося якісним на рівні країни, не є таким на світовому рівні. І навіть революційні методи покращення національного освітнього середовища не дають очікуваних результатів.

Крім того, постійно зростає потреба суспільства у реалізації третьої місії університету. Від закладів вищої освіти очікують не тільки забезпечення високої якості освіти та науки, а й те, що останні стануть потужними координаторами співпраці між університетами, громадами, бізнесом і державою. Сучасні університети мають стати важливим осередком розвитку інновацій та їх впровадження. Саме на необхідності посилення відповідальності університетів і забезпечення їхньої взаємодії із зацікавленими особами, як передумови забезпечення сталого суспільного розвитку, наголошено у Великій хартії університетів 2020 (Magna Charta Universitatum, 2020)[8].

Першим принципом, проголошеним у Хартії, став принцип незалежності: у своїх дослідницькій і викладацькій діяльності університет повинен мати інтелектуальну й моральну незалежність від політичного впливу та економічних інтересів влади. Другий принцип полягає в тому, що викладання й дослідження повинні бути неподільними, а студенти мають бути залучені до процесу пошуку знань задля їх кращого розуміння. Відповідно до третього принципу університет є майданчиком для вільних досліджень і дискусій, що вирізняється відкритістю до діалогу та відмовою від нетерпимості.

З метою реалізації вищезазначеного університети мають постійно перебувати у контакті з громадянським суспільством, здійснювати освітню та наукову діяльність на найвищому рівні при дотриманні принципу повної інституційної автономії. Університети мають не тільки акумулювати та передавати знання, а й розвивати критичне мислення у студентів і науковців за умови повної академічної свободи [1]. Третя місія — це насамперед активна співпраця з центральною та місцевою владою, громадськими організаціями та активістами, розробка та реалізація спільних проєктів, у тому числі соціальних, економічних та культурних. Також це надання додаткових освітніх послуг, консультування, проведення експертизи як на платній, так і безоплатній основі [2]. Реалізація цього напрямку потребує переорієнтації стратегії університетів, що неоднозначно сприймається їх представниками, які критикують надмірне занурення у вирішення соціальних проблем і нехтування науковими дослідженнями та навчанням. Разом з тим, саме вирішення соціальних проблем може стати запорукою покращення стану науки та освіти, особливо за умов воєнного стану та післявоєнного розвитку.

Ще одним важливим питанням є елітарність освіти. Більшість вітчизняних та закордонних вчених стверджують, що масовість отримання вищої освіти призвела до зниження її цінності. Однак слід враховувати, що виникнення і розвиток університетів завдячує розвитку промисловості і необхідності підготовки як управлінців, так і профільних фахівців. Зараз ми живемо в період переосмислення місії університету та його розвитку в умовах глобалізації та інформатизації. І, як зазначає О.М. Кузьменко, покликанням університету ХХІ століття має стати сприяння розвитку суспільства Homo educatus — людей освічених [5].

Три місії університету займають важливе місце в розвитку університетів та в їх ціннісній структурі. Кожна із складових займає провідне місце на певному етапі розвитку суспільства. На сьогодні в пріоритеті є реалізація третьої місії — співпраці між університетами, громадами, бізнесом і державою, яка дасть поштовх трансформації двох перших — освіти та науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велика хартія університетів. 2020. URL: <https://www.magna-charta.org/>
2. Горбунова Л. Ключові компетенції у транснаціональному освітньому просторі: визначення та імплементація. *Філософія освіти*. 2016. № 2. С. 97-117.
3. Дубовик О. Роль і місце університетів у сучасному світі. Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць. Київ–Львів–Бережани–Кельце*. 2022. Випуск 10. С. 52-56
4. Заячук Ю., Ковальська О., Місія університету в суспільстві: формування університетської традиції та сучасні виклики. *Педагогічний дискурс*. 2020. №29. С. 38–50.
5. Кузьменко О. М. Цілі, цінності та ідеали вищої освіти у часових трансформаціях. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Київ: Благодійний фонд імені Антона Макаренка; Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка. 2011. Вип. 2. С.49-52
6. Курбатов С. Трансформація університету в контексті викликів ХХІ століття. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2017. №4. С. 67-78.
7. Курбатов С. Між національним та глобальним: місія університету на просторовому перехресті. *Вища освіта України*. Тематичний випуск «Наука і вища освіта». 2013. № 2. Додаток 1. С. 46– 56.

8. Петроє О., Шофолова Н. Третя місія університетів: досвід Італії для України з імплементації й оцінювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогіка. 2023. Випуск 1(17). С.46-55.
9. Рогожа М., Курбатов С. (2017). Місія університету в західноєвропейській культурі (етичні та соціологічні аспекти). *Філософія освіти*. 2017. №2. С. 29–45.

Ірина Сновидович,
*начальник відділу кар'єрного розвитку та співпраці з бізнесом,
PhD (галузь знань Управління та адміністрування),
доцент кафедри економіки та публічного управління
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5058-8661>*

ІНТЕГРАЦІЯ ОСВІТИ І БІЗНЕСУ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ В КОНТЕКСТІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Вступ. Співпраця та синергія освіти й бізнесу надзвичайно важливі у теперішній час війни і післявоєнної відбудови України. Післявоєнна відбудова потребує комплексного підходу, що включає відновлення інфраструктури, модернізацію економіки та зміцнення соціального капіталу. Одним з ключових аспектів цього процесу є створення ефективної співпраці між системою освіти і бізнесом, що може стати основою для підготовки висококваліфікованих фахівців, розвитку інноваційних рішень та зміцнення економічного потенціалу країни. Інтеграція освіти і бізнесу набуває особливого значення, адже лише синергія знань і практичних навичок може забезпечити стійкість економіки та її адаптивність до нових викликів.

В умовах глобалізації та швидкого розвитку технологій співпраця між університетами, науковими установами й бізнес-структурами сприяє генерації нових ідей, інновацій і технологічних рішень, необхідних для післявоєнного відновлення. До того ж така інтеграція створює нові можливості для молоді, яка має змогу реалізувати свій потенціал у країні, не шукаючи кращих можливостей за кордоном. Успішні приклади такої співпраці в розвинених країнах демонструють її ефективність та значний вплив на розвиток економіки. У вітчизняному контексті, коли країна стикається з наслідками руйнівної війни, така інтеграція стає не лише бажаною, але й необхідною умовою для розвитку та відновлення.

Метою дослідження є аналіз перспектив та напрямів співпраці освіти і бізнесу в Україні, що може суттєво вплинути на процес відновлення країни, а також виявлення найбільш ефективних моделей взаємодії, що будуть сприяти розвитку вітчизняної моделі. Джерелом дослідження є результати опитування компаній-роботодавців та партнерів ЛНУ ім. І. Франка, яке проводилося у 2023 році. Також теоретичною основою для аналізу є концепції «трикутника знань» (освіта, бізнес, держава), що на

нашу думку, розкривають можливості активного залучення освітніх установ у процеси економічного розвитку через співпрацю з бізнесом. Дослідження також спиратиметься на емпіричний аналіз існуючих партнерств між Львівським університетом та компаніями-роботодавцями.

Методологічний підхід цього дослідження ґрунтується на аналізі даних, отриманих шляхом щорічного опитування роботодавців та партнерів Львівського національного університету імені Івана Франка, які беруть участь у підготовці фахівців як стейкхолдери освітніх програм або співпрацюють з університетом у різних напрямках. Цей метод дає змогу отримати певні результати та визначити якість і поточний рівень відповідності освітніх програм вимогам ринку праці, виявити найбільш затребувані навички й компетентності, а також визначити пріоритетні напрями інтеграції освіти та бізнесу. Загалом такий підхід дозволяє ефективно оцінювати потреби роботодавців і адаптувати освітні програми до викликів сучасного ринку праці, сприяючи інтеграції освіти і бізнесу в контексті післявоєнної відбудови України.

Сучасні молоді фахівці, їхній професійний розвиток, трудова діяльність та сприяння економічному зростанню України через офіційне працевлаштування, сплату податків та побудову успішної кар'єри у вітчизняних компаніях є ключовими чинниками відновлення держави. Значні руйнування підприємств критичної інфраструктури та різних галузей бізнесу, що стали наслідком війни, а також скорочення ВВП вимагають кардинального оновлення політики державного регулювання та управління в економічній сфері. Серед основних викликів, які постають перед економікою України, — стрімке зростання рівня безробіття, нестабільність державних фінансів, а також відтік молодих фахівців, які змушені виїжджати за кордон задля забезпечення власної безпеки, що знижує ресурс людського капіталу й потенціал для відновлення країни. Загалом, на нашу думку, на державному рівні варто підтримувати питання щодо зайнятості як молодих фахівців, так і громадян працездатного віку. Пріоритетом має бути створення робочих місць у державному секторі, підтримка розвитку приватного бізнесу та відновлення регіональної інфраструктури як важливих складових економічної стабільності та розвитку України [1].

Розвиток співпраці між ЗВО та бізнесом наразі стикається зі значними обмеженнями, серед яких критичними є нестача кадрових ресурсів і відсутність належних зв'язків для ефективної реалізації спільних проєктів. У контексті післявоєнного відновлення України та євроінтеграції стратегічне партнерство між ЗВО, державними інститутами й бізнесом набуває особливого значення. Така співпраця сприятиме ефективному впровадженню компетентнісного підходу у підготовці фахівців, підвищенню їхньої кваліфікації та відповідності новим викликам, що стоять перед країною. Інтеграція освіти та бізнесу створює нові можливості для підготовки кадрів, здатних реалізувати інноваційні проєкти, спрямовані на сталий економічний розвиток та відновлення інфраструктури України [2].

Основою для нашого аналізу та висновків є результати опитування роботодавців та партнерів, що долучилися до опитування, яке проводилося у 2023 році. Для дослідження можемо проаналізувати відповіді респондентів на запитання, що дають нам змогу сформулювати певне бачення щодо ситуації на ринку праці та визначити соціально-економічне становище, у якому перебувають компанії-роботодавці, які долучилися до опитування. Серед перших запитань, відповіді на які ми можемо дослідити та зро-

бити певні висновки, як же війна вплинула на роботу компаній-роботодавців, таке: «Чи змінилася діяльність Вашого підприємства/установи/організації за останній період»? Більшість опитаних респондентів, а це 76,5% зазначили, що нічого не змінилося, 14,8% вказали, що продовжують працювати, але не на повну потужність. Варто наголосити, що більша частина опитаних компаній, що долучилася до опитування, представляють західний та центральний регіони України. На запитання «Чи змінили Ви місцезнаходження Вашого підприємства/установи/організації у зв'язку з бойовими діями на території України»? 97,5% респондентів зазначили, що не змінювали. На нашу думку, частка респондентів, що вказали на стабільність у діяльності організацій, свідчить про певну стійкість цих регіонів до кризових змін, а ті підприємства, що продовжують діяльність, але не на повну потужність, потребують підтримки у відновленні або підсиленні їхніх ресурсів. І саме ці організації та підприємства потенційно зацікавлені в розробці адаптаційних освітніх програм, зокрема короткострокових курсів, орієнтованих на підвищення ефективності й раціоналізацію робочих процесів. Підтримка таких підприємств через освітню співпрацю, зокрема шляхом залучення випускників і стажерів, може стати дієвим інструментом відновлення їхніх потужностей. Підприємства, що не змінили місцезнаходження своїх виробничих потужностей попри бойові дії, свідчать про зосередженість бізнесу на збереженні локальної присутності. Це відкриває нові можливості для інтенсифікації співпраці з місцевими ЗВО, що дозволить посилити кадровий потенціал регіону та підтримувати його економічну стабільність.

Однозначно, що війна та непроста соціально-економічна та психологічна ситуація впливають на ринок праці. На запитання «З якими труднощами Ваша організація зустрічається найчастіше в підборі персоналу зараз»? ми можемо перерахувати такі основні труднощі, які зазначили респонденти: кадровий дефіцит (59,3%), високі очікування щодо заробітної плати (59,3%), відсутність мотивації у персоналу та брак досвіду (34,6%).

Щодо питання «Чи спостерігаєте Ви тенденцію частішого залучення до роботи студентів», то 45,7% респондентів зазначили, що «так», 32,1% відповіли, що «частково», і 22,2% відповіли, що не спостерігають тенденції щодо залучення студентів. Форми працевлаштування, які компанії готові запропонувати студентам та випускникам без досвіду, такі: постійна робота (повний робочий день) — 65,4%; постійна робота (гнучкий графік) — 45,7%; тимчасова робота (сезонна робота) — 25,9% та дистанційна робота — 14,8%. Варто наголосити, що результати опитування висвітлюють виклики, з якими стикається ринок праці в умовах війни та соціально-економічної нестабільності, а також вказують на можливості співпраці між бізнесом та закладами освіти для підтримки кадрового потенціалу. Основні труднощі, такі, як кадровий дефіцит, високі очікування щодо заробітної плати, відсутність мотивації та брак досвіду, створюють потребу в адаптивних програмах розвитку персоналу, які можуть стати сферою співпраці бізнесу та освіти. Кадровий дефіцит підкреслює необхідність формування нових кваліфікацій через професійну підготовку молоді. Співпраця між бізнесом і ЗВО може включати дуальні програми, які дозволять студентам отримувати практичний досвід ще під час навчання. Відсутність мотивації та браку досвіду у персоналу свідчить про потребу у програмах наставництва і стажувань, що не лише підвищують професійні компетенції молодих фахівців, але й сприяють формуванню соціально відповідального та мотивованого персоналу, готового до роботи у кризових умовах.

Адаптація бізнесу до умов, що склалися внаслідок міграційної кризи та післявоєнної відбудови, вимагає від підприємств високої гнучкості й інноваційного підходу, які стають основою для інтеграції освіти і бізнесу в процесі економічного відновлення України. Сучасні компанії мають потребу у перегляді стратегій управління персоналом, зокрема з огляду на нові демографічні реалії та зміни на ринку праці. Це зумовлює необхідність тісної співпраці із ЗВО для створення навчальних і адаптаційних програм, спрямованих на інтеграцію мігрантів та відновлення кваліфікованої робочої сили. Важливим аспектом стає надання мігрантам доступу до освітніх програм, що сприяє їхньому професійному зростанню й успішній соціальній адаптації. Компанії повинні адаптувати свої маркетингові стратегії, враховуючи зміну структури споживчого попиту, що є результатом демографічних і соціальних трансформацій. Це потребує від бізнесу не лише розуміння нових потреб і пріоритетів клієнтів, а й створення продуктів і послуг, що будуть максимально відповідати новим соціально-економічним умовам [3].

ВИСНОВКИ. Ключову роль у процесі відбудови та посилення конкурентоспроможності відіграють інвестиції в технології та інновації, які можуть стимулювати розвиток освіти й підвищення кваліфікаційних навичок фахівців. Це створює передумови для тісного партнерства між бізнесом та ЗВО, що сприятиме зростанню продуктивності праці, підвищенню ефективності бізнес-процесів та підтримці інноваційних рішень. Крім того, бізнес має бути готовим до виконання нових регуляторних вимог та врахування державних політик, які спрямовані на підтримку мігрантів і стимулювання післявоєнного економічного відновлення. Таким чином, інтеграція освіти і бізнесу в процесі післявоєнної відбудови України стає важливим інструментом для формування конкурентоспроможного та соціально орієнтованого середовища, яке здатне ефективно реагувати на сучасні виклики та потреби суспільства. Також така синергія та інтеграція сприяє підготовці фахівців, здатних ефективно працювати в умовах постійних змін і відновлення економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сновидович І. Г., Кохан М.О. Оцінка стратегічної конкурентоспроможності випускників ЗВО на ринку праці в контексті викликів війни в Україні та рішень ЄС щодо європейського ринку навичок: компетентісний підхід // Стратегія економічного розвитку України. 2023. № 53. С. 218-230. URL: http://sedu.kneu.edu.ua/issue/view/sedu_53_2023/sedu_53_2023 DOI 10.33111/sedu.2023.53.218.230
2. Гринькевич О. С., Сновидович І.Г., Марець О.Р. Міжкультурні комунікації зі стейкхолдерами в управлінні якістю і конкурентоспроможністю вищої освіти (приклад Львівського університету) // Економіка та суспільство. 2024. № 66. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4636>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-97>.
3. Ліба Н. С., Лендел М. М., Брецько Ю. Ю. Розвиток бізнесу в умовах післявоєнної відбудови та міграційної кризи в Україні // Інтернаука. Серія «Економічні науки» : міжнародний науковий журнал. 2024. № 5 (85). URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/handle/123456789/11457>. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-5-9945>

Марина Литвин,
*членкиня правління ВГО «Інноваційний університет», членкиня правління УАЄС,
директорка Центру зі сталого розвитку НТУ «Дніпровська політехніка»,
координаторка проєкту UNICOM «Університети Громади: посилення співпраці»,
дослідниця Університету Марії Склодовської-Кюрі (Польща),
кандидатка економічних наук, доцентка*

10-РІЧЧЯ ПРОЄКТУ «ІННОВАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ І ЛІДЕРСТВО» ТА 5-РІЧЧЯ ВГО «ІННОВАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Ідея створення проєкту та ВГО «Інноваційний університет» належить президенту Міжнародного фонду дослідження освітньої політики Фінікову Тарасу Володимировичу.

Проект «Інноваційний університет і лідерство» спрямований на розвиток та оптимізацію освітнього і наукового середовища в Україні:

- **2014-2015** — I фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство».
- **2015-2016** — II фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — «Забезпечення якості та інтернаціоналізація».
- **2017-2018** — III фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — «Впровадження інновацій і відносини зстейкхолдерами».
- **2018-2019** — IV фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — «Комунікаційні стратегії та відносини університет-школа».
- **2019-2020** — V фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — «Інтердисциплінарність та міжгалузевість і стратегії розвитку університету».
- **2022-2023** — VI фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — «Моделі академічної автономії та університет в системі освіти впродовж життя».
- **2024-2025** — VII фаза проєкту «Інноваційний університет і лідерство» — Моделі навчальних закладів і стратегії розвитку.

Проект «Інноваційний університет і лідерство» реалізується за підтримки Міністерства освіти і науки України та під почесним патронатом Фондації польських ректорів — Інституту суспільства знань. Співорганізаторами є Міжнародний фонд досліджень освітньої політики, Спілка ректорів вищих навчальних закладів України.

Метою проєкту є підготовка академічних лідерів, що мають бажання та здатні впроваджувати інноваційні освітні та управлінські технології в практики української вищої школи.

Всеукраїнська громадська організація «Інноваційний університет» є добровільним об'єднанням фізичних осіб, створеним для здійснення та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, освітніх, наукових та інших інтересів своїх членів та/або інших осіб.

ВГО «Інноваційний університет» було створено 16 серпня 2019 р. прогресивними освітянами та науковцями країни для сприяння розвитку, підтримки освітніх і наукових ініціатив в Україні, розвитку партнерства між різними інституціями на основі принципів відкритості, прозорості, законності, професійності та ефективності. Ідея створення ГО «Інноваційний університет» виникла під час круглого столу 20-21 березня 2019 р., проведеного на базі Сумського національного аграрного університету. 12 грудня 2019 р. відбулися загальні збори ГО «Інноваційний університет», на яких було затверджено концепцію та стратегію розвитку організації. В рамках організації створено 18 відокремлених структурних підрозділів в усіх регіонах України.

Цінності ВГО «Інноваційний університет» — Особистість — освіта — наука — інновації.

Метою діяльності організації є сприяння розвитку особистості, освіти, науки та впровадження інновацій. Напрями діяльності:

- Всеукраїнський та регіональний розвиток і мобілізація освітньої та наукової діяльності,
- Розвиток освітнього та наукового співробітництва,
- Сприяння та розширення мереж партнерства України з іншими країнами.
- Діяльність у сфері формальної освіти.
- Діяльність у сфері неформальної освіти.
- Діяльність у сфері інформальної освіти.
- Діяльність у сфері розвитку особистості, інституцій громадянського суспільства, державних органів та органів місцевого самоврядування.
- Діяльність у сфері інклюзії та вразливих верств населення.
- Діджиталізація.

Членство у ВГО «Інноваційний університет» набувається учасниками міжнародного освітньо-наукового проєкту «Інноваційний університет та лідерство» та іншими бажаючими шляхом подання заяви про вступ та за рекомендацією двох дійсних членів ВГО «Інноваційний університет». Неучасникам проєкту «Інноваційний університет та лідерство» обов'язковою умовою для вступу в ВГО «Інноваційний університет» є впровадження окремого проєкту.

**СЕКЦІЯ
«МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ В
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ»**

**SECTION
«MIGRATION CHALLENGES
IN THE PROCESSES
OF EUROPEAN INTEGRATION:
CONTEMPORARY TRENDS»**

Тарас Триндяк,
*директор департаменту економіки
та регіонального розвитку
Закарпатської обласної військової адміністрації*

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ВОЄННИЙ ЧАС: ДОСВІД ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Обласна державна адміністрація у сфері міжнародного співробітництва розвиває співпрацю з основними міжнародними партнерами та донорами, серед яких ПРООН та USAID. Співпраця передбачає реалізацію низки ініціатив, серед яких:

- розвиток та підтримка проєктів громадянського суспільства;
- надання інституційної підтримки місцевим громадам та окремим об'єднанням громадян;
- підтримка малого та середнього бізнесу в регіоні;
- розвиток та підтримка соціальних ініціатив членів громад;
- планування розвитку територій та управління земельними ресурсами;
- співробітництво між територіальними громадами;
- залучення мешканців до процесів прийняття рішень у громадах;
- фінансова підтримка для реалізації найбільш актуальних ініціатив громад.

Закарпатська область бере участь у трьох Програмах транскордонного співробітництва і отримає близько 16 мільйонів євро від ЄС для реалізації проєктів розвитку в межах транскордонних програм.

Впродовж 2024 — 2025 років заплановано нові конкурси проєктних ініціатив у рамках Програм транскордонного співробітництва «Угорщина — Словаччина — Румунія — Україна 2021 — 2027», «Польща — Україна 2021 — 2027», «Румунія — Україна 2021 — 2027» за пріоритетами: навколишнє середовище, культура, співпраця, охорона здоров'я.

В рамках Програми транскордонного співробітництва Interreg VI-A NEXT «Угорщина — Словаччина — Румунія — Україна 2021 — 2027» було відібрано 39 проєктів.

22 серпня 2024 року в рамках візиту маршалека Люблінського воєводства до Закарпатської області було обговорено можливості та напрями реалізації спільних проєктних ініціатив. Зокрема, у рамках візиту відбулося підписання грантової угоди між ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та Університетом Марії Кюрі-Склодовської у Любліні щодо реалізації грантового проєкту «Водозберігаючі рішення для пом'якшення впливу зміни клімату» Програми транскордонного співробітництва Interreg VI-A NEXT «Польща — Україна 2021-2027».

Закарпатська область також є учасником реалізації проєктів у рамках стратегії ЄС для Дунайського регіону. На території області реалізуються 8 проєктів.

На сторінці управління єврорегіональної співпраці Закарпатської обласної військової адміністрації, в соціальній мережі Facebook постійно інформується про ак-

туальні грантові можливості та програми міжнародної технічної допомоги, (<https://www.facebook.com/zakzez>) Зокрема, щомісячно оновлюється каталог грантових програм та конкурсів для представників різних сфер, таких, як аграрна сфера, навколишнє середовище, культура, журналістика, наука тощо.

Область активно бере участь у реалізації Плану відновлення України, спрямованого на прискорення стійкого економічного зростання. В рамках плану визначено перелік національних програм для досягнення ключових результатів, серед яких: Енергетична незалежність та Зелений курс; Поліпшення бізнес-середовища; Цифрова держава; Розширення та інтеграція логістики з ЄС; Розвиток системи освіти; Модернізація системи охорони здоров'я та інші.

Індустріальні парки є одним із інструментів регіонального розвитку, завдання яких — розвинути економічну спроможність території з метою поліпшення її економічних перспектив, створення нових робочих місць та підвищення якості життя населення.

На сьогодні в Закарпатській області нараховується 9 індустріальних парків з відповідними територіями та всіма необхідними комунікаціями для безперебійної роботи. Загальна чисельність запланованих нових робочих місць — 17 845. Із загальної кількості зареєстрованих індустріальних парків активно розпочали діяльність індустріальні парки «Френдлі Вінтехнолоджі» та «БФ ТЕРМІНАЛ», які утворені релокованим бізнесом. Функціональним призначенням індустріального парку «Френдлі Вінтехнолоджі» є розміщення підприємств з виробництва будівельних металевих конструкцій і їх частин, виробництво електричного устаткування, їх ремонт і технічне обслуговування, установлення та монтаж вітрогенеруючих установок, а функціональне призначення індустріального парку «БФ ТЕРМІНАЛ» — перевантажувальний комплекс, що передбачає виробництво (переробку) лісогосподарської продукції та логістичні операції з експортоорієнтованою продукцією.

Повномасштабне вторгнення російських військ зумовило масштабну за обсягами внутрішню міграцію населення та релокацію бізнесу.

Область прийняла найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб. За оперативними даними мобільних операторів за станом на сьогоднішній день понад 300 тис. внутрішньо переміщених осіб перемістилися на територію Закарпаття. Однак відповідно до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, держателем якої є Міністерство соціальної політики України, станом на 01.10.2024 року в області на обліку перебуває 126 582 внутрішньо переміщені особи, в тому числі 37 778 дітей, 4 684 особи з інвалідністю, 18 247 осіб похилого віку.

Після взяття на облік за місцем фактичного проживання та отримання довідки встановленого взірця всі внутрішньо переміщені особи мають право на призначення та виплату усіх видів державних допомог та отримують соціальні, освітні, медичні послуги відповідно до потреб і вимог чинного законодавства.

Загальна сума коштів нарахованої державної фінансової допомоги лише на проживання внутрішньо переміщеним особам у січні-вересні 2024 року становила 541,128 млн. гривень. На 2024 рік у місцевих бюджетах області було передбачено видатків, пов'язаних з наданням підтримки та допомоги внутрішньо переміщеним особам, у загальній сумі 43,549 млн гривень. За січень-вересень 2024 року з місцевих бюджетів здійснено касових видатків у сумі 23,559 млн гривень.

Для виконання заходів гуманітарного реагування обласна військова адміністрація співпрацює з більш як 20-ма міжнародними, громадськими, благодійними організаціями, фондами. Зокрема з ADRA Ukraine, People in Need, IOCC, Medecins Sans Frontieres, UNHCR, KOLPING, Восток SOS, Товариством Червоного Хреста України, Ужгородським національним університетом, Благодійною організацією «Дім Милосердя», Українською фундацією громадського здоров'я, Комітетом медичної допомоги в Закарпатті, Благодійним фондом КАРИТАС, МОМ ООН та інші. Всі 64 територіальні громади області охоплено гуманітарною допомогою благодійних організацій.

В області забезпечено функціонування інформаційних сайтів, зокрема це офіційні сайти обласної військової адміністрації, районних військових адміністрацій, виконавчих органів місцевих рад (ТГ), їх сторінок у соціальних мережах, де висвітлюються організаційні заходи щодо забезпечення всебічної підтримки внутрішньо переміщених осіб. При обласній військовій адміністрації утворено Раду з питань внутрішньо переміщених осіб як консультативно-дорадчий орган. Відповідні ради утворено при 6 районних військових адміністраціях та 14 виконавчих комітетах місцевих рад (ТГ). Робота щодо утворення рад в усіх територіальних громадах області триває. В усіх 64 територіальних громадах області визначені відповідальні особи з питань внутрішньо переміщених осіб.

За даними Міністерства економіки України до Закарпатської області перемістилося 17 відсотків усього релокованого бізнесу. Область посіла друге місце після Львівської, яка прийняла найбільше бізнесу з територій України, де велися бойові дії. Крім того, багато суб'єктів господарювання перевезли до області своє обладнання власними силами, без підтримки держави.

За наявними адміністративними даними, в області перебуває 282 підприємства різних форм власності, які перемістили свої бізнеси до Закарпаття.

Кількість релокованих бізнесів в області динамічна, постійно змінюється і залежить від безпекової ситуації на території прифронтових областей України.

У розрізі видів економічної діяльності найбільшу питому вагу у загальній кількості релокованих до області суб'єктів господарювання займають підприємства, які належать до сфери послуг, у т.ч. медичних, освітніх, торговельних та інших (33,0 відс.) та ІТ індустрії (30,1 відс.). Питома вага підприємств переробної промисловості у загальній кількості релокованих до області підприємств займає 26,6 відс.; до сфери будівництва належать 6,0 відс. підприємств; до сільського та лісового господарства — 2,1 відс., до сфери транспорту (вантажні перевезення) — 1,8 відс.; виробництва електроенергії — 0,4 відс.

Питома вага ФОПів у загальній кількості релокованих до області підприємств — 34,3 відсотка.

Серед найбільших виробничих підприємств, які релокували бізнес до Закарпаття, можемо назвати такі, як:

- виробнича корпорація родини Шуфані, до складу якої входять 11 компаній, різних за профілем діяльності, але об'єднаних кількома спільними рисами — займаються обробкою металу і виготовленням обладнання для його обробки;
- компанія «Вітряні парки України» (виробник вітроенергетичних установок (ВЕУ) мультимегаватного класу та надавач послуг з їхнього монтажу та введення в

експлуатацію) разом із ТОВ «ФУРЛЕНДЕР ВІНДТЕХНОЛОДЖІ», ТОВ «ФВТ СЕРВІС»; ПрАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування», ТОВ «СТРОЙУКОМ»;

- AJAX SYSTEMS (розробник і виробник бездротових систем безпеки);
- CentraVis Ltd (розробник і виробник безшовних алюмінієвих труб);
- SOTON (виробник полікарбонатних листів);
- ZENTEX (виробник протиопікових гелевих серветок та пов'язок «ОпiкУн», дезінфікуючих засобів для шкіри «ДезУн»);
- SheMax Ukraine (виробник електрообладнання для салонів краси);
- APEX PLANT (виробник полімерної продукції);
- ТОВ «МОНІ» (підприємство з виробництва парфумних і косметичних засобів бренду Sane).

Розширює свої потужності ТОВ «БІОФАРМА ПЛАЗМА» шляхом будівництва в області заводу з виробництва лікарських засобів (імунобіологічних препаратів).

Протягом січня — вересня релокованими суб'єктами сплачено до зведеного бюджету — 2 358 390,2 тис. грн, в т. ч. до державного бюджету — 2 039 186,1 тис. грн, до місцевого бюджету — 319 204,1 тис. грн, ПДФО — 233 391,5 тис. грн., ЄСВ — 248 669,7 тис. грн.

Найбільші платники податків серед релокованих підприємств за січень-вересень 2024 р. (за надходженнями до місцевого бюджету):

ПрАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування»; ТОВ «Перечинський механічний завод»; ТОВ «Ужгородський машинобудівний завод»; ПАТ «Сєверодонецьке науково-виробниче об'єднання «Імпульс»; ТОВ «Чернівецький завод прокатних валків» (ТОВ «ЧЗПВ»); ТОВ «СТРОЙУКОМ»; ТОВ «АДЖАКС СІСТЕМС МАНЮФЕКЧУРІНГ»; ТОВ «МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ЗАВОД АВТОТРАКТОРНИХ ЗАПЧАСТИН» (ТОВ «МЗАТЗ»); ТОВ «Ужгородський балонний завод»; ТОВ «Френдлі Вінд Технолоджі» (ФВТ).

В області зберігається позитивна тенденція щодо збільшення кількості господарюючих суб'єктів як юридичних, так і фізичних осіб-підприємців. Станом на 01.10.2024 р. їх кількість становить 80 868 одиниць, у т.ч. 52153 — фізичні особи підприємці; 28 715 один. — юридичні особи. Темп зростання у порівнянні до 01.01.2024 року склав 102,6 відс., а до 01.01.2022 року — 109,3 відс.

Зростає загальний обсяг доходів суб'єктів господарювання. Так, загальний обсяг доходів СГ на одну особу за 1 півріччя 2024 року сягнув 72816 грн., що на 34,7 відс. більше відповідного періоду 2023 року.

Темп росту фактичних надходжень доходів до державного бюджету за січень-вересень 2024 року становить 171,9 відс. до відповідного періоду 2023 року (25 779 389,2 тис. грн). Разом з тим, темпи росту фактичних надходжень доходів до місцевого бюджету за цей період знизилися і становлять 91,1 відс. до відповідного періоду 2023 року. Зазначене зумовлено спрямуванням військового ПДФО до держбюджету. Аналіз сплати суб'єктами господарювання до місцевих бюджетів області податку на доходи фізичних осіб у зіставних умовах за січень-вересень 2024 року показує, що темп росту до відповідного періоду 2023 року становить 122,1 відс.

Військовий стан призвів до виникнення у бізнесу багатьох проблем, які потребують швидких рішень

Проблемні питання, які виникають у бізнесу, в т.ч. і релокованих підприємств, є різними, але основними на сьогодні є такі, як:

нестача кадрів внаслідок того, що частина персоналу покинула локацію базування бізнесу та/або мобілізована;

на обласному ринку відсутні кваліфіковані працівники необхідних професій;

серйозні трансформації у логістиці імпорту та експорту товарів, сировини;

енергетичний блекаут та інше.

З метою створення дієвого механізму та інструментів підтримки бізнесу Закарпатською ОВА:

відкрито новий цифровий інформаційно-довідковий портал «Допомога Закарпаття», на якому кожен може знайти або додати необхідну інформацію: вакансії, пошук спеціалістів, підтримка бізнесу, житло, соціальна підтримка, донорство, допомога ЗСУ та багато іншого;

запроваджено на постійній основі платформу онлайн-зустрічей — «Діалог влади і бізнесу» (щочетверга з 15.00 до 17.00). На такі зустрічі запрошуються керівники місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, контролюючих органів, представники територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади, обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, де спільно з бізнесом розглядаються і вирішуються проблемні питання в межах компетенції обласної військової адміністрації.

На постійній основі здійснюється промоція державних та міжнародних проєктів/програм, які спрямовані на підтримку підприємницької діяльності.

Зокрема державна політика «Зроблено в Україні», започаткована президентом України, має на меті залучення інвестицій для розвитку українських виробників, збільшення виробництва продукції із високою доданою вартістю та стимулювання попиту на українські товари.

Політика «Зроблено в Україні» містить в собі такі інструменти підтримки бізнесу:

Програма «Доступні кредити 5-7-9%»

Наразі фокус програми сконцентровано на інвестиційних цілях. Крім того, вона дозволяє бізнесу та населенню відновлювати власні енергетичні спроможності. Зокрема, бізнес може придбати та встановити електрогенераційні установки на газі. Сума пільгового кредиту — до 150 млн гривень, строк кредитування — до 10 років.

Також діє програма «Доступні кредити 5-7-9%» для ОСББ та ЖБК. Сума такого кредиту може становити до 5 млн грн терміном до 5 років під 7% річних.

Програма компенсацій аграріям за придбання техніки та обладнання українського виробництва

Держава через уповноважені банки компенсує аграріям, які купують техніку та обладнання українського виробництва, до 25% їх вартості. При цьому локалізація виробництва такої техніки чи обладнання має перевищувати 60%.

Програма компенсацій за придбання українського енергетичного обладнання, колісної техніки

Держава компенсує покупцям 15% (без урахування ПДВ) вартості придбаного українського енергетичного обладнання, колісної техніки, наприклад вітчизняних автобусів, тралів та будівельної, комунальної і спеціальної техніки.

Грантова програма на розвиток переробних підприємств

Для переробних підприємств держава надає гранти на суму до 8 млн грн в розмірі до 50% вартості проєкту з розвитку переробки, а для підприємств звільнених територій чи виробників дронів — до 80%.

Грантова програма «Власна справа»

В рамках цієї програми підприємці можуть отримати гранти на відкриття чи розвиток власної справи за умови створення нових робочих місць. Кошти можуть бути використані, зокрема, на придбання обладнання, закупівлю сировини, оренду приміщення тощо.

Програма грантів для ветеранів та ветеранок, їхніх дружин і чоловіків

Ветерани та ветеранки, їхні дружини чи чоловіки можуть отримати грант до 1 млн грн чи до 500 тисяч відповідно на старт або розвиток бізнесу. Умови програми також передбачають створення нових робочих місць.

Програма доступного іпотечного кредитування «Оселя

Програма передбачає надання пільгових кредитів для військовослужбовців та силовиків, медичних педагогічних та науково-педагогічних працівників під 3% річних. Для інших громадян, які не мають власного житла або потребують покращення житлових умов, під 7%.

Ця програма виконує не лише соціальну функцію, але і стимулює розвиток будівництва, виробництва будівельних матеріалів та супутніх галузей.

Локалізація

При закупівлях через тендерні процедури міського транспорту, комунальної техніки, залізничного транспорту і продукції енергетичного машинобудування вимагається не менше 20% української складової. Уряд планує і надалі розширювати вимоги до локалізації на нові категорії товарів, у тому числі на оборонні закупівлі.

Підтримка несировинного експорту

Експортно-кредитне агентство України підтримує несировинний експорт. В середньому одна гривня страхової відповідальності ЕКА приносить більше 11 грн майбутньої експортної виручки.

Розвиток індустріальних парків

Програма передбачає фінансування до 150 мільйонів гривень для забезпечення будівництва необхідної інфраструктури індустріальних парків. Кошти надаються на безповоротній основі, покриваючи до 50% кошторисної вартості робіт, таких, як облаштування території або будівництво інженерно-транспортної інфраструктури. Також програма передбачає компенсацію до 50% вартості приєднання до електромереж. Для деокупованих територій держава покриває 80% вартості.

Офіси «Зроблено в Україні»

Для малого і мікробізнесу доступні також консультації щодо програм підтримки в регіональних офісах «Зроблено в Україні». Це — мережа просторів, які надаватимуть весь комплекс послуг — від інформування і до практичної допомоги. Такий офіс відкрито і в обласному центрі Закарпаття. Фахівці офісу надають практичну допомогу в написанні бізнес-планів, оформленні документів для участі в грантових програмах, консультації щодо можливостей отримання ваучера на навчання, компенсацій за працевлаштування безробітних, внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, за облаштування робочих місць для працівників з інвалідністю тощо.

Програма «Шкільний автобус»

Щороку уряд закладає в бюджет близько 1 млрд грн для закупівлі шкільних автобусів українського виробництва. Розподіл цих грошей між областями відбувся пропорційно кількості учнів, які потребують підвезення до закладів освіти. Програма виконує подвійну функцію — соціальну та стимулює українське машинобудування.

Маркування товарів «Зроблено в Україні»

В рамках політики «Зроблено в Україні» держава стимулює попит на товари українського виробництва. Зокрема, локальні виробники можуть маркувати свою продукцію, яку буде легко виокремити завдяки спеціальному логотипу «Зроблено в Україні». Розроблено логотип, наліпки для маркування та брендбук, які можна отримати на безоплатній основі.

Національний кешбек «Зроблено в Україні»

При купівлі українських товарів з використанням банківських карт покупцеві буде нараховуватись кешбек в розмірі 10% від їхньої вартості.

Суб'єкти господарювання залучаються до реалізації обласних програм, зокрема: програми підтримки місцевих підприємців в умовах енергетичної кризи — «Energy help», яка передбачає компенсацію суб'єктам господарювання частини вартості придбаних альтернативних джерел генерації енергії за власні або кредитні кошти. Фінансування програми здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету та бюджету територіальних громад за їх погодженням;

програми здійснення компенсації частини відсоткових ставок за користування кредитами в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єктам господарювання переробної галузі промисловості, які здійснюють виробництво кінцевої продукції для споживача, та/або сільськогосподарським товаровиробникам. Фінансування програми здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету та бюджету територіальних громад за їх погодженням;

програми щодо фінансової допомоги підприємцям-початківцям на реалізацію бізнес-проектів (стартапів) за рахунок коштів обласного бюджету.

Проводиться робота щодо пошуку нових ринків та партнерів для забезпечення ефективного експорту продукції релокованих підприємств. Розроблено та видано Каталог релокованих підприємств, який включає основні відомості про підприємство та перелік продукції, що пропонується для збуту всередині країни та для експорту за кордон.

За підтримки уряду Німеччини та UNDP в Україні із 2023 року в області реалізується проєкт «Школа експортера». Навчались у школі як експортери-початківці, так і ті, хто є системними учасниками зовнішньоекономічної діяльності та прагне розширити свою присутність на іноземних ринках. Зокрема були присутні понад 20 представників місцевих і релокованих компаній, які представляють аграрну, харчову, текстильну, меблеву галузі, а також ті, хто займається експортом ІТ-послуг.

Захід відбувся у межах реалізації проєкту «Підтримка інклюзивного економічного розвитку в Україні шляхом поєднання просування експорту з регіональним розвитком та Цілями сталого розвитку», що реалізується Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні за підтримки проєкту міжнародної співпраці ReACT4UA («Застосування та імплементація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у сфері торгівлі»), який фінансується урядом Німеччини і реалізується німецькою федеральною компанією Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH.

Вже другий рік поспіль за підтримки УВКБ ООН та громадської організації «Не-ємія» в області проводиться «Ярмарок вакансій». До заходу долучаються і міжнародні та регіональні громадські організації. Вони презентують свої можливості працевлаштування та грантові програми для створення власного бізнесу.

Одним із пріоритетних та важливих напрямів розвитку області залишається розвиток виробництва енергії об'єктами відновлюваної енергетики. В умовах війни та намагання ворога знищити критичну інфраструктуру створення децентралізованої енергосистеми стає питанням нашого виживання та безпеки.

Закарпаття цього року стало регіоном-лідером серед інших за кількістю встановлених СЕС. У приватних домогосподарствах встановлено 4836 генеруючих сонячних станцій. Сумарна потужність генеруючих установок приватних домогосподарств становить 138 МВт. У пікові години літніх місяців при навантаженні Закарпаття близько 330 МВт потужністю генерації приватних домогосподарств покривається до 31% навантаження регіону.

Водночас на території Закарпатської області функціонують підприємства, на яких експлуатуються 65 генеруючих установок з виробництва електричної енергії з сонячного випромінювання сумарною потужністю 244 МВт.

Виробництво електроенергії здійснюється на 13 гідроелектростанціях загальною потужністю 42,148 МВт, із яких 7 малих гідроенергостанцій потужністю від 1 до 27 МВт, 5 міні-ГЕС потужністю від 0,6 до 1 МВт та одна мікроГЕС загальною потужністю 100 кВт.

Крім того, діють 3 біогазові електростанції, 1 ВЕС (введена в експлуатацію 22.07.2024 потужністю 4,8 МВт) та 3 газопоршневі установки потужністю 6,26 МВт (ФГ «Світ м'яса», ТОВ «Русинія», ТОВ «Тисагаз»).

До кінця поточного року на території Нижньоворітської територіальної громади Мукачівського району Закарпатської області планується запуск другої вітрової електростанції потужністю 4,8 МВт.

На території Буштинської територіальної громади Тячівського району Закарпатської області планується встановити 2 газопоршневі електрогенераторні установки загальною потужністю 2,1 МВт, які вироблятимуть електроенергію з природного газу, видобутого на Тереблянському родовищі.

До кінця першого кварталу 2025 року заплановано встановлення потужностей генерації електричної енергії (газопоршневих та когенераційних установок) понад 77 МВт.

Станом на теперішній час ПрАТ «Закарпаттяобленерго» отримано 22 звернення суб'єктів господарювання щодо приєднання газопоршневих та когенераційних установок до електричних мереж, а Закарпатською філією ТОВ «Газорозподільні мережі України» отримано 25 звернень суб'єктів господарювання, які планують приєднати енергогенеруючі (газопоршневі та когенераційні) установки до газорозподільних систем як з метою провадження господарської діяльності з виробництва електроенергії, так і для покриття власних потреб в енергоспоживанні.

В цілому до кінця 2025 року в області заплановано встановити 42 нові об'єкти розподільної генерації загальною потужністю понад 241 МВт, в тому числі 9 ВЕС потужністю 80,8 МВт, 25 газопоршневих, у тому числі когенераційних станцій загальною потужністю понад 137 МВт, 7 сонячних електростанцій загальною потужністю 21,0 МВт та комплекс установок для зберігання електроенергії на 2,2 МВт.

Закарпатська область має унікальний потенціал відновлюваних енергетичних ресурсів, придатних для розвитку відновлювальної енергетики. Це єдина область країни, де за умови суворого дотримання природоохоронних вимог сумарний потенціал технічно доступних відновлювальних джерел енергії та природного газу в області становить понад 3,27 млн т у.п.

Реалізація інноваційних проєктів у сфері відновлювальної енергетики є одним із пріоритетних стратегічних напрямів розвитку області.

Вікторія Смесова,
*доктор економічних наук, професорка,
професорка кафедри
економічної теорії та
міжнародних економічних відносин
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»,
академік Академії економічних наук
за напрямом «Міжнародна економіка».*
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-0444-4659>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ МІГРАЦІЇ ТА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

На території Європи процес міграції розпочався ще у XIX ст., коли практично 43 млн європейців перемістилися в інші країни світу і в першу чергу — у США. А вже з 50-х рр. XX ст. в європейські країни прибували мігранти з інших країн світу, оскільки ці країни стали привабливими для них. Основними чинниками, які сприяли цьому процесу, були соціальні та економічні умови, які надавалися мігрантам в країнах Європи, а також дефіцит внутрішньої робочої сили в європейських країнах, що планували покривати за рахунок біженців. В Європі з кожним роком ставало все менше населення працездатного віку, а людей похилого віку, навпаки, дедалі більше, що вимагало більшого обсягу соціальних та пенсійних витрат на його утримання. Крім того, країни Європи потерпали від нестачі висококваліфікованих спеціалістів, особливо технічних спеціальностей та високотехнологічних галузей. Тому європейські країни створювали привабливі умови для мігрантів таких спеціальностей.

З іншого боку, розширення ЄС у кінці XX ст. — на початку XXI ст. призвело до збільшення внутрішньої міграції робочої сили з країн Сходу Європи до країн Західної Європи, що було пов'язано з прагненням громадян країн, які приєдналися до Євросоюзу, отримувати більш високу заробітну плату в інших європейських країнах. І тільки приєднання Болгарії та Румунії до ЄС створило додаткове навантаження на соціальну систему ЄС, тому що мігранти з цих країн переміщувалися в основному не з метою працевлаштування, а з метою отримання соціальних виплат.

Такі фактори, як розширення ЄС, економічні і соціальні гарантії, політичні зміни, внутрішня демографічна ситуація стали основними чинниками, які вплинули на міграційну політику Євросоюзу. Ця політика має два основні вектори: зовнішньополітичний — контроль зовнішніх кордонів, захист країн Європи від нелегальних мігрантів, управління потоками мігрантів з інших країн; внутрішньо-інтегративний — створення умов для адаптації мігрантів в європейське середовище, врегулювання протиріч між різними етнічними групами в Європі, притулок для мігрантів.

На сучасному етапі розвитку посилилася актуальність розбудови ефективної міграційної політики ЄС, спрямованої на збалансування національних інтересів країн-учасниць Союзу та інтересів мігрантів, а також підвищення дієвості міграційних інститутів, законодавчої бази з питань регулювання міграційних потоків та умов надання притулку для мігрантів.

Одним із викликів для європейських країн стала війна в Україні та вимушена міграція українців до Європи у зв'язку з цим. Посилення тенденцій глобалізації, загострення політичної та економічної ситуації у країнах світу, початок повномасштабної війни в Україні призвели до різкого зростання біженців і мігрантів. Особливо гостро вплив міграційних процесів відчувають на собі країни Європейського Союзу. Традиційно біженці спрямовуються до країн, у яких є соціальна та економічна стабільність, існує високий рівень добробуту та якості життя, забезпечується захист людини державою, існує безпека для життя і здоров'я населення. Отже, йдеться передусім про розвинені країни. Притік потоків мігрантів до бідних країн та до країн із середнім рівнем розвитку є значно нижчим. Саме тому на сучасному етапі розвитку спостерігається найбільший притік біженців у країни ЄС (близько 7 млн осіб іммігрантів до країн ЄС-27 у 2022 році), які мають більш високий економічний розвиток.

Результати проведеного аналізу потоків емігрантів та іммігрантів до країн Євросоюзу у 2012-2022 рр. (рис.1), свідчить про значне збільшення показника іммігрантів у 2015, 2019 та у 2022 році. У 2015 році це було пов'язано з анексією частини України, у т.ч. Криму, Донецької і Луганської областей, виїздом багатьох українців до країн Західної Європи. У 2019 році сплеск мігрантів у країнах ЄС відбувся на фоні військового конфлікту у Сирії, коли до країн ЄС прибуло більше 3 млн осіб біженців, а у 2022 році в Україні почалася війна, і це призвело до масової евакуації населення в європейські країни та до найбільшої за масштабами міграційної кризи в Європі.

Загроза життю і здоров'ю населення України, втрата життя, доходів і заощаджень, окупація територій призвели до того, що українці (в основному жінки і діти) масово покидали своє місце проживання та переміщувалися до Європи в пошуках умов для нормального життя.

Так, у 2015 р. порівняно з 2014 р. приріст іммігрантів у ЄС становив 28,5%, у 2019 порівняно з 2018 роком — 6,95%, а у 2022 р. порівняно з 2021 роком — 70% відповідно, що відображає також висхідна динаміка тренду імміграційного потоку (рис. 1).

У структурі емігрантів з країн ЄС до інших країн світу спостерігалася стабільна ситуація у 2013-2015 рр., у 2016 році їх потік зріс порівняно з 2015 р. на 7,8%. Найменший рівень еміграції був характерним для 2020 р. у зв'язку з карантинем в результаті COVID-19, коли були закриті кордони і населення обмежене у своїх переміщеннях.

А у 2021 р. ріст емігрантів становив практично 29% відносно 2020 р., що було пов'язано з відкриттям кордонів та можливістю реалізувати «відкладене бажання» емігрувати до інших країн світу.

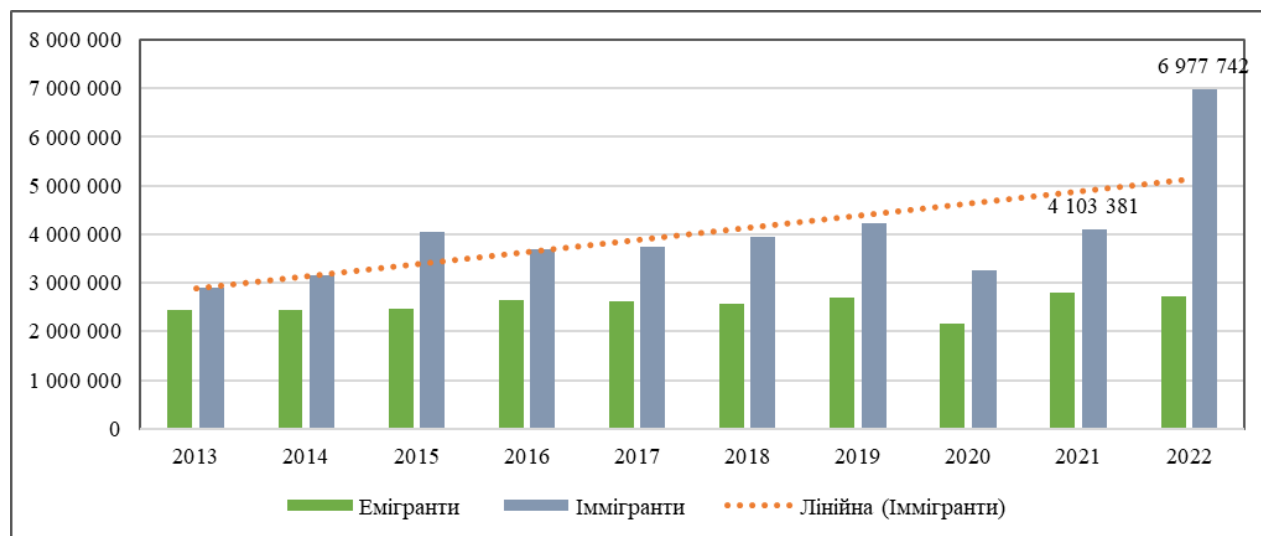

Рис. 1. Потоки емігрантів та іммігрантів в ЄС-27 у 2013-2022 рр. [1]

Значний притік іммігрантів до європейських країн у 2015 та у 2022 роках спричинила також анексія територій та подальша війна в Україні. Отже, передусім йдеться про вимушену міграцію населення з метою забезпечення життя і здоров'я людей, а не про трудову міграцію. За даними UNHCR у 2022 р. до країн Європейського Союзу з України виїхало більше 8,5 млн осіб. Згідно з даними Міжнародної організації міграції, станом на вересень 2023 р. приблизно 900 000 осіб повернулися назад в Україну. Станом на 16.05.2024 р. в Європі в якості біженців, переселенців, осіб з іншими міграційними статусами з України зареєстровано 5 942 300 осіб, а станом на 15.10.2024 р. — 6 191 800 осіб [2].

Таким чином, європейські країни стикнулися з новими для себе викликами щодо надання притулку, соціальної допомоги, асиміляції, працевлаштування біженців з України, надання їм нормальних умов для життєдіяльності та розвитку. І це стало основою для прояву у міграційній політиці ЄС викликів глобального характеру, оскільки за своєю чисельністю міграція з України перевищила всі попередні міграційні хвилі в багато разів, виявила внутрішні проблеми країн ЄС у цій сфері, додала до порядку денного необхідність розробки механізму швидкого реагування на непередбачені події та міграційні кризи. І умовою для подолання цих викликів є згуртованість і взаємодопомога європейських країн у сфері міграційних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Eurostat. Emigration. Databrowser. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00177/default/table?lang=en>.
2. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

*Наталія Гапак,
кандидат економічних наук, доцент*

*Ярослав Бойко,
кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

**МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЗАКАРПАТТЯ**

У межах роботи над науковою темою «Організаційно-економічні засади зміцнення потенціалу територіальних громад», що досліджується в Закарпатському регіональному центрі соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України у 2022-2024 рр., було проведено напівструктуроване інтерв'ю голів територіальних громад та анкетування представників органів місцевого самоврядування. Ним було охоплено органи влади у 55% міських, 33% селищних та 40% сільських територіальних громад, що загалом становить 41% усіх тергромад Закарпаття. Звісно ж, на потенціал територіальних громад Закарпаття, окрім інших факторів, має свій вплив і внутрішня міграція, що відбувається в результаті російсько-української війни, коли регіон позиціонується як чи не єдиний такий в Україні, що не зазнає фізичних руйнувань від обстрілів. Закарпаття об'єктивно стало одним з регіонів-лідерів за кількістю переміщеного населення, а також бізнесових структур. Сприяли цьому фактори відносного спокою, відсутності бомбардувань, близькості до кордонів ЄС, що спрацьовувало як певна гарантія стабільного та мирного життя. Крім того, часто ВПО зазначали про природні умови, привабливий екологічний стан, близькість і доступність природних об'єктів тощо. За потоками внутрішніх мігрантів почався і рух бізнесу, його релокація, пошук місць розміщення, перемовини з органами місцевої та регіональної влади щодо вибору земельних ділянок, об'єктів нерухомості і т.д. Незважаючи на невелику кількість підприємців і бізнесів, що перемістились у регіон, порівняно з кількістю місцевих СПД довоєнного періоду (менше 1% від діючих в області), а також з урахуванням галузевих особливостей релокованих ВЕДів, є всі підстави говорити про позитивний вплив цих процесів на економічний потенціал ТГ і регіону, на певні структурні зрушення в них. Як наслідок — створення Закарпатського ІТ-кластеру (2022 р.) та 6 нових індустріальних парків (2022-2024 рр., табл. 1). Як результат, Закарпаття продовжує показувати економічне зростання під час війни.

Таблиця 1

Індустріальні парки Закарпаття

Назва ІП	Місце розташування	Дата створення	Сфера діяльності	Площа, га	Нові роб. місця, чол.
Соломоново	с. Соломоново, Ужгородський р-н	6.06.2014	Автопромисловість, приладобудування	66,2	6000

Марамуреш	с. Біла Церква, Тячівський р-н	3.06.2022	Деревообробна і меблева промисловість	33,21	2500
Ужгород	м. Ужгород	16.12.2022	Виробництво будівельних матеріалів	10,19	500
Вестерн Індастріал	сmt Буштино, Тячівський р-н	2.06.2023	Виробництво меблів; вироблення виробів з деревини; вир-во буд. металевих конструкцій і виробів; вир-во скла і виробів зі скла; вир-во буд. матеріалів із глини	21,7	1100
Френдлі віндтехнологі	м. Перечин	1.08.2023	М/б, металообробка	16,5	745
БФ Термінал	сmt Батьово і с.Батрадь, Берегівський р-н	12.01.2024	Переробка деревини та виготовлення продукції з дерева (виробництво плит МДФ та CLT, ламінату і паркету)		2000
ЕКО Мукачево	м. Мукачево	12.07.2024	Деревообробка, вир-во паперу та паперових виробів, поліграфічна продукція, вир- во текстилю та електричного устаткування, металообробка, електронна промисловість, сфера інформації і телекомунікацій, альтернативна енергетика	23	900
Тячів	м. Тячів	30.05.2024	Вир-во скла і виробів з нього, деревопереробка, обробка та різка декоративного і будівельного каменю, науково-технічна діяльність	61,47	3100

* складено авторами за [1]-[7]

За даними опитування голів тергромад, найбільше суб'єктів релокованого бізнесу належить до переробної промисловості, а також оптової і роздрібної торгівлі, ремонту транспортних засобів. Менше громад зазначило про релокацію підприємств зі сфери будівництва та з надання інформаційних послуг. Крім того, були зазначені також такі сфери, як поводження з відходами, тимчасове розміщення і організація харчування, радіо- і телемовлення, комп'ютерне програмування і консультування, фінансова і страхова діяльність, операції з нерухомістю, турагентства і туроператори.

Переміщення внутрішніх мігрантів з окупованих територій та тих, що знаходяться в зоні бойових дій, не могли не вплинути на соціально-економічний стан та потенціал територіальних громад. Так, про збільшення видатків з бюджету громади для облаштування і забезпечення переселенців вказала місцева влада 83% ТГ, які мають своїм центром місто чи селище, і 64% ТГ з центром у селі. І цей наслідок є найсуттєвішим та найчастіше зустрічається у відповідях респондентів — 73% загалом по усіх опитаних громадах Закарпаття (табл. 2).

Таблиця 2

Результати опитування голів територіальних громад Закарпатської області щодо впливу війни і військового стану на потенціал ТГ

Вплив війни і військового стану на потенціал ТГ	Сільські ТГ		Селищні ТГ		Міські ТГ		Разом	
	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Збільшилися видатки з бюджету ТГ для облаштування/ забезпечення переселенців	9	64	5	83	5	83	19	73
Збільшилася наповнюваність шкіл/ садочків	5	36	3	50	4	67	12	46
Зменшилися надходження до бюджету ТГ	8	57	4	67	2	33	14	54
Зріс трудовий потенціал ТГ	0	0	2	33	3	50	5	19
З'явився новий зареєстрований переселенцями бізнес	1	7	1	17	3	50	5	19
Було перенесено бізнес з територій, які окуповані чи знаходяться у зоні бойових дій	1	7	1	17	3	50	5	19
Ніяк не вплинуло	0	0	0	0	0	0	0	0

* складено авторами за даними опитування голів територіальних громад Закарпаття

Про зростання наповнюваності шкіл/садочків зазначили 46% територіальних громад. Причому для міських громад це явище більш характерне (67% відповідей), ніж для селищних (50%) чи сільських (36%), що скоріше свідчить про більшу кількість внутрішньо переміщених осіб у міських громадах та зменшення їхньої чисельності у селищних, і тим більше у сільських громадах. Отже, вплив війни на зростання трудового потенціалу більше притаманний саме міським громадам (50% опитаних), а потім вже селищним (33% опитаних), і менше сільським громадам (0% опитаних). Що і засвідчила відповідь місцевих голів.

На зменшення надходжень до бюджету як наслідок війни вказало 54% голів територіальних громад. Більше ця проблема торкнулася селищних (67%) та сільських (57%) громад, ніж міських (33% опитаних) ТГ, що скоріше пов'язано зі спроможністю відповідних громад.

Релокація підприємств чи поява нового зареєстрованого переселенцями бізнесу для міських громад мала місце у 50% опитаних ТГ, для селищних — у 17%, для сільських — у 7%. Дані проведеного опитування також підтверджують наявну ситуацію з релокацією бізнесу до Закарпаття [8]. Разом з тим, очевидно, що внутрішні мігранти, крім збільшення навантажень на соціальну сферу, посилюють конкуренцію на ринку праці, що апріорі має позитивний вплив на ділову активність.

Отже, незважаючи на усі наявні виклики, вплив міграційних процесів на соціально-економічний розвиток визначається насамперед специфікою того чи іншого регіону України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. П'ятий індустріальний парк з'явиться на Закарпатті: для чого це рішення. Рубрика. URL: <https://rubryka.com/2023/08/03/p-yatyj-industrialnyj-park-z-yavytsya-na-zakarpatti-dlya-chogo-tse-rishennya/>
2. Новий індустріальний парк на Закарпатті: 2000 робочих місць та посилений економічний ефект для регіону. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/novyj-industrialnyi-park-na-zakarpatti-2000-robochikh-mists-ta-posylenyi-ekonomichnyi-efekt-dlia-rehionu>
3. Гордійчук І. В Україні буде створено ще один індустріальний парк. Главком. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/v-ukrajini-bude-stvoreno-shche-odin-industrialnij-park-931733.html>
4. Потаєва О. На Закарпатті з'явився новий індустріальний парк. Agrotimes. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/derzhavnyj-zemelnyj-kadastr-napovnyuvatymetsya-danyomy-pro-funkczionalni-zony/>
5. На Закарпатті хочуть створити п'ять індустріальних парків? Varosh. URL: <https://varosh.com.ua/noviny/na-zakarpatti-hochut-stvoryty-p-yat-industrialnyh-parkiv/>
6. Індустріальний парк «Марамуреш». URL: https://geipp-ukraine.org/industrial_parks/industrialnyj-park-maramuresh/
7. До реєстру індустріальних парків внесли два нових парки — на Закарпатті та на Черкащині. URL: <https://decentralization.ua/news/18154>
8. Бойко Я.М., Чубарь О.Г., Гапак Н.М. Вплив війни на економічний потенціал територіальних громад Закарпатської області: емпіричні дослідження та експертні висновки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2023. Випуск 2(62). С. 45-53.

ПОВЕРНЕННЯ МІГРАНТІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

*Доповідач: Іван Артьомов,
кандидат історичних наук, доцент,
заступник директора НН інституту
свроінтеграційних досліджень УжНУ*

ВСТУП

Російська агресія призвела до надзвичайної гуманітарної кризи в Україні та Європі. За різними оцінками, війна спричинила як внутрішнє (до 7 млн. чол.), так і зовнішнє (більше 7 млн. чол.) переміщення українців зі східних районів країни.

Відомо, що людський капітал для України — безцінний. Це основа економіки та запорука відновлення. Саме тому держава вже зараз працює над тим, щоб повертати своїх громадян із-за кордону.

Дослідження цих процесів та напрацювання методології раціонального вирішення проблеми повернення біженців — важливе завдання науковців. Для цього необхідно:

- обґрунтувати позицію України щодо повернення біженців;
- забезпечити інформаційно-консультативну підтримку процесу повернення біженців війни на батьківщину;
- скоординувати дієву комунікацію з країнами-реципієнтами щодо планів репатріації біженців війни;
- розробити програми адаптації біженців та забезпечити створення сприятливого психологічного клімату на місцях.

Вирішення цих та інших проблем, пов'язаних із поверненням біженців в Україну, передбачається в Стратегії демографічного розвитку України до 2040 року, яка схвалена Кабінетом Міністрів України 30 вересня ц. р.

Автори Стратегії вказують на швидке скорочення чисельності населення внаслідок депопуляції (перевищення кількості померлих над кількістю новонароджених) та масштабної трудової міграції, що часто переходить у постійну, тимчасової окупації частини території України, нових викликів і загроз, зумовлених збройною агресією.

«Україна потребує системного стратегічного рішення, яке дасть змогу мінімізувати демографічні ризики та пом'якшити загрози, забезпечити збалансоване довгострокове відтворення населення, необхідний обсяг людського капіталу і чисельність робочої сили для умов воєнного стану та повоєнного відновлення економіки й формування демографічної стійкості», — наголошується у документі.

У Стратегії вказується на необхідність «формування середовища, сприятливого для народження та виховання дітей, із забезпеченням економічної самодостатності сімей».

СЛАЙД 1

На 1 січня 2022 р. — до початку вторгнення РФ — в Україні проживало 42 мільйони осіб, зазначається в Стратегії. Станом на липень 2024 р. населення України оцінювали в 35,8 мільйона осіб, із яких 31,1 мільйона осіб жили на підконтрольних державі територіях. За прогнозами, до 2051 р. населення країни скоротиться до 25 млн. чоловік, зазначено у Стратегії демографічного розвитку до 2040 р.

Близько 60% усіх українських біженців зареєстровано у трьох європейських країнах, як свідчать дані Євростату. Зокрема найбільшу кількість біженців з України, які оформили статус тимчасового захисту, зареєстрували у Німеччині (1,36 млн осіб; 31,2% від загальної кількості у ЄС), Польщі (966,78 тис.; 22,4%) та Чехії (360,78 тис.; 8,4%).

Серед біженців було 39% жінок працездатного віку (18-59 років); 38% дітей до 18 років, 14% осіб, старших 60 років; 10 % — чоловіків. 51% біженців мають вищу і 28% — спеціальну освіту.

Для мінімізації існуючих викликів Кабміном України було створено Міністерство єдності, яке буде працювати з українською громадою за кордоном для повернення наших біженців.

СЛАЙД 2

Президент України Володимир Зеленський дуже хотів би, щоб українці повернулися додому, але «без примусу». Про це він сказав під час своєї пресконференції в рамках форуму «Україна 2024». «Ніхто не мав такий виклик: як повернути 7,5 мільйона людей... У нас 10,8 мільйона пенсіонерів. І якщо ми не повернемо 7,5 та не виведемо з тіні всіх платників податків — у нас серйозний виклик: як годувати наших пенсіонерів», — сказав Зеленський.

ЄС не повертатиме українських чоловіків мобілізаційного віку назад до України.

«Це неможливо згідно з Директивою про тимчасовий захист», — зазначила єврокомісар із внутрішніх справ Ілва Йоганссон. «Ми підтримаємо тих, хто хоче повернутися до України, і ми обговоримо з українською владою та українським урядом, як зробити це найкращим чином. Ми нікого не викидатимемо з ЄС». **Вона додала, що примусово з території ЄС нікого не видворятимуть.**

СЛАЙД 3**Наслідки міграції:**

1. «Ми фактично втратили в 2022 році 30% нашої економіки, нашого ВВП. Сьогодні для того, щоб підтримувати наших військових, ми маємо мати не менше 10 мільйонів робочих місць», — заявив Денис Шмигаль. Характерно, що перші опитування українських біженців війни свідчили, що понад 90% бажали щонайшвидше повернутися на батьківщину. Опитування взимку 2022-2023 рр. засвідчили, що лише 12% наших біженців планували повернутись в Україну, 65% мали надію повернутись колись, 18% не визначились, 5 % взагалі і не планували повертатись.

У той же час за даними МВФ Євросоюз витратив більше 40 млрд євро на підтримку біженців з України. Це 0,2% ВВП Європейського Союзу.

СЛАЙД 4

Слід зазначити, що українські біженці стали вагомим джерелом робочої сили в країнах проживання, інтегруючись у ринок праці. Для прикладу, половина українських біженців офіційно працевлаштована у Польщі. Центр досліджень міграції при Варшавському університеті повідомляв, що працевлаштовані біженці заплатили 2,4 млрд дол. США податків.

Ця сума перевищує фінансову допомогу, надану Україні. Українці зареєстрували в Польщі 48464 ФОП. Такі ж тенденції інклюзії релокованого бізнесу з України відбуваються і в інших країнах В-4.

Як бачимо, країни ЄС не можуть стверджувати, що українські біженці послабили їх економіку.

За даними Національного банку України, за кордоном українці витрачають до 2 млрд дол. США на місяць. Зазначимо, що тільки за березень 2022 р. мігранти з України вивели за кордон близько 10 млрд дол. США.

СЛАЙД 5

Євросоюз успішно вирішує проблему забезпечення трудовими ресурсами своєї економіки. Тому 27 червня у Страсбурзі ПАРЄ одностайно ухвалила резолюцію, присвячену терміновій необхідності знайти довгострокові політичні рішення для підтримки переміщених осіб із України: «Державам-членам Європейського Союзу варто розглянути можливість надати біженцям із України право на постійне проживання на своїй території після завершення дії статусу тимчасового захисту для українців у ЄС».

У резолюції ПАРЄ «**Терміновий заклик до Європи та її партнерів**» передбачено розглянути негайні та довгострокові політичні рішення на підтримку переміщених осіб в Україні». Зазначено, що саме для того, щоб привабити українців залишитись у країнах ЄС.

СЛАЙД 6

Тому ситуація для України є непростю, якщо врахувати, що вже з 1 січня 2025 р. для українців може з'явитися можливість змінити статус із тимчасового захисту на тимчасове перебування в країнах Європейського Союзу.

Розглядається можливість:

- спрощення визнання українських дипломів;
- безальтернативне навчання в європейських школах;
- максимальна трудова зайнятість українців і скорочення соціальних пільг;
- безкоштовне навчання мови;
- окрема допомога сім'ям із дітьми.

Це свідчить про те, що кількість тих, хто пов'яже свої плани на життя з Європою, може значно зрости.

Тому, якщо вже зараз не почати створювати умови для повернення вимушених мігрантів, Україна може втратити до 113 мільярдів доларів ВВП **за десять років**, що також може означати недоотримання близько 45 мільярдів доларів податкових надходжень.

СЛАЙД 7

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що проблема повернення вимушених мігрантів на батьківщину сьогодні є одним із найбільших викликів для безпеки України. Адже людський капітал — це потужний ресурс воєнного протистояння, післявоєнного відновлення та покращення надскладної демографічної ситуації.

Разом із цим необхідно враховувати реальність сьогодення, адже вона непроста. Свідченням цього є:

1. Тільки в країнах ЄС, Швейцарії, Ліхтенштейні і Норвегії перебувають 650 тис. українців призовного віку, які виїхали за кордон після початку повномасштабної війни, йдеться в даних Євростату. Видання ВВС порахувало, що разом із чоловіками, які опинились у ЄС до великої війни, в зазначених країнах перебувають 768 тис. українських чоловіків призовного віку. Ця цифра зівставна з кількістю мобілізованих за весь час повномасштабної війни.

2. Через масову міграцію українців, які стали біженцями і змушені жити за кордоном, українська економіка щомісячно втрачає майже 2 млрд дол. США. В той же час економісти прогнозують, що повернення біженців може коштувати Україні близько 10 млрд. дол. США на рік, а це дорівнює 5% ВВП.

СЛАЙД 8

МВФ прогнозує таку чисельність населення України (у млн осіб): 2024 р. — 33,4; 2025 р. — 34,3; 2026 р. — 35,1; 2027 р. — 35,8; 2028 р. — 36,0.

Тому Стратегія демографічного розвитку України до 2040 р. спрямована на реалізацію галузевих політик для підвищення народжуваності, зниження рівня передчасної смертності та повернення мігрантів. Документ також передбачає створення умов для комфортного життя в Україні: доступне житло, якісна громадська інфраструктура, безпечне середовище, безбар'єрність, інклюзивний ринок праці та соціальна згуртованість населення із забезпеченням рівних прав і можливостей, свободи та гідності громадян.

Крім того, Стратегія передбачає пошук швидких рішень для адаптації до демографічних викликів з метою набуття демографічної стійкості — здатності населення адаптуватися до демографічних змін і викликів із збереженням при цьому стабільності, життєздатності та ідентичності суспільства; можливістю збереження демографічного потенціалу під впливом негативних демографічних тенденцій.

Петро Токар,

*кандидат соціологічних наук, директор ННІ євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій УжНУ, експерт проєкту В-4
«Інклюзивна ЦСЄ: виклики та інтеграція біженців в Україні»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНКЛЮЗІЇ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ТА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ДОСВІД ЄС ТА УКРАЇНИ

Шановні пані та панове!

Маю честь щиро вітати Вас, учасників XVI Конгресу Української асоціації європейських студій (УАЄС), від імені колективу Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень УжНУ та більшості присутніх тут дослідників колишньої команди Центру Жана Моне УжНУ (повна назва — Транскарпатський центр Жана Моне з досліджень європейських стратегій розвитку УжНУ — ТЦЖМ), який успішно спрацював упродовж складних трьох минулих років (2020-2023), і приєднатись до тих побажань, які висловлені на адресу учасників нашого зібрання.

Для нас, чи не наймолодших серед членів УАЄС, тема конференції є актуальною і надважливою, дотичною до основних напрямів ТЦЖМ, органічною в контексті Стратегії України щодо вступу в ЄС. До того ж наш форум відбувається в умовах повномасштабної війни, яка вкрай загострила ситуацію в Україні і далеко за її кордонами. Агресор продовжує ескалацію намірів і дій, а поряд із цим торпедує поведінку суб'єктів міжнародних відносин, що призводить до кардинальної трансформації, формування нової структури світової політичної системи, а в ній нових глобальних викликів і загроз, які необхідно науково осмислювати, давати їм вивірені об'єктивні оцінки, зокрема і для оперативного застосування науково обґрунтованих напрацювань в академічній, освітянській та соціальній практиці.

В таких умовах нам з вами доводиться проводити нашу освітянську і наукову роботу в усіх регіонах на схід від Карпат, і чим далі, тим складніше. Проте ми прагнемо не втрачати темпи, а розвивати багаті, як бачимо із виступів, напрацьовані зв'язки з партнерами, як із національними, так і єврозакордонням.

Найперше йдеться про наше співробітництво в рамках різних проєктів з науковцями як сусідніх країн — членів ЄС, так і з більш далекими партнерами, зокрема із Центральної Азії. Найпліднішою в нашому Інституті є співробітництво в рамках реалізації проєктів програми Еразмус+ Жана Моне. Свідченням цьому є і плідна діяльність створеної УАЄС, до якої увійшла команда ТЦЖМ УжНУ. Слід підкреслити, що у нас за ці три роки активна співпраця розвивалася не лише з національними партнерами, а і ЗВО країн — членів ЄС, Вишеградської групи та іншими.

Свідченням цьому є й те, що, крім наших сусідів по В-4, ми провели міжнародну конференцію із партнерами з Румунії, низку заходів з науковцями зі Словаччини і Польщі, а також колегами — жанмоністами із ВНЗ Республіки Казахстан.

Одним із найефективніших є співробітництво саме в рамках реалізації міжнародних і саме названих проєктів. Тут здійснюються численні колективні наукові та освітні заходи, застосовуються системні підходи при аналізі наукових проблем чи проблемних ситуацій, відпрацьовуються набуті методології та методики їх досліджень, новітніх наукових пошуків, підготовки, організації та проведення різноманітних науково-освітніх заходів за їх результатами, запровадження того чи іншого науково-освітнього та практичного досвіду. Назву лише найголовніші з таких заходів, здійснених у рамках реалізації нашого проєкту ТЦЖМ.

Так, упродовж 2020-2023 років команда ТЦЖМ УжНУ разом з колегами із сусідніх країн ЄС, УАЄС, а також Республіки Казахстан провели:

- чотири міжнародні науково-практичні конференції та засідання міжнародних круглих столів за актуальними науково-освітніми проблемами;
- 15 літніх, осінніх та зимових науково-освітніх шкіл, тренінгових курсів, курсів лекцій за науково-освітніми програмами ЄС Еразмус+ проєктів Жана Моне;
- опубліковано матеріали заходів у 8 спеціальних випусках збірників наукових праць «Міжнародний науковий вісник» та «Геополітика України: історія і сучасність» УжНУ, зокрема і згаданих науково-практичних конференцій;
- вийшли у світ 6 навчально-методичних посібників, дві монографії, навчально-методичний комплекс із 5 посібників та двох хрестоматій (автор — координатор проєкту ТЦЖМ Іван Артьомов), а остання підсумкова монографія видана двома мовами та надіслана в усі національні, наукові та обласні бібліотеки, державні та дипломатичні установи низки країн та зарубіжних партнерів;
- на базі нашого Центру пройшли стажування низка докторантів і магістрантів із наукових установ наших партнерів, студенти і магістранти факультету історії і міжнародних відносин УжНУ;
- команда ТЦЖМ опублікувала понад 70 наукових статей, у тому числі і за активної участі присутніх тут наших партнерів;
- проведено спільне із словацькими колегами Інституту суспільних наук Словацької академії наук (докторка — Анка Калістова, м. Кошице) соціологічне дослідження на тему «**Міграція та зміни клімату**», а з січня 2024 року реалізується новий спільний міжнародний Вишеградський проєкт «Інклюзивна Центрально-Східна Європа: виклики та інтеграція біженців з України», де партнером поряд із ЗВО країн В-4 є також НН інститут євроінтеграційних досліджень УжНУ;
- здійснено спільно із органами місцевого самоврядування низку помітних заходів на території міста і Карпатського регіону;
- як особливий напрям ми виділяємо плідне і багаторічне співробітництво науковців кафедр УжНУ і ТЦЖМ зокрема з директором Інституту соціальних проблем (м. Братислава, СР) Григорієм Месежніковим та координатором проєкту Центру досконалості Жана Моне професоркою кафедри міжнародних відносин ЄНУ ім. Л. М. Гумільова (м. Астана) Жанар Медеубаєвою, які беруть активну участь у низці міжнародних заходів, які відбулися на базі ТЦЖМ за цей період. Таку роботу ми активно і надалі будемо продовжувати.

Але з плином війни постали нові проблеми і ризики сьогодення, які повномасштабна агресія РФ проти України спричинила навздогін масштабним міграційним хвилям втікачів від війни з України до Європи та Північної Америки. Зазначене призвело

до нових соціально-економічних проблем, фатального падіння економіки, всезагальних кризових явищ в усіх сферах суспільного життя, загроз та викликів національної безпеки держави, демографічного краху української громади. Цей історичний процес спричинив глибокі зміни не лише в українській спільноті, але й в усіх країнах Європи і на глобальній політичній карті світу в цілому. Здебільшого він незворотній. Чимало проблем нині оприлюднили наші колеги — учасники Конгресу, на деяких хотів би зосередитися в контексті заявленої теми нашої дискусії.

В результаті масштабних переміщень громадян України після початку агресії найбільше навантаження припало на західні регіони України та країни ЦСЄ, їх територіальні громади. Тому названий вище спільний проєкт «Інклюзивна Центрально-Східна Європа: виклики та інтеграція біженців з України» є надзвичайно актуальним. В його рамках 19 грудня ц.р. відбудеться міжнародна науково-практична конференція «УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ У ВТОРИННИХ МІСТАХ РЕГІОНУ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА СПРИЯННЯ ІНКЛЮЗІЇ ТА ЗГУРТОВАНOSTІ ГРОМАДИ», а завершальна пройде у березні 2025 року в м. Кошице, СР. Так, — це цілком новий напрям дослідження, мало вивчений (в Ужгороді зовсім) що потребує особливої уваги на всіх рівнях влади, наукових інституцій та неурядових організацій.

Наприклад, в Ужгороді в результаті переміщень склалося перенаселення і створився навіть будівельний бум. Вимушено переселеним особам (ВПО) надається державна підтримка, проте ними опікуються здебільшого і насамперед волонтери, інші неурядові організації і власне місцеві громадяни, серед яких нині вони мешкають і з якими інтегруються до місцевих територіальних громад. Процес більш складний, як здається на перший погляд: мовляв приїхали і нехай живуть, бо закарпатці толерантні і сприймуть все як належне. Колись так і було. Автору свого часу вдалось провести низку регіональних досліджень та в Ужгороді, ще до відновлення незалежності України, зокрема у 80-ті — 90-ті роки та з 2000 по 2010 рр. Тоді проблема міжнаціональних відносин ставилася мешканцями міста і краю десь на 26 місце із 30 відмічених на ті часи проблем. Нині війна внесла жорсткі корективи в життя людей та їх громад, зокрема загострила, політизувала й міжнаціональну проблематику на національному і зі своїми особливостями — на регіональному рівнях. З огляду на толерантне ставлення місцевих громад до інтеграції переселенців, то залежно від соціально-економічної та політичної ситуації гіпотетично вона може ускладнитися, як це роблять окремі політики по-сусідству, у будь-який неочікуваний час.

На думку відомого письменника із сучасним мисленням Андрія Любки, «цей елемент можна сприймати і трактувати по-різному. Останнім часом в українській суспільній думці цю делікатну проблематику найчастіше сприймають як перепону — мовляв, нас блокують якраз через нацменшини, бо це інструмент для шантажу з боку сусідів (скажемо прямо — з боку Угорщини). Але насправді це занадто емоційне й викривлене сприйняття. Якщо подивитися на цю тематику з іншого боку, то висновок буде протилежний — це якраз завдяки нацменшинам ми маємо тверду базу для євроінтеграції» [1: 2; 3; 4; 5]. Чи не найактуальнішим для подібних загроз та ризиків може стати, і це найімовірніше на сьогодні, — загострення на фоні міграції [6]. Не лише в Україні, а й у Європі, Північній Америці, Азії та багатьох інших місцях. Як писав свого часу Мюррей у книзі «Самознищення Європи» («Наш Формат», Київ, 2024),

цивілізація, яку ми знаємо як Європу, чинить самогубство, і ані Британія, ані будь-яка інша країна Західної Європи не може уникнути цієї долі, оскільки видається, що всі ми потерпаємо від тих самих симптомів і недуг. Як результат, ще за життя більшості з нас Європа перестане бути Європою, і народи Європи втратять те єдине місце у світі, яке ми називаємо домом. Це важко нині спростовувати.

Нині можемо повідомити офіційно, що під час реалізації названого вище проєкту в рамках країн В-4 та України буде ця проблема досліджуватися в комплексі. До слова, наш Інститут уже розпочав пілотне опитування з цієї проблеми серед студентів та магістрантів старших курсів УжНУ, маємо перші результати щодо їх розуміння з приводу ставлення до проблем ВПО, які є неоднозначними. Так, на запитання: «Які з цих факторів є основними в динаміці змін у ставленні місцевого населення до переселенців?» — отримали таку відповідь: 68% вважають поширення негативних стереотипів і конкуренцію на ринку праці, і лише 20% — зростання економіки регіону. Хоча офіційні органи влади цей фактор ставлять на перше місце серед інших (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Які з цих факторів є основними в динаміці змін у ставленні місцевого населення до переселенців?

Від початку війни через Закарпаття пройшли понад два млн біженців з України, близько 370 тис. із них залишилися тут. Це збільшило кількість населення майже на третину, в тому числі до 120 тис. ужгородців додалися понад 50 тис. переселенців. Внутрішні мігранти відчутно згуртували місцевих, які разом з міжнародними донорами допомагають переселеним особам як можуть і чим можуть. Наприклад, на Закарпатті облаштовано 107 шелтерів, де живуть понад 4 тис. людей, і кількісно вони активно поповнюються, адже евакуація з прифронтових місць триває, і їх кількість не зменшується, проблеми наростають і, відповідно, потребують нових досліджень. Особливо важливо вивчати психолого-емоційний стан та соціальне самопочуття переселенців, їх наміри та орієнтири, які залежать найбільше від їх облаштованості та працевлаштування, навчання і виховання їхніх дітей в дитсадках і школах, доступу до закладів освіти, охорони здоров'я і безпеки життя [7].

Найпомітніше в краї запроваджуються певні умови для відкриття своєї справи ВПО, опановування нових професій, а також надання можливості для підприємництва, запровадження свого виробництва у найрізноманітніших сферах діяльності ре-

локованого бізнесу. Це нова справа, але уже дає велику користь краю настільки, що область із дотованих перейшла в прибуткову [8]. Проте далеко не останнє слово у цій надважливій державній справі мають сказати територіальні громади — головні осередки для толерантної інклюзії вимушених переселенців та інтеграції релокованого бізнесу. У цій сфері розпочалися наукові обстеження, є перші публікації [9] на цю тематику, заявлені наукові форуми на кшталт нинішнього Конгресу та запланованої міжнародної науково-практичної конференції «Українські біженці у вторинних містах регіону Центрально-Східної Європи та України: виклики та сприяння інклюзії та згуртованості громади», де ця проблема буде обговорена більш детально і всебічно. Є і експертні оцінки науковців та експертів із сусідніх країн В-4 [10] та інших.

Більше того, стосовно кризових явищ і загроз, які висвітлює міграційно-демографічна проблематика, то дослідження проблеми інклюзії українських біженців та переселенців до територіальних громад варто вивчати комплексно: з боку адаптованого досвіду інтеграції біженців в країнах Євросоюзу і найперше у сусідів по В-4, а також інтеграції вимушених переселенців в регіонах України, і здійснювати порівняльний аналіз українського досвіду з набутим досвідом у країнах Європи, а на такій науково-емпіричній базі є висока ймовірність виробити і належні теоретичні та практичні рекомендації зацікавленим інституціям в Україні та Євросоюзі.

На завершення в якості висновків доцільно підкреслити таке:

1. Наведені приклади — це результат неймовірно комфортного, а разом з тим і взаємного відповідального співробітництва в ході проведених наукових досліджень та їх спільних науково-практичних запроваджень у рамках освітянських установ чи органів управління і самоврядування в ході реалізації міжнародних проєктів та грантів. Лише вони на сьогодні дають об'єктивні результати для вироблення рекомендацій органам влади, а також можливість готувати науково-методичні праці та наукові публікації для ефективного використання У сфері освіти і науки.

2. Зазначене співробітництво здійснюється в надскладній міжнародній ситуації, а також в умовах зменшення фінансових асигнувань на науково-освітню діяльність, особливо на підтримку та розвиток суспільних наук. При тому, що в ускладнених міжнародних відносинах треба підносити роль і практичну значимість саме гуманітарних наук, оскільки їх подальший вплив на позитивну модернізацію і піднесення суспільної свідомості населення, донесення до громадян правдивої інформації щодо кардинальних змін, об'єктивної орієнтації у процесах, які відбуваються в країні та у світі, боротьби з фальсифікаціями дедалі збільшуватиметься.

3. В нинішніх глобальних умовах вирішувати ці завдання ефективно сприяє співфінансування саме в таких міжнародних проєктах, як програма ЄС Еразмус+ Жана Моне, які допомагають вивчати і застосувати досвід країн ЄС, наших сусідів, а також партнерів інших країн на теренах України, як у практичних цілях, так і з метою розвитку гуманітарних наук у цілому. За таких умов співпраці вони можуть допомогти виживати гуманітарній науці, ефективніше сприяти процесу подальшого зближення та взаємоінтеграції суспільних наук сусідніх країн, їх науково-освітянським осередкам, сприяти загальному процесу подальшої реалізації євроінтеграційних прагнень науковців та освітян, як і належності наших громадян до єдиної цивілізаційної європейської спільноти. Обговорення проблематики під час XVI Конгресу УАЄС — цьому очевидне і яскраве підтвердження.

Дякую за надану честь виступити, увагу, за участь, бажаю усіляких гараздів, нових успіхів, єдності і міцного усім здоров'я, миру і перемоги!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andriy Lyubka: «Тематика прав нацменшин в Україні є одним із найважливіших елементів на шляху нашої інтеграції до ЄС і НАТО. URL: https://infopost.media/ukrayini-duzhe-poshhastylo-shho-v-nas-ye-naczmenshyny/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMABhZG1kAAAGB-pFdRwBHS7yBBcgYOHZqB62srZ6FHmx-0Px3g2zNkPW5Oc3oWJPkUOkE-mwCAfqEOg_aem_FNXGCGoHVEqLevBpnLNoYw.
2. Токар П.В. Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення: матеріали науково-практ. конф. (Під заг. ред. П.В.Токаря). Ужгород, 2001. 231 с.
3. Токар П. Національний рух на Закарпатті: монографія. Ужгород: міська друкарня, 2002. 180 с.
4. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів: монографія. Ужгород: міська друкарня, 2008. 320 с.
5. Токар П.В. Оцінка громадянами стану міждержавної та прикордонної співпраці за новими правилами Шенгенського простору // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. 2009. Вип. 1.
6. Іван Артёмов, Мар'яна Ляшко. Сучасні соціально-економічні виклики для України та шляхи їх мінімізації // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (32). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 47-58. URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/305013>
7. Петро Токар, Микита Дудла. Вимушені переселенці в умовах агресії Росії проти України в загальному міграційному процесі та їх наслідки // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 1 (32). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 33-46.
8. Релокація бізнесу в Україні: переваги, виклики та перспективи для Закарпаття. URL: https://zbc.com.ua/%d1%80%d0%b5%d0%bb%d0%be%d0%ba%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0BMABhZG1kAasWAZBQm40BHbc9tDMw4VDcPZB_Ohwt2BPdOL8xNu0aYCuw0IzrPU7EY-t0VOyifZ4njg_aem_xZ267A_Jgdz0UZQ2V0eFwA&utm_medium=paid&utm_source=fb&utm_id=120214008993840285&utm_content=120214010789160285&utm_term=120214010510970285&utm_campaign=120214008993840285.
9. Наталія Гапак, Ярослав Бойко. Потенціал територіальних громад Закарпаття: емпіричний аналіз ефективності використання // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 225-234.
10. Григорій Месежников, Петро Токар. Політичні сили Словаччини в контексті ставлення до російсько-української війни // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 87-100.
11. Петро Токар, Ірина Козоровська. Політика Євросоюзу і Чеської Республіки щодо нелегальної міграції: порівняльний аналіз // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2 (33). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2024. С. 174-185.

XVI КОНГРЕС УАЕС У СВІТЛИНАХ

XVI UESA CONGRESS IN PICTURES

Ужгород, 2024/10/17-18
Uzhhorod, 2024/10/17-18

Наукове видання

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

За матеріалами

**XVI Конгресу Української асоціації європейських студій
«Вступ України до ЄС та відбудова»
(м. Ужгород, 17-18 жовтня 2024 р.)**

Випуск 1 (29)

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ №20546-10346Пр,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Коректура: Серeda Л.І.
Технічна редакція: Ловас К.Е.

Підписано до друку 31.01.2025 р. Гарнітура Times New Roman.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 12,3. Зам. № 131. Наклад 35 прим.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано:
ФОП Яценко Євген Валерійович
Закарпатська обл., Ужгородський р-н, с. Минай, пл. Народна, 53

М-72 Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць / ред. кол. В.І.Андрейко
(голова) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2025. Вип. 1 (29). 106 с.

ISSN 2218-5348

УДК 001:378

